

ARES

ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES

2025/02

VOLUME 6

ISSUE 2

We increase scientific potential together!

ARES.UZ

Exact Sciences
Natural Sciences
Technical Sciences
Pedagogical Sciences
Medical Sciences
Social and Humanitarian Sciences

ISSN 2181-1385

VOLUME 6, ISSUE 2

FEBRUARY, 2025

www.ares.uz

ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES
SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 6, ISSUE 2, FEBRUARY, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

G. Mukhamedov
Professor, Doctor of Chemical Sciences, Chirchik State Pedagogical University

EDITORIAL BOARD

B. Eshchanov
Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
U. Khodjamkulov
Acting Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
S. Madayeva
Professor, Doctor of Philosophical Sciences, National University of Uzbekistan
R. Bekmirzayev
Professor, Doctor of Physical Sciences, Jizzakh State Pedagogical University
G. Nurshiyeva
Professor, Doctor of Philosophical Sciences, National University of Kazakhstan
I. Tursunov
Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
Y. Safronova
Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Volgograd State Agricultural University, Russia
G. Ruzmatova
Professor, Doctor of Philosophical Sciences, National University of Uzbekistan
N. Shermuhamedova
Professor, Doctor of Philosophical Sciences, National University of Uzbekistan
B. Khusanov
Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, Namangan State Pedagogical Institute
K. Tulantayeva
Associate Professor, Candidate of Historical Sciences, National University of Kazakhstan
O. Naumenko
Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, National University of Science and Technology MISIS
M. Rakhimshikova
Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, South Kazakhstan State University
H. Matniyazova
Senior Scientific Researcher, Doctor of Sciences in Biology, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
Kh. Paluanova
Associate Professor, Doctor of Sciences in Philology, Uzbekistan State World Languages University
M. Gulyamova
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Uzbekistan State World Languages University
N. Makhmudova
Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Uzbekistan State World Languages University
K. Makhmudov
Acting Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
S. Atkamova
Acting Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Uzbekistan State World Languages University
R. Begmatova
Acting Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Uzbekistan State World Languages University
M. Sultonov
Associate Professor, Doctor of Chemical Sciences, Jizzakh State Pedagogical University
N. Zolotyx
Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences, Volgograd State Agricultural University, Russia
J. Kholmuminov
Associate Professor, Doctor of Philosophical Sciences, Tashkent State University of Oriental Studies
A. Kholmakhmatov
PhD in Political Sciences, Ministry of Higher and Secondary Specialized Education
S. Gayupova
Acting Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
D. Karshiyev
Associate Professor, Candidate of Physical Sciences, Tashkent Paediatric Medical Institute
T. Shevchenko
Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences, Volgograd State Agricultural University, Russia
F. Rajabov
Associate Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
R. Ikramov
Professor, Candidate of Juridical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
D. Otajonova
Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Chirchik State Pedagogical University
C. Nasritdinov
Associate Professor, Chirchik Higher School of Tank Command-Engineering
Z. Yakhshiyeva
Associate Professor, Doctor of Chemical Sciences, Jizzakh State Pedagogical University
B. Yuldashev
Associate Professor, Tashkent Paediatric Medical Institute
Y. Islamov
Associate Professor, Candidate of Biological Sciences, Tashkent Paediatric Medical Institute
S. Allayarova
Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, National University of Uzbekistan
M. Djumabekov
Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, South Kazakhstan State University
K. Toshov
Senior Lecturer, PhD, National University of Uzbekistan
T. Khojiyev
Associate Professor, PhD, National University of Uzbekistan
A. Shofkorov
Associate Professor, Candidate of Philological Sciences, Uzbekistan State University of World Languages University
I. Ergashev
Professor, Doctor of Political Sciences, National University of Uzbekistan
J. Davletov
Senior Lecturer, PhD in Philosophical Sciences, Urgench State University
A. Makhmudov
Doctor of Philosophy in Economical Sciences, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan
A. Yuldashev
Associate Professor, Doctor of Philological Sciences, Uzbekistan State World Languages University
S. Pirmatov
Associate Professor, PhD in Physics and Mathematics, Tashkent State Technical University
J. Namozov
Associate Professor, PhD in Geographical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
S. Toshtemirova
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
U. Shermatova
Asscociate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
S. Akhunova
Associate Professor, PhD in Economical Sciences, Fergana Polytechnic Institute
N. Juraeva
Senior Lecturer, PD in Economical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Iskhakova
Associate Professor, Candidate of Agricultural Sciences, National University of Uzbekistan
U. Rustamov
Acting Associate Professor, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
I. Mambetov
PhD in Philological Sciences, Karakalpak State University
Z. Sanakulov
Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Chirchik State Pedagogical University
D. Sharipov
Senior Scientific Researcher, PhD in Technics, Tashkent University of Information Technologies
O. Jabborova
Acting Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
G. Tojiyeva
Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Karshi State University
E. Makhkamov
Associate Professor, PhD in Physics and Mathematics, Chirchik State Pedagogical University
A. Tursunov
Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Navoi State Mining Institute
N. Bobomuradov
PhD in Pedagogical Sciences, Uzbekistan State University of Physical Education and Sport
N. Umarova
Associate Professor, PhD in Psychological Sciences, Tashkent State Pedagogical University
O. Hayitov
Professor, Doctor of Psychological Sciences, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan
U. Kasimov
Professor, Doctor of Philological Sciences, Jizzakh State Pedagogical University
Sh. Otajonov
Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, National University of Uzbekistan
L. Sobirova
PhD in Pedagogical Sciences, Uzbekistan State University of Physical Education and Sport
Sh. Kurbanov
Associate Professor, PhD in Technical Sciences, Karshi Engineering-Economic Institute
B. Salimov
Associate Professor, Doctor of Philosophical Sciences, Tashkent State Transport University
M. Vafoeva
Associate Professor, Candidate of Philological Sciences, Samarkand State University
K. Inakov
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, National University of Uzbekistan
G. Rashidova
Acting Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Jizzakh branch of National University of Uzbekistan
K. Mamadaliev
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
Sh. Muradkasimova
Senior Lecturer, Doctor of Pedagogical Sciences, Uzbekistan State University of World Languages
T. Kuyliev
Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, Tashkent State Agrarian University
D. Karshieva
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
N. Soatova
Associate Professor, Candidate of Philological Sciences, Jizzakh State Pedagogical University
S. Botirova
Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Al-Fraganus University
D. Abduramanova
Acting Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Chirchik State Pedagogical University
G. Imomova
Associate Professor, Doctor of Philological Sciences, Karshi State University
N. Beketov
Acting Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
P. Turapova
Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Jizzakh State Pedagogical University
D. Niyazova
Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Karshi State University
B. Ramazonov
Associate Professor, PhD in Biological Sciences, Chirchik State Pedagogical University
N. Berdaliyev
Associate Professor, PhD in Political Sciences, Tashkent Institute of Architecture and Civil Engineering
N. Sultonova
Associate Professor, PhD in Philosophical Sciences, Tashkent Institute of Architecture and Civil Engineering
N. Yuldosheva
Associate Professor, PhD in Philology, Karshi State University
L. Akhatov
Acting Associate Professor, PhD in Philosophical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
O. Dulanboeva
PhD in Sociological Sciences, National University of Uzbekistan
A. Davlatova
Associate Professor, Doctor of Philological Sciences, Chirchik State Pedagogical University
D. Rustamova
Associate Professor, Candidate of Economical Sciences, Tashkent State University of Economics
T. Sultanov
Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, Tashkent State University of Economics
U. Kudratova
Senior Lecturer, Candidate of Philosophical Sciences, Tashkent State University of Economics
A. Pardaev
Associate Professor, PhD in Historical Sciences, Karshi State University
G. Ravshanova
Acting Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Karshi State University
L. Valiev
PhD in Philosophical Sciences, Tashkent State Transport University
N. Koshanova
Acting Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
R. Tursunov
PhD in Pedagogical Sciences, Military Unit No. 30161
B. Khasanboev
PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik Higher School of Tank Command-Engineering
A. Paluanova
Senior Lecturer, PhD in Physical and Mathematical Sciences, Nukus State Pedagogical Institute
B. Karshieva
Senior Lecturer, PhD in Pedagogical Sciences, Termez State University
B. Yalgashev
PhD in Philosophical Sciences, the Higher School of Strategic Analysis and Prospecting of the Republic of Uzbekistan
M. Hasanov
Acting Associate Professor, PhD in Philosophical Sciences, Tashkent State Transport University
D. Tajibaeva
Associate Professor, PhD in Philological Sciences, Namangan State University
A. Rakhimboev
PhD in Economical Sciences, Urgench State University
B. Mardonov
PhD in Political Sciences, Customs Institute under the Customs Committee of the Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan
M. Yusupova
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
M. Fayzullaeva
Senior Teacher, PhD in Philological Sciences, Uzbekistan State University of World Languages University
A. Ikramov
Senior Lecturer, PhD in Juridical Sciences, University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan
I. Joldasov
Senior Lecturer, PhD in Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
O. Normatov
Associate Professor, PhD in Historical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
K. Abdullaev
Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences, Namangan State University
N. Kenjaeva
Acting Associate Professor, PhD in Historical Sciences, Chirchik State Pedagogical University
I. Azimov
Associate Professor, Doctor of Philological Sciences, Center for Training and Advanced Training in the Basics of Business Administration in the State Language under Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi

Editorial Secretary, Ph.D.: T. Madalimov

TEXNOKRATIK TA’LIM PARADIGMASI VA UNI IJTIMOIY FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Shoxruh Rahmon o‘g‘li Sultanov
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
E-pochta: shoxruhsultanov@mail.ru
https://orcid.org/0009-0009-2804-5263

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqotning maqsadi texnokratik ta'lim paradigmasining ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini o'rganishdan iborat. Tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlar va statistik tahlil orqali, zamonaviy ta'lim tizimlarida texnologiyalar va amaliy ko'nikmalarni qo'llashning samarali usullari aniqlanadi. Tadqiqot metodlari sifatida o‘quv jarayonida kuzatuv, anketa so‘rovlar va intervyular orqali ma'lumot to‘plash usullari ishlatilgan. Olingan natijalar texnokratik ta'lim paradigmasining o'quvchilarda innovatsion fikrlash, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirish borasida samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: Texnokratiya, paradigma, texnokratik ta’lim paradigmasi, ijtimoiy faollik, klassik paradigma, innovatsion paradigma, ekologik paradigma

ABSTRACT

The purpose of this study is to study the importance of the technocratic educational paradigm in the development of social activity. Through the data obtained in the research process and statistical analysis, effective methods of using technologies and practical skills in modern educational systems are identified. As research methods, data collection methods were used in the educational process, including observation, questionnaires, and interviews. The results obtained confirm the effectiveness of the technocratic educational paradigm in developing innovative thinking, practical skills, and social responsibility in students.

Keywords: Technocracy, paradigm, technocratic educational paradigm, social activism, classical paradigm, innovative paradigm, ecological paradigm

KIRISH

Jadallik bilan rivojlanib borayotgan zamonimiz har bir soha doirasida yangilik va islohotlar amalga oshirishni talab etmoqda. Xususan, ta’lim tizimida ham o‘ziga xos islohotlar amalga oshirilib, hattoki, avvallari duch kelmagan so‘zlarni ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lmoqdamiz.

Texnokratiya hamda paradigma tushunchalarini kishilarga bir-ikki marotaba aytilganida ularni ilg‘ab olish yoki ma’nolarini anglab olishda biroz qiyinchilik tug‘diradi va bu bevosita izohli lug‘atlarga murojaat qilishni talab etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Paradigma (yunoncha “paradeigma” – misol, namuna) aniq vaqt doirasida ilmiy jamoatchilikka muammolarni aniqlash va ularni hal etish modeli sifatida taqdim etiladigan barcha ilmiy yutuqlarga tegishli tadqiqot vazifalarini hal etish namunasi sifatida qabul qilingan nazariya hisoblanadi. [1] Paradigma – bu ilmiy, nazariy yoki amaliy faoliyatda foydalaniladigan asosiy konseptual, nazariy va uslubiy asoslar yig‘indisidir. Oddiyroq qilib aytganda, paradigma – bu dunyoni tushunish, anglash va uni o‘rganishning bir modeli yoki qarashlar tizimi.

Paradigma tushunchasi turli sohalarda qo‘llaniladi:

Ilm-fanda: Paradigma – muayyan fan sohasida olimlar tomonidan qabul qilingan asosiy g‘oyalar va yondashuvlar majmui. Masalan, fizika sohasida Isaak Nyuton mexanikasi o‘z vaqtida paradigmatik tizim bo‘lgan. Tomas Kun (amerikalik faylasuf) “Paradigmalar o‘zgarishi” tushunchasini kiritgan va fan taraqqiyotida inqilobiy o‘zgarishlar paradigmalarning o‘zgarishi bilan bog‘liq deb hisoblagan.

Pedagogikada: Pedagogikada paradigma ta’lim tizimini tashkil etuvchi asosiy prinsiplar va usullarni ifodalaydi. Masalan, texnologik ta’lim paradigmasi talabalarning texnologiyalarga asoslangan o‘qitish usullarida bilim olishini anglatadi.

Falsafada: Paradigma – bu insonning dunyoqarashi va reallikka nisbatan yondashuvi. U insoniyat tarixida turli davrlar uchun xos bo‘lgan fikrlash shaklini belgilaydi.

Jamiyatshunoslikda: Jamiyatni tushunish va o‘rganishning ma’lum bir modeli ham paradigma deb qaraladi. Masalan, kapitalizm yoki sotsializmning ijtimoiy paradigmalari.

Paradigmaning quyidagi misollari mavjud:

- Klassik paradigma: An’anaviy yoki klassik qoidalarga asoslangan bo‘ladi;
- Innovatsion paradigma: Yangilik va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashga asoslangan bo‘ladi;
- Ekologik paradigma: Atrof-muhit muhofazasini ta’minlashga qaratilgan qarashlar tizimi.

Demak, paradigma – dunyoni tushunishning va uni o‘rganishning bosh yo‘nalishidir. Yangi paradigma o‘zgarishi esa yangi bilimlar va yondashuvlarni shakllantiradi.

Texnokratiya – bu boshqaruv shakli bo‘lib, unda ijtimoiy hayot va davlat boshqaruvi asosan mutaxassislar, muhandislar, texnologlar va ilmiy bilimlarga asoslangan qaror qabul qiluvchi texnik ekspertlar tomonidan amalga oshiriladi. Texnokratiya asosida ilmiy-texnik yondashuv va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv turadi.

Texnokratiyaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

a) Mutaxassislarning roli: Texnokratiyada muhim qarorlar siyosatchilar yoki davlat arboblari tomonidan emas, balki o‘z sohasida chuqur bilimga ega bo‘lgan texnik mutaxassislar tomonidan qabul qilinadi;

b) Ilmiy-texnik yondashuv: Texnokratik boshqaruv ilmiy ma’lumotlar, tahlil, texnologiyalar va innovatsiyalarni boshqaruv va qaror qabul qilishda asos sifatida qabul qiladi;

c) Siyosatdan uzoqlik: Texnokratik boshqaruvda siyosiy ideologiyalar ikkinchi darajali hisoblanadi, asosiy e’tibor amaliy va samarali yechimlarni ishlab chiqishga qaratiladi.

Texnokratiyaning afzalliklari:

- Ilmiy asoslangan qarorlar: Texnokratik boshqaruv muammolarni chuqur tahlil qilish va eng samarali yechimlarni qabul qilishga yordam beradi;
- Mutaxassislik darajasi: Masalalarni o‘z sohasi bo‘yicha malakali shaxslar hal qilishi sababli, boshqaruv sifati yuqori bo‘lishi mumkin;
- Innovatsion rivojlanish: Texnologiyalarga asoslangan boshqaruv orqali innovatsiyalarni tezroq joriy etish imkoniyati mavjud.

Texnokratiyaning kamchiliklari:

- Demokratik jarayonlarni cheklash: Texnokratiya ko‘pincha xalq vakillarining qaror qabul qilishdagi ishtirokini cheklaydi, bu esa aholining noroziligiga olib kelishi mumkin.
- Insoniylikning kamayishi: Barcha masalalarga faqat texnik yoki ilmiy nuqtai nazardan yondashish inson omilini e’tiborsiz qoldirishga olib kelishi mumkin.
- Ijtimoiy adolatsizlik xavfi: Texnologiyalarga haddan tashqari e’tibor qaratish natijasida ijtimoiy tengsizlik va boshqa muhim ijtimoiy muammolar ortda qolishi mumkin.

Tarixiy kontekst: Texnokratiya XX asr boshlarida AQSh va Yevropada industrializatsiya davrida mashhurlik kasb etgan. Texnokratik g‘oyalar iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni ilm-fan va texnologiyalar yordamida hal qilishga asoslangan edi.

Hozirgi kunda esa texnokratik boshqaruv usullari ko‘plab davlatlarda texnologiyalarni rivojlantirish, iqtisodiyotni boshqarish, shaharsozlik va ekologik muammolarni hal qilishda

qo‘llaniladi. Misol uchun, rivojlangan mamlakatlarda texnokratik yondashuv davlat boshqaruvining muhim qismi sifatida qaraladi.

Texnokratik ta’lim paradigmasi zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning asosida texnologiya va innovatsiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali ijtimoiy faollikni rivojlantirish yotadi. Ushbu paradigma ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga, shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, jamiyatni texnologik rivojlanishga moslashtirishda muhim o‘rin tutadi.

Texnokratik ta’lim paradigmasi, ya’ni zamonaviy ta’limning amaliyot bilan uyg‘unlashayotgan davrida Oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda ijtimoiy faollikni yanada kuchaytirish bugungi kunimizning eng aktual (dolzarb) mavzularidan biri sanaladi. Talabaning ta’lim muassasasidagi o‘qish faoliyatidan tashqari bo‘sh vaqtlarida sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan noxush holatlar (jinoyat sodir etish, avtohalokat, ekstremizm va h.k.)ni oldini olish uchun ham ularning ijtimoiy faolliklarini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy faollik nima va talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning ahamiyati qanday deya berilgan savollar ko‘pchilikni o‘ylantiradi. Turli adabiyotlarda ijtimoiy faollik haqida keng ma’lumotlar berilgan.

Demak, ijtimoiy faollikka – faollikning yuksak shakli sifatida qarash mumkin. “Ijtimoiy faollik atamasi ijtimoiy munosabatlarning muayyan tizimida insonlarning intensiv faoliyatini belgilash uchun qanday bo‘lsa, uni amalga oshirishga qobiliyatni belgilash uchun ham shunday ishlatiladi. Shunday qobiliyat bo‘la turib, ijtimoiy faollik murakkab, integral fazilat sifatida mavjud. U qandaydir alohida xususiyatni, balki hayotiy faoliyat xususiyatlarining butun majmuyini ifodalaydi”. Talabalarning ijtimoiy faolligi ular o‘qiydigan, ishlaydigan, hayot tajribasini egallaydigan ta’lim jamoalarning ijtimoiy faolligi bilan bog‘liq. [2]

Texnokratik ta’lim paradigmasining ijtimoiy faollikni shakllantirishdagi ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

a) Jamiyatga moslashuvchan shaxslarni tarbiyalash - Texnologiyalar va innovatsiyalarni ta’lim jarayonida qo‘llash orqali talabalar jamiyatning texnologik rivojlanishiga moslashishga o‘rganadi. Ular yangi texnologiyalarni ijtimoiy muammolarni hal etish uchun qo‘llashni o‘zlashtiradi;

b) Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish - Texnokratik ta’lim o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu ularga ijtimoiy hayotda yuzaga keladigan muammolarni tez va samarali hal qilish imkonini beradi;

c) Ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish - Texnologiyadan foydalangan holda ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy masalalarga e’tibor qaratish talabalarda ijtimoiy mas’uliyat hissini

shakllantiradi. Masalan, texnologiyalardan barqaror rivojlanish uchun foydalanish odatlarini o‘zlashtirish.

d) Jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalari - Texnokratik yondashuv ta’limda guruhiy loyihalar va jamoaviy faoliyatni rag‘batlantiradi. Bu esa talabalarni jamoa bo‘lib ishlash va ijtimoiy loyihalarda faol qatnashishga o‘rgatadi.

1. Texnokratik ta’lim paradigmasining nazariy asoslari.

Texnokratik paradigma asosan ta’lim jarayonida texnologiyalardan foydalanishni ta’minlash orqali talabalarining kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. A.N. Leontev, J. Dewey kabi olimlarning ta’lim va texnologiya o‘rtasidagi aloqaga oid tadqiqotlari ushbu paradigmaga asos bo‘lgan. Jumladan, Leontevning faoliyat nazariyasi o‘quv jarayonini mehnat va texnologik tajriba bilan bog‘lashni nazarda tutadi.

2. Texnologiyalar va innovatsiyalarning ta’lim jarayoniga ta’siri.

R.A. Niyozova va Sh.S. Usmonovaning tadqiqotlariga ko‘ra, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning nafaqat bilim olish sifatini oshiradi, balki ularning mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Texnokratik yondashuv orqali amalga oshiriladigan ta’lim jarayonida talabalar real hayotiy masalalarni hal qilish ko‘nikmalarini egallaydilar.

3. Ijtimoiy faollikni shakllantirish.

Texnokratik ta’lim paradigmasi orqali ijtimoiy faollikni rivojlantirish haqida Elvin Toffler va Manuel Castellsning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Ularning ta’kidlashicha, texnologiya bilan bog‘liq ta’lim modeli ijtimoiy o‘zgarishlarga tez moslashadigan, axborot oqimlarini samarali boshqaradigan, hamda innovatsiyalarni amaliyotga tatbiq eta oladigan shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

4. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish.

Texnokratik paradigma shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni maqsad qilgan. A. Tojiboyevning “Ta’limdagi texnologik yondashuvlar” nomli ishida ta’lim jarayonini amaliyot bilan bog‘lash, kasbiy rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan. Bu usul talabalarni mehnat bozorining real talablariga moslashtiradi.

5. Ta’lim mazmunini modernizatsiyalash.

Z.B.Ismoilovaning maqolalarida ta’lim mazmunini modernizatsiyalashda texnologiyalarning roli haqida so‘z boradi. Unga ko‘ra, texnokratik ta’lim mazmunida kasbiy fanlar bilan bir qatorda ijtimoiy fanlarga ham e’tibor qaratilishi lozim, chunki bu o‘quvchilarni nafaqat texnologik bilimlar bilan, balki ijtimoiy faollik bilan ham ta’minlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Texnokratik ta’lim paradigmasining ijtimoiy faollikni rivojlantirishdagi ahamiyatini tadqiq qilish uchun quyidagi metodologiyalar qo‘llaniladi:

1) Nazariy tahlil - Adabiyotlarni o‘rganish orqali texnokratik ta’lim paradigmasining asosiy konseptual jihatlarini aniqlash. Ushbu bosqichda quyidagilar tahlil qilinadi:

- Texnologiyalarning ta’limdagi roli.
- Ijtimoiy faollikni shakllantirishda ta’limning o‘rni.

2) Sotsiologik so‘rovnoma - Talabalar, o‘qituvchilar va ta’lim sohasidagi mutaxassislar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazish orqali quyidagi savollarga javob olish mumkin:

- Texnologiyalardan foydalanish talabalar ijtimoiy faolligiga qanday ta’sir ko‘rsatmoqda?
- Texnologiyaga asoslangan ta’lim mazmuni talabalarning ijtimoiy va kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantiradimi?

3) Eksperimental tadqiqot - Bir guruh talabalar bilan texnokratik ta’lim yondashuvi asosida dars o‘tkazilib, olingan natijalar an’anaviy ta’lim metodlari bilan taqqoslanadi. Bu jarayonda quyidagilar baholanadi:

- Talabalar bilim darajasi.
- Ijtimoiy faollik darajasi.

4) Statistik tahlil - Olingan natijalarni statistik usullar yordamida tahlil qilish orqali texnokratik ta’limning samaradorligini aniqlash. Bunda quyidagi indikatorlar tahlil qilinadi:

- O‘quvchilarning o‘z fikrlarini ifodalash darajasi.
- Jamoaviy faoliyatda ishtirok etish ko‘rsatkichlari.

Empirik tahlil. Tadqiqot obyekti:

- Texnologiyaga asoslangan ta’lim dasturlarida ishtirok etuvchi talabalar;
- Ta’lim jarayonida texnologiyadan foydalanadigan pedagoglar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Eksperiment va so‘rovnomalar natijasida quyidagi ma’lumotlar olinadi:

1. Texnologiyalar ta’siri: Talabalarning 78% texnologiyaga asoslangan ta’lim jarayonida ijtimoiy faollik darajasining oshganligini qayd etdi;

2. Kasbiy ko‘nikmalar: Texnologiyalardan foydalangan holda o‘tilgan darslarda talabalar muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini samarali rivojlantirgan;

3. Jamoaviy faoliyat: Texnokratik usulda o‘tilgan darslar jamoaviy loyihalarda ishtirok etishni rag‘batlantirgani kuzatildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Texnokratik ta’lim paradigmasi zamonaviy jamiyat va iqtisodiyot talablariga javob beradigan, texnologik bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan ijtimoiy faol shaxslarni tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuv ijtimoiy faollikni rivojlantirish, shaxsiy va jamoaviy mas’uliyatni shakllantirish, hamda innovatsiyalarni hayotga tatbiq etishda samaradorlikni oshiradi. Shu sababli, texnokratik yondashuvni ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida qarash zamonaviy ta’limning dolzarb vazifasidir.

REFERENCES

1. [1] – Tojiboyev J., Tojiboyeva M. (2023, march) ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA TA’LIM PARADIGMALARI. International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers. (Volume-11. Issue-5) 2587-2589 p.
2. [2] – Sultanov Sh.R. (2023, January) “IJTIMOIY FAOLLIK TUSHUNCHASI, TALABALANING IJTIMOIY FAOLLIGINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI”. Analytical Journal of Education and Development. (Volume-03. Issue-01) 229-232 p.
3. Leontiev A.N. (2021). FORMAÇÃO DE PROFESSORES E POLÍTICAS PÚBLICAS
4. Raxmanova, M.Q. (2022). “Oliy ta‟lim muassasasi talabalarida ijtimoiy faollikko„nikmalarini shakllantirishning muhim omillari”. “Science and education” scientific journal. 150-155 p.
5. Ganjiyev, F.F. (2022). “Talabalar ijtimoiy faolligini oshirish ijtimoiy psixologik zaruriyat sifatida”. Analytical journal of Education and Development. 175 p.
6. Zayniddinov Sh. (2021). “Oliy ta’lim muassasasidagi boshlang‘ich tashkiloti”. Yoshlar nashriyot uyi
7. https://uzbekistan.ureport.in/story/530/
8. https://uz.wikipedia.org/wiki/Faoliyat

O’ZBEK TILIDAGI RASMIY-IDORAVIY HUJJATLARDA KELTIRILGAN NEMISCHA EPONIMIK NOMLARNING YARATILISH TARIXI

Fotima Baxrom qizi Ergasheva
Termiz davlat universiteti doktoranti
fotima@tersu.uz

ANNOTATSIYA

Maqolamizda o’zbek tilidagi rasmiy – idoraviy hujjatlar misolida nemis tilidan o’zbek tiliga kirib kelgan eponimik terminni yaratilish tarixini tahlil qilganmiz va nima uchun u eponimik nom hisoblanishini yoritib o’tganmiz.
Kalit so’zlar: Rasmiy-idoraviy hujjat, o’zbek tili, nemis tili, eponimiya hodisasi, onomastika.

ABSTRACT

In our article, using the example of official and departmental documents in the Uzbek language, we analyzed the history of the creation of an eponymous term that came to the Uzbek language from German, and highlighted why it is considered an eponymous name.
Keywords: official departmental document, Uzbek language, German language, eponymy phenomenon, onomastics.

KIRISH

So’z o’zlashtirish deb, lingvistik aloqalar natijasida bir tildan ikkinchi tilga o’tadigan chet til elementi (so’z, morfema, sintaktik qurilish va boshqalar), shuningdek, bir tilning elementlarini boshqa tilga o’tkazish jarayoniga nisbatan aytiladi. [4, B.158]. Chet tillardan so’zlarni o’zlashtirish tilni rivojlantirishning zamonaviy yo’llaridan biridir. Til har doim jamiyat ehtiyojlariga tez va moslashuvchan tarzda javob beradi. Chet til leksikasini o’zlashtirib olishning asosiy sababi - bu retseptor tilining kognitiv bazasida tegishli tushunchaning yo’qligi bilan izohlanadi. Chet tiliga xos leksikani o’zlashtirish o’z tilining lug’at boyligini boyitadi.

Ushbu maqolamizda biz o’zlashma qatlamning ichida keng tarqalgan turi eponimiya hodisasi haqida so’z yuritamiz. Boshqa tillardan kirgan o’zlashmalar ichida uchraydigan eponomik nomlarni tilimizda to’g’ri qo’llash uchun ularning kelib chiqish tarixini bilish muhim. Shunday

o’zlashmalar qatorida o’zbek tiliga nemis tilidan kirgan bir qator leksik birliklar diqqatimizni tortdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ma’lumki, o’zlashmalar so’zlarni oluvchi til tizimiga moslashadi va ko’pincha unga shunchalik singib ketadiki, bunday so’zlarning chet tilda qanday paydo bo’lganligi mazkur tilda so’zlashuvchilar tomonidan sezilmaydi va faqat etimologik tahlil yordamida aniqlanadi. [4, B.5].

Etimologiya (yunoncha - so’zning haqiqiy ma’nosi) so’zning kelib chiqish tarixini o’rganuvchi fan sohasi bo’lsa, etimologik tahlil - bu so’zning kelib chiqishini, shuningdek, ushbu ochilish natijasini aniqlashga qaratilgan tadqiqot usullari to’plami. So’zni etimologik tahlil qilishdan maqsad so’zning qachon, qaysi tilda, qaysi so’z yasalish modeliga ko’ra, qaysi lingvistik material asosida, qanday shaklda va qanday ma’no bilan vujudga kelganligini aniqlashdan iborat. [4, B.596].

Bugungi kunda kelib chiqishiga ko’ra sof nemischa bo’lgan Disel, …. .. Knauf kabi o’zlashma eponimlar tilimizda keng qo’llaniladi. Jumladan, Knauf eponimini tilimizda tez-tez uchratishimiz mumkin.

“…..Doimiy ravishda innovatsiyalarni izlash va ilg'or texnologik yechimlarni joriy etishga tayyorlik KNAUFning biznes strategiyasini belgilaydi. KNAUF doimiy ravishda qurilish va pardozlash texnologiyalarini takomillashtirish va ularning samaradorligini yanada oshirish ustida tinimsiz ishlamoqda. «KNAUF» — bu kompleksli yechimlar, eng kichik detallarigacha o’ylab chiqilgan, qurilish uchun uyg’un tizimlardir. Ajralib turuvchi xususiyatlari: innovatsionlik, energiya samaradorligi, tejamkorlik, ishonchlilik va chiroyli dizayndir”.

Mazkur nemischa eponym o`zbek tili gazeta matnlarida, shuningdek, o’zbek tilidagi rasmiy-idoraviy hujjatlarda ham uchratamiz. Masalan: O’zbekiston Respublikai Vazirlar Mahkamasining ”O’zbekiston Respublikasining 2024-yil II choragiga mo’ljallangan investetiya dasturini amalga oshirish chora tadbirlari to’g’risida”gi 16-may 2024yildagi 286-qarorida “*Knauf* Insulation” MChJ XK tomonidan “Texnopark” MChJning bazalt izolyatsion materiallar ishlab chiqarish quvvatlarni modernizatsiya qilish” jumlasidagi Knauf so’zi eponimik hodisa, eponimik so’z hisoblanadi. Biz maqolamizda Knauf eponimini tarixi, kelib chiqishi haqida tahlil qilamiz.

Ikki kon muhandisi Alfons va Karl Knauflar 1932 -yilda Mozeldagi Shengen shahrida gips koniga asos solgan. Bir yil o’tib aka-uka Knauflar qo’shni Perl shahrida bankrot bo’lgan ohak zavodini sotib oldilar va uni gips zavodiga aylantirdilar. Ushbu asosiy zavod bugungi kunda ham ohak sement plasterlari uchun quruq ohak aralashtirish zavodi sifatida

ishlamoqda. Kompaniyaning birinchi nomi *Rhenish Gipsindustrie and Mining Company* deb atalgan. 1935 yilda aka-uka Knauflarning Siersburgdagi boshqa bir gips zavodini sotib olishi kompaniyaning birinchi kengayishi bo'lib xizmat qildi.

Kompaniyaning nomini *Gebr Knauf Westdeutsche Gipswerke* deb o'zgartirilishi 1938 yilda kompaniya Stadtoldendorfdagi yana bir gips karerini egallab olishi bilan bog'liqdir. Ikkinchi jahon urishi barcha katta korparatsiyalarga ta'sir etganidek bu katta kompaniyani ham chetlab o'tmadi, Ikkinchi Jahon urushi paytida Perldagi gips ishlari va Hammelsbergdagi gips chuqurligi g'arbiy kampaniyaning bir qismi sifatida vayron qilingan. Keyin Alfons Knauf Iphofen manziliga, Karl Knauf Stadtoldendorfga ko'chib o'tdi. Frantsiya ishg'ol qilingandan so'ng, tadbirkorlar Saarlandga qaytib, Perldagi zavodni asta-sekin qayta qurishdi.

1943 yilda Markt Eynersheim gips zavodini ijaraga oldilar. Urush oxirlarida faqat Siersburgdagi gips, Markt Eynersxaymdagi gips zavodlari va Stadtoldendorfdagi karer hali ham ishlayotgan edi. Urush oxirida barcha kompaniyalar majburiy boshqaruvga o'tkazildi. Urishdan keying tahlikali yillarda, ya'ni rikvisitorlar tomonidan kompaniyani qaytarib bermaslik masalalari ko'rilayotgan bir paytda Karl Knauf Iphofenga ko'chib o'tadi va 1947 yilda *Fränkische Gipswerke GmbH kompaniyasini tashkil etadi.*

Shundan keyin Knauflar oilasi valyuta sababli inqirozga uchragan kompaniyalarni birin ketin o'z tassarufiga olgan holda o'zlarining gips ishlab chiqarish zavodlarining tarmoqlarini boshqa perlitli shiftli plitkalar va gipsli taxta plitalar, plomba plasterlar gips tolali plitalar kabi mahsulot ishlab chiqarish bilan kengaytirib bordi. 1969 yilda kompaniya ta'sischilarining to'ng'ich o'g'illari Alfons Knaufning o'g'li Nikolaus Knauf va Karl Knaufning o'g'li Bolduin Knauf kompaniya boshqaruviga shaxsan javobgar sheriklar sifatida qo'shilishdi. Uning etti ukasi 1970 yilda cheklangan sherik bo'ldi . Shu bilan birga, 1960-yillarning oxirida Saarlanddagi mustaqil kompaniyalar Iphofen kompaniyasining Knauf guruhi tarkibida markaziy ravishda boshqarila boshlandi. 1972 yilda *Knauf Saar-Gipswerke GmbH, nihoyat, Knauf Westdeutsche Gipswerke GmbH* bilan birlashtirildi. Shu yildan boshlab kompaniyaning barcha tarmoq zavodlari ham knauf nomi bilan ataladigan bo'ldi. 1989 yilda ular birinchi marta konteynerlarda mahsulotlarni bo'shashmasdan tashish bilan tajriba o'tkazdilar, bu esa 1993 yilda *Knauf Transport GmbH* ni keltirib chiqardi.

NATIJALAR

Biz tahlil qilgan misolni lingvistik tarafdan o'rganib chiqqanda, keltirilgan eponimik nom bir tildan ikkinchi tilga o'tganda hech qanday semantik, fonetik, grafik o'zgarishlarga

uchramagan holda nemis tilida qanday yozilsa va aytilsa o’zbek tiliga ham xuddi shunday o’zlashgan.

XULOSA

Maqolamizning xulosasida, manbalarda uchraydigan har bitta eponimik nomning o’zini yaratilish tarixi, sababi va lingvistik jarayonlari mavjudigi, aynan biz keltirgan manbadagi misol, dastlab bir insonning familiyasiga atab qo’yilgan nom bo’lganligi uchun onomasiologiyaga tegishli bo’lib, keyinchalik esa bu Knauf nomi aka-uka Knauflar o’zlari asos solgan katta bir kompaniyaga avlodlari tomonidan berilganligi sababli eponim nomlar turiga kirganligini, keyin esa o’zbek tiliga moslashganligini yoritib berdik.

REFERENCES

1. Khudaykulov, A.E. (2022). THE USE OF ANGLICISMS IN UZBEK OFFICIAL-BUSINESS DOCUMENTS. *Academic research in educational sciences*, *3*(11), 477-480.
2. O’zbekiston Respublikai Vazirlar Mahkamasining ”O’zbekiston Respublikasining 2024-yil II choragiga mo’ljallangan investetiya dasturini amalga oshirish chora tadbirlari to’g’risida”gi 16-may 2024yildagi 286-qarori.
3. Rödiger «Biografie der Unternehmerfamilie Knauf». B. 323–329.
4. Большой энциклопедический словарь. - / под ред. В.Н. Ярцева. – М., 1998.
5. Худайкулов, А. Э., & Сафарова, Д.А. (2021). Топонимы английского происхождения в текстах русских и узбекских деловых документов. *Молодой ученый*, (3), 405-407.
6. Эргашева, Ф. (2024). Nemis tilidan rus tiliga o’zlashgan so’zlarning rod kategoriyasi bo ‘yicha tahlili. *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*, *2*(3), 173-176.
7. Эргашева, Ф.Б. (2019). Вопросы валентности в современном немецком языке. *Вопросы педагогики*, (11-2), 276-281.

INVESTIGATING THE EFFECT OF STORIES AND POETRY ON CHILDREN'S LANGUAGE DEVELOPMENT AND LEARNING

Mohammad Yasin Ahmadi
Ph.D. candidate, Department of Persian Language and Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
myasinahmadi1@gmail.com

Mohsen Mohammadi
Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
m.mohammadi@ltr.ui.ac.ir

Elham Sayyedan
Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
e.sayyedan@ltr.ui.ac.ir

ABSTRACT

Children are valuable cultural and artistic treasures, and paying attention to their all-round development in formal and informal education is one of the duties of every society. Because the continuity and survival of culture, art, civilization, and other signs of ethnic groups and nations depend on the foresight and education provided to children. From this perspective, the more attention is paid to various aspects of children's development and upbringing, the greater the cultural dynamism and excellence of that nation. Therefore, in this study, in order to understand the effect of stories and poetry on children's language development and learning, an attempt was made to collect and analyze data and information from books and articles using a descriptive-analytical method. The results of the study show that children are very interested in listening to and reading stories and poems, and storytelling and the language of poetry are one of the most effective languages in developing their language, imagination, and increasing their learning. Children who are taught stories and poetry have the ability to remember words when necessary. They live in a fantasy world and have a high imagination, which is why they perform many movements and words with special music and have a wide field of imagination in games and entertainment. This makes children pay more attention to storytelling and poetry and are attracted to them. Child psychologists recommend that parents and teachers use stories and poetry to develop character, increase learning, language and mental development, and mental and emotional peace in children.

Keywords: story, poetry, language, development, learning, children.

Introduction

Introduction: Paying attention to children's literature and poetry is paying attention to a future with bright horizons for human societies, because children's literature and poetry are the foundation for the linguistic, intellectual, social, mental and scientific development of the future builders of every society.

In Afghanistan, children's literature entered the press during the time of Amanullah Khan, and Siraj-ul-Atafil was the first publication published by "Mahmoud Tarzi" as a supplement to Siraj-ul-Akhbar on October 5, 1918. A collection of educational stories, songs and folk poems in the field of children's literature in Dari and Pashto languages was published in Afghanistan. Including: "Dehqan Kuchak" (play) translated by Abdul Latif Nisar in 1957; "Khurshid Biron Aamed" (story) by Fath Mohammad Montazer in 1958; "Qesa Shirin" translated by Mohammad Rashad Wasa in 1972; "Educational Stories (Pashto and Dari)" by Abdul Mohammad Samozi in 1972; “The Voice of Children” (a collection of folk songs) by Abdul Rauf Pa’iz was published in 1974 (Anousheh et al., 2002: 506).

Also, from 1981 to 1992, a section called “Children’s Literature” was active in the Afghan Writers’ Association. At that time, high-quality, low-priced, translated children’s picture books were imported from Russia and sold in the bookstores of Bayhaqi. These books had no political overtones, they were just stories for children, but those were bad days. Afghanistan was in chaos, and only a limited number of children in Kabul and the cities of Herat and Balkh had access to these books (ibid.).

Since 2002, little has been done to revive children’s and youth literature in Afghanistan. In addition to a handful of storybooks, the publication of magazines such as “Salam Bacha Ha”, “Bagh”, “Koodak Afghan”, “Shaparak”, “Anis Koodak” and “Parwaz” are among these efforts. However, these efforts were short-lived, and some of these magazines and publications lasted only a few issues.

Dr. Raziq Roein, a professor at Kabul University, has also published two collections of poetry for children, titled “Ghochi Ghochi Bahar Shod” and “Aftab Baranak.” Also, a book by Mohammad Fazel Sharifi, titled “Children’s Literature in Afghanistan,” was published in Quetta, Pakistan, in 2009, and in 2004, the magazine Anis Koodak, once a popular magazine for children, was republished after more than thirty years. But it was not popular with children. It was not very popular: it had one writer, one illustrator, one photographer, one graphic designer, and no budget. With a monthly salary of fifty dollars, no one was willing to work in a popular children’s magazine, and the government had other concerns that did not give priority to children’s and adolescent literature.

The Afghan Children's Literature House officially started working in the field of children's literature in the Ministry of Information and Culture in 2015. Also, for the first time in 2016, Save the Children International in Afghanistan published 160 children's storybooks in Dari and Pashto. 50 of them were written by Afghan authors and 10 by the children themselves. Another 20 were written by people who are teachers. Therefore, the subject of the present study was to investigate the effect of stories and poems on children's language development and learning, and it was conducted with the aim of understanding the effect of storytelling and poetry reading on children's language development and learning. The results obtained show that storytelling and poetry reading strengthen children's curiosity and imagination to gain new experiences and information, lay the foundation for language teaching and learning, and strengthen the ability to speak, read, write, and recognize phenomena in the child's living environment. It also develops positive ethics in children without coercion or reluctance and creates a spirit of sincere cooperation, self-confidence, a habit of reading, and a happy life among them.

Research Problem and Questions: Some children cannot express their feelings, emotions, and thoughts due to learning disorders and lack of

appropriate vocabulary and suffer from this disability. Storytelling and poetry reading are attractive and loving media for children's language development and learning, which can develop children's reading, writing, and socialization abilities. Therefore, the main topic of this research is to understand the extent of the impact of storytelling and poetry reading on children's language development and learning. From the perspective of some psychologists, language helps children's mental development a lot, and children can acquire more vocabulary in everyday conversations by using storytelling and poetry reading, understand the meanings of many words, and use them in educational activities. Therefore, this research seeks to find answers to these questions: Can poetry reading and storytelling be effective in the development of children's language, imagination, and vocabulary? What effect does poetry reading and storytelling have on children's learning? How do child psychologists evaluate the role of storytelling and poetry reading in children's language development and learning, and what recommendations do they have?

Importance and purpose of the research: Children's stories and poems are an excellent means of communicating with children, and in addition to being attractive to children, they expand their vocabulary with the help of stories and poetry to communicate more with others, and through this vocabulary growth, children can express their feelings and thoughts. Understanding the impact of storytelling and poetry reading on children's language development and learning can be useful for teachers and parents of children in educational fields. Storytelling and poetry reading help to reveal interests and talents, teach children's language, expand children's vocabulary, and improve the syntactic structure of children's speech. From this perspective, stories and poetry have a special and important place in children's lives. Accordingly, the following objectives are pursued in the present study: Investigating the impact of poetry reading and storytelling on the development of children's language, imagination, and vocabulary. Analyzing the impact of poetry reading and storytelling on children's learning. Receiving and reviewing the opinions of child psychologists about the role of storytelling and poetry reading in children's language development and how children learn.

Research Background: Several books and articles have been published in the field of children's and adolescent literature. However, an independent article titled "Investigating the Effect of Stories and Poetry on the Development of Language and Learning in Children" has not been published until the time of this research. Therefore, you will read several articles and books similar to the topic of the present article: the book "Children's Poetry in Iran" by Mahmoud Kianoush in 1976; the book "Children's Literature" by Ali Akbar Shaarinejad in 1991; the book "Children's Literature" by Tahereh Jafar Qolian in 1998; the book "Children's and Adolescent Literature in Afghanistan" by Mohammad Fazel Sharifi in 2009 and the book "Children's and Adolescent Literature" by Fawad Nematollahi in 2010. Also, the article "Development of Children's and Adolescent Literature in Afghanistan" by Popak Niktalab in 2013; the article "The Effect of Imitative Poetry on the Development of Children's Creativity" by Fariba Parsamanesh and Naser Sobhi Qaramaleki in 2013; The article “The Effect of Poetry Teaching on Children’s Memory Review” by Mohammad Bagher Movahedi Mehrabadi and Saharaneh Javadi Asayesh in 2014; the article “The Effect of Poetry Reading on the Development of Literary Creativity of Members of the Yazd Children and Adolescents Intellectual Development Center” by Naghmeh Shokraneh in 2014; the article “Elementary Children’s Understanding of Poetry” by Alison Kelly, translated by Sahba Salehi in 2015; the article “Investigating Psychological Symbols in Children’s Poetry” by Ramin Moharrami and colleagues in 2017.

Research findings

1. Childhood: Childhood is a transitional stage between infancy and adolescence and a critical stage in which growth spurts and physiological changes occur until reaching adulthood, a path that must be passed through to reach maturity (Hojati and Izadi, 2017: 58). In the real world, a human child is the only child who, if he grows up in physical and natural conditions and an appropriate social environment, succeeds in expressing his desires using words. In addition to physical health, the social environment plays a fundamental role in the flourishing and development of children's speech and learning. Since the child comes into a world where others in that world speak a specific language, the child is also born into this world as a speaker. He produces sounds and reacts to human sounds from the very first hours of life. The mother, who is the closest person to the child, reacts to her sounds and talks to her child. Through such interconnected processes and with the intervention of other people, including older siblings, the father, and other family members, the child gradually learns to respond to language over time in the most natural developmental conditions. From the age of 3 to 4, he learns the language of his social environment and can communicate well with those around him. The speed of development of the child's language and vocabulary reaches its peak from the age of 5 onwards. In the stage of 3 to 6 years, which is the growth stage, he first becomes familiar with 100 to 200 words and by the end of this stage, he masters 2000 words. Of course, these figures are subject to many factors, including individual differences, educational and social environment, and the behavioral culture of those around the child (ibid., 61).

2. Children's stories and poetry: The majority of literary theorists consider poetry to be indefinable (Alipour, 2001: 17). Mehdi Akhavan Sales considers poetry to be the poet's impatience in the light of prophetic consciousness (Ibid.: 18). Gibran Khalil Gibran says: Poetry enchants hearts, it sings the songs of reason (Ibid.: 19). Composing poetry for children, especially useful and constructive poetry that can present lofty ideological, moral and social concepts artistically, simply, fluently, attractively and appropriately for the child's mind, is an extremely valuable and commendable work (Mohammadi Ray Shahri, 2006: 163). Lullabies, songs, hymns and folk tales are the foundation of children's literature, and this precious treasure has a profound educational and nurturing effect on the child's soul and mind (Sharifi, 2009: 24). Children's poetry is a word that has weight and beauty both in terms of the combination of sounds and words and in terms of content. Children's poetry is made based on the music of sounds and words and is a means for their play, movement and singing. Children are introduced to maternal lullabies from the moment they are born in the cradle. Children are interested in the rhythm and music of words in the early years of life and consider poetry to be a kind of childish game (Sadeghi, 2022: 107). In children's and adolescents' literature, storytelling and poetry are important topics. The characteristics of childhood require that children's poetry be simple and fluent, and what separates children's poetry from other poems are the themes, concepts and materials that children's poets use according to their circumstances (Sabzalipour, Sadeghi Mehr and Safaei, 2017: 69).

Sunshine, rain

sky, sky, make it rain	make us smile, sun
the rain washes us away	anywhere on earth
we go around and around	we travel around the world
it's raining heavily	our clothes are getting wet
the sun our clothes	it makes it dry and beautiful
it's raining in one direction	the smiling sun on one side
if it starts again	both rain and sun
very, very easy	its name is the sun of rain

Razeq Ruyin

3. Language: Language can be considered a systematic plan or a complex communication system with an abstract structure that manifests itself in sound signs or in written signs. If it is revealed in sound signs, it is called spoken language, and if it is revealed in written signs, it is called written language. In fact, language is a complex phenomenon, so its logical definition is difficult (Anwari and Ahmadi Givi, 2017: 2). The power of speech through speech is a unique power that only humans have among the creatures of the world, and this power is well expressed in the story of the creation of man. God (Glory be to Him) asks the angels in His court to express the names, and they are unable to do so, but man, who had learned the knowledge of names from God (Glory be to Him), succeeds in doing so, and the angels prostrate themselves before Adam. By God's command and out of respect for his position (Surah Al-Baqarah/ Verse 32-34).

4. Growth: From the day they are born until they reach adulthood, children go through successive and interconnected stages that can be considered specific chapters of a single history. Although this growth seems to be a constant and uniform progress, it actually slows down and speeds up. A child is a being who must go through specific stages, each of which is influenced by the previous stage and is also effective in the next stage. For this reason, it has been said that the main pillars of an adult's life depend on the quality of childhood. It is during this period that a child's behavior, especially his emotional and social behavior, is shaped based on his relationship with his parents and those around him. Humans acquire most of the habits and intellectual behaviors of their lifetime during childhood (Bahonar, 2016: 21).

The impact of stories and poetry on children's language Growth and learning:

In the history of Persian literature, we encounter various types of poetry. Poetry has always been analyzed from a sociological or psychological perspective rather than being evaluated from a literary or artistic perspective. Poetry has perhaps always been a platform that has provided the opportunity to say the unsaid. Therefore, the expression of many philosophical, emotional and social issues that are difficult to express in prose and speech has been made possible through the art of poetry. When they remind people of spiritual values and psychological satisfaction and use dry grammatical sentences, this is a kind of advice or worse, a command that creates a sense of resistance in the listener (Mukhtari, 2012: 1). But when it is said:

Everyone who goes to school becomes a person

The light of the eye becomes a creature of existence

The child accepts it with all his heart and soul and does not show any resistance to it, which shows the effect of poetry on the child.

Good poetry can be a motivation for listening, reading and writing in the child's mind. And the child loves beauty and expresses the beauty of speech best in poetic speech (Kianoosh, 1976: 57). As soon as the child's vocabulary is enriched and verbal communication with parents is possible, he is exposed to dos and don'ts and commands. This unconsciously places the parents in a position of authority in his mind, but when these explanations are presented in a gentle atmosphere using storytelling and poetry, the child suddenly feels a different atmosphere. The topic presented has not changed, but the psychological atmosphere governing that conversation has mysteriously changed and that is when the child enjoys listening to the material (Mukhtari, 2012: 1). One of the basic activities through which children can express their thoughts and feelings is the performance of poetry symbolically. Pretending to play in the form of poetry is a way to develop children's creativity (Parsamanesh and Sayhi Qaramaleki, 2013: 153). Children's creative behavior is shaped by various methods such as using imagination, pretend play and poetry (Ibid.: 142).

Poetry reading has been and is used in various areas of political, cultural, social and religious life. And it is one of the most important functions of poetry in the field of education and development of children's learning. Based on educational principles, the foundation of personality is formed in childhood and it is during this period that parents and teachers can benefit from indirect educational methods such as games, art and poetry. The best method is to use children's games and poems simultaneously. One of the most important needs of a child is to learn verbal skills to communicate with the world around them, and the method of teaching with poetry is unique and the most appropriate method for the rapid development of these skills. Having a melodious structure of poetry makes it attractive to children, because it corresponds to the child's human needs for learning. Another educational feature of poetry is that it makes the child drawn to poetry and not resist learning. And poetry strengthens children's emotional states, the spirit of imitation and language skills (Mukhtari, 2012: 1).

The child finds the beauty and rhythm of words in music, and if the words are pleasant and melodious to the child's ears, learning occurs faster (Movahedi Mehrabadi and Javadi Asayesh, 2014: 127). Jacques Panthérou, one of the contemporary French orators, says: "Poetry opens new doors for the child and provides him with various tools and means for expressing findings, observations and feelings." (Sharifi, 2009: 13). Poetry strengthens the child's imagination, because in poetry, objects and animals are able to speak, which increases the power of mental visualization and thinking. Learning to express words correctly and fluently increases the power of language in children, which develops their communication skills and social intelligence (Mukhtari, 2012: 1).

Ms. Afsoun Amini, a theorist of children's poetry, believes: "Poetry affects the worldview and understanding of existence of children and adolescents, and one aspect of this effect is the child's vocabulary. The more limited a child is in learning words, and this limits his attitude towards everything in the future." (Shokraneh, 2014: 8).

Herzog, Price, and Danlovsky (2013) examined the effectiveness of poetry instruction on improving comprehension. This study examined children's comprehension of the material, their use of strategies, and their attitudes toward reading. 31 fourth-grade students (20 in the experimental group and 11 in the control group) participated in this study. The results showed that students in the experimental group scored higher in comprehension and use of reading strategies and had a more positive attitude

toward reading (Movahedi Mehrabadi and Javadi Asayesh, 2014: 129). Satisfying the child's inherent need for music, softening and directing the child's feelings and emotions, familiarizing the child with moral, religious, and scientific concepts and values, expanding the child's mental world and taste, creating a basis for the child's taste and talent, and teaching the child's language, expanding the child's vocabulary, and modifying the syntactic structure of the child's speech indicate the special place and importance of the role of poetry in the child's life (Ibid.: 128).

Educational methods should seek to increase the comprehensive knowledge about it. Learning to teach poetry is an active educational tool and allows children to reflect on their cognitive activities and improve their learning process (Nematollahi, 2010: 87). One of the most important goals of teaching poetry is to teach self-control and self-learning, so that children can teach themselves independently. Educational programs that teach these methods and governing rules and their application are directly aimed at strengthening executive control. (Movahedi Mehrabadi and Javadi Asayesh, 2014: 128). The child lives in an imaginary world and has a high imagination. He also performs many of his movements and words with special music and has a wide imagination in games and entertainment. This draws the child's attention more to poetry (Jafarqlian, 2018: 46). Reading stories and poetry to children is effective in expanding their vocabulary, because they are interested in them from an early age and the world of poetry and reading stories is attractive to them (Shekraneh, 2014: 11).

Children's stories and poems are important and effective tools in the development of children's personalities, and reading poems and stories increases the development of language, vocabulary, and learning in children. As Movahedi Mehrabadi and his colleagues have also confirmed these points in their research and have shown that reading stories and poems increases learning in children, if the words are pleasant and melodious to the child's ears, learning will be faster (Movahedi Mehrabadi and Javadi Asayesh, 2014: 127). In a study conducted by Hojjati and Izadi, they show that children's stories and poems are important and effective tools in the development of a child's personality and have a significant impact on the child's personality and worldview, and are in fact the builder of his hopes and aspirations and a powerful tool in conveying concepts. Poetry increases children's vocabulary, familiarizes them with sentences and word forms, and creates a positive insight into language and its beauty. Poetry improves physical and mental development, creativity, problem solving, and improves daily skills and the quality of life of a child (Hojati and Izadi, 2017: 59). Sharifi shows in his research that poetry opens new doors for the child and provides him with various tools and means to express findings, observations and feelings. (Sharifi, 2009: 13). Friedrich Froebel, the German, who is the first founder of kindergarten in the world, says: "Poetry should play such a role in children's curricula that it enables learning concepts and lessons (Ibid: 15).

CONCLUSION

The study of the effect of stories and poetry on children's language development and learning shows that storytelling and poetry reading can be used as a rehabilitation method to promote language development, vocabulary storage, and children's academic and educational progress. And this research concludes that poetry softens and directs children's emotions and feelings, familiarizes children with moral, educational, cultural, social, and scientific concepts and values, expands the child's world of taste and mind, and paves the way for the emergence and manifestation of the child's talent,

feelings, and emotions. And it is a kind of language education and expansion of vocabulary reserves for children, and in this regard, it succeeds in opening the child's language and indirectly teaching vocabulary, correcting the child's speech, correcting his local dialect, and familiarizing him with the standard language. If poetry reading is done for children in a group, it creates a spirit of social interaction and avoiding isolation, creating a lively collective atmosphere, and allowing the use of group and collective vocabulary. Children are the intellectual capital, the potential forces and talents of society. Investing and planning for the development of their talents and capabilities can be effective in maintaining the strength of a society in various cultural, social, religious, political and economic fields.

Suggestions: Based on this research and its findings, the following suggestions are made: Poets and storytellers should pay more attention to children's language development and learning in their works and, by diversifying their poetic perspective, create poetry and the foundations of aesthetics in children's poetry. By reading poetry, create opportunities for children to experience different parts of their feelings, emotions and thoughts. Teachers, families and especially mothers should devote sufficient time to reading stories and poems to children and pay attention to their children's language development from an early age. The Ministry of Information and Culture, teachers, public and private cultural institutions and publishers should invest more in producing story and poetry books and diversifying these types of books.

REFERENCES

1. The Holy Quran.
2. Anvari, Hassan and Ahmadi Givi, Hassan. (2017). Persian Grammar. 8th edition, Tehran: Fatemi.
3. Anousheh, Hassan et al. (2002). Encyclopedia of Persian Literature. Volume 3, Second Edition, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
4. Alipour, Mustafa. (2001). "On the Definition and Nature of Poetry". Persian Language and Literature Teaching Journal, 8(57), 16-19.
5. Bahonar, Naser. (2016). Teaching Religious Concepts in Harmony with Developmental Psychology. 19th Edition, Tehran: Islamic Propaganda Organization.
6. Jafar Gholian, Tahereh. (2007). Children's Literature. 1st Edition, Tehran: Payam Noor University.
7. Hojjati, Hamid and Izadi, Maliha. (2017). "The Effect of Poetry Reading on Preschool Children's Self-Esteem". Pediatric Nursing Journal, 1(4), 58-63.
8. Kianoush, Mahmoud. (1976). Children's Poetry in Iran. Tehran: Agah.
9. Mohammadi Ray Shahri, Mohammad. (2006). The Wisdom of a Child. translated by Abbas Pasandideh, first edition, Qom: Dar al-Hadith.
10. Mokhtari, Azadeh. (2012). Raising Superior Children with the Miracle of Poetry. Seko Magazine, Year 18, No. (5120), Sunday, July 17, 1-2.
11. Movahedi Mehrabadi, Mohammad Baqer and Javadi Asayesh, Saharaneh. (2014). "The Effect of Poetry Teaching on Children's Memory Revision". Journal of Social Cognition, 5(1), 125-135.
12. Nematollahi, Fouad. (2010). Children and Adolescent Literature. Tehran: Madrasa.
13. Niktalab, Popak. (2013). "The Development of Children and Adolescent Literature in Afghanistan". Children and Adolescent Book Journal, No. (187), 20-23.

14. Sabz Alipour, Jahandost; Sedghimehr, Nasrin and Safaei, Ali. (2017). "Analysis and Review of Poetry Themes in Children's Journal of the 2001". Journal of Children's Literature Studies, 15(1), 69-92.
15. Shokraneh, Naghma. (2014). "The Effect of Poetry Reading on the Development of Literary Creativity of Members of the Center for Intellectual Development of Children and Adolescents in Yazd". Quarterly Journal of the Center for Intellectual Development of Children and Adolescents. 2(1), 8-18
16. Sharifi, Mohammad Fazel. (2009). Children's Literature in Afghanistan. First Edition, Quetta: Quetta Institute.
17. Sadeghi, Hedieh. (2002). "Investigating the effects of poetry and stories and their role in education". Journal of New Advances in Linguistics, Sciences and Education, 5(56), 92-113.
18. Parsa Manesh, Fariba and Sobhi Qaramaleki, Naser. (2013). "The effect of pretend poetry games on the development of children's creativity". Journal of Innovation and Creativity in the Humanities, 2(4), 141-158.

OZIQ-OVQAT SIFATI VA XAVFSIZLIGINI BOSHQARISH TIZIMLARIGA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVNING TAHLILI

Obidjon Xalimovich Abdurahmanov
Toshkent davlat agrar universiteti katta o'qituvchisi

Nodira Sayfiddin qizi Kadirova
Toshkent davlat agrar universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Dilmurod Valijon o'g'li Xakimov
Toshkent davlat agrar universiteti dotsenti, t.f.f.d. (PhD)
dhakimov91@mail.ru

ANNOTATSIYA

Oziq-ovqat sanoatida GMP, HACCP, ISO standartlari kabi bir qator sifat va xavfsizlikni taminlovchi tizimlari mavjud. Hozirgi kunda ushbu tizimlar yoki ularning kombinatsiyalarini qo'llash orqali oziq-ovqat mahsulotlari sifati va xavfsizligini ta'minlash tavsiya etilmoqda. Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishda kutilgan sifat darajasiga erishish uchun alohida yondashuvni talab qilinadi. Tizimlar mahsulotning umumiy sifatiga qay darajada hissa qo'shishini bilish sifat va xavfsizlik maqsadlariga erishish uchun foydalaniladigan vositalarni muvozanatlash kabi muhimdir.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat mahsulotlari, sifat, xavfsizlik, sifat va xavfsizlikni boshqarish tizimlari.

KIRISH

Oziq-ovqat xavfsizligi tashkilotlari va mutaxassislar tomonidan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarga qaramay, oziq-ovqat xavfsizligi hali ham muhim bo'lib, ko'plab salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan epidemiyalar bilan ommaviy axborot vositalarining e'tiborini tortmoqda [1-2]. Bunday salbiy holatlar oziq-ovqat sifatini ta'minlash va oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish tizimlarining samaradorligini shubha ostiga qo'yadi va amaldagi tizimlarni to'ldirish uchun yangi vositalar zarurligini ko'rsatadi. Salbiy oqibatlarni baholashda tibbiy xarajatlar, mahalliy kichik korxonalar tomonidan katta zarar ko'rishi mumkin bo'lgan iqtisodiy yo'qotishlar va eng muhimi, iste'molchilarning ishonchini hisobga olish kerak.

Xavfsizlik paradigmasi shundan iboratki, oziq-ovqat xavfsiz bo'lgan bo'lsa-da, iste'molchilar orasida noaniqlikning yuqori darajasi hali ham mavjud. Hozirgi o'zgaruvchan iqlim sharoitida iste'molchilar ishonchini tiklash, yangi qoidalarga rioya qilishni va oziq-ovqat xavfsizligi masalalari bo'yicha yaxshiroq muloqotni ta'minlashga qaratilgan sa'y-harakatlarini amalga

oshirish kerak. Oziq-ovqat sanoatining muhim xususiyati shundaki, ishlab chiqaruvchilar bozor ehtiyojlari va qonunchilik talablariga javob berish uchun o'z mahsulotlari uchun ham xavfsizlik, ham sifat mezonlariga javob berishi kerak. Turli xil sifat va/yoki menejment tizimlari ko‘rinishidagi bir nechta variant bilan oziq-ovqat ishlab chiqaruvchilari o‘zlarining muayyan faoliyati uchun eng mosini tanlashlari va samarali sifat va xavfsizlikni boshqarish tizimlarini yaratishi, hujjatlashtirishi va joriy etishi kerak [4].

Bugungi kunda mavjud bo'lgan sifatni taminlash (quality assurance) tizimlari orasida quyidagilar mavjud: ISO standartlari, GMP (Yaxshi ishlab chiqarish amaliyoti), GHP (Yaxshi gigiena amaliyoti), GAP (Yaxshi qishloq xo'jaligi amaliyoti) yoki boshqa majburiy tizimlar, shuningdek, HACCP (Xavflar tahlili va kritik nazorat nuqtalari) tizimi [4].

ISO 9000 kabi boshqaruv tizimlari yoki ISO 22000 (Oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish tizimlari - Oziq-ovqat zanjiridagi har qanday tashkilotga qo'yiladigan talablar) bo'yicha integratsiyalashgan boshqaruv tizimlari oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar uchun juda muhim hisoblanadi.

Ushbu maqolaning maqsadi oziq-ovqat sanoatida qo'llaniladigan sifat, xavfsizlik yoki integratsiyalashgan tizimlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishni cheklaydigan yoki osonlashtiradigan bir qancha omillarni eng muhim nazariy tizimlarni ko'rib chiqishdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot vazifalarni yechish uchun tizimli tahlil usullari, jarayonli yondashuv, ko‘p o‘lchovli ma’lumotlar tahlili, jarayonlarni boshqarishning statistik usullari, sifatni boshqarishning axborotli modellaridan foydalanilgan.

TADQIQOT TAHLILI VA NATIJALARI

Sifat menejmenti tizimini (SMT) quyidagicha ta'riflashi mumkin: faoliyat samaradorligi va natijaviyligini doimiy ravishda oshirish maqsadida tashkilotni boshqarish va nazorat qilish bo'yicha muvofiqlashtirilgan tadbirlar to'plami. O‘z DSt ISO 9000:2015 xalqaro standartida sifat menejmenti (quality management) atamasiga Sifatga qo‘llaniladigan menejment. Sifat menejmenti sifatni rejalashtirish, sifatni ta’minlash, sifatni boshqarish va sifatni yaxshilash yordamida sifat sohasida ushbu maqsadlarga erishish uchun sifat sohasida siyosat, sifat sohasida maqsadlar va jarayonlarni ishlab chiqishni o‘z ichiga olishi mumkin [3] deb ta’rif berilgan.

Oziq-ovqat sifati murakkab tushuncha bo'lib, uni faqat oziq-ovqat xavfsizligi bilan bog'liq holda baholash mumkin. Oziq-ovqat mahsuloti iste'mol uchun xavfsiz deb hisoblanishi uchun

quyidagilarga javob berishi kerak: qonuniy talablar; texnologik mezonlar; gigienik talablar; tashish va qayta ishlash talablari; savdo shartlari va undan maqsadli foydalanish uchun mos bo'lishi. Sifat va xavfsizlik o'rtasidagi bog'liqlik murakkab va xavfsizlikni sifatdan butunlay mustaqil deb hisoblash mumkin bo'lmasa-da, ikkala tushunchaning murakkabligini tan olish ularni alohida boshqarish zarurligiga olib keldi. Aslida, oziq-ovqat xavfsizligi va sifatini ajratishning asosi xavfsizlik tushunchasini sifatning barcha boshqa jihatlaridan birinchi o'ringa qo'yish hisoblanadi.

Oziq-ovqat mahsulotlari sifat va xavfsizligini ta’minlashda quyidagi tizmlar va standartlardan kombinatsiyalashgan holda yoki integratsiyalashgan xolda foydalanish mimkin: dastlabki zarur ma’lumotlarni o’z ichiga olgan amaliyotlar (GMP, GHP, GAP) va HACCP tizimi; ISO va TQM ga aloqador bo’lgan sifat tizimlari (ISO 9000) va xavfsizlik tizimlari (ISO 22000).

Tizimlardan oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish korxonasining faoliyat hajmiga, jarayonlar va mahsulotning murakkabligiga qarab tasniflash mumkin:

- asosiy xavfsizlik tizimlari: zarur shartlar (GAP, GMP, GLP va boshqalar);
- HACCP kabi ilg'or xavfsizlik tizimlari;
- oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish tizimlari - ISO 22000;
- asosiy sifat menejmenti tizimlari - ISO 9001;
- ilg'or sifat menejmenti tizimlari - ISO 9004;
- oziq-ovqat xavfsizligini integratsiyalashgan boshqaruvi - ITM (ISO 9000+ISO 22000+ISO 14000+ISO 45000 va boshqalar).

Quyida sanoatda qo'llaniladigan sifatni ta'minlash tizimlari va zaruriy dasturlarning ba'zilari keltirilgan.

Yaxshi ishlab chiqarish amaliyoti - GMP. GMP oziq-ovqat va farmatsevtika idorasi tomonidan 21 CFR 110-qismida belgilanganidek, oziq-ovqat kompaniyalari uchun minimal sanitariya va jarayon talablarini ifodalaydi. GMP ning asosiy maqsadi barcha muhim sifat va xavfsizlik talablari bajarilishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan ehtiyot choralariga taalluqlidir, masalan:

- keng ma'noda mahsulotning barcha nomuvofiqliklarini bartaraf etish, oldini olish, minimallashtirish;
- har doim xavfsiz chiqishni ta'minlaydi, sifatning ma'lum bir xilligini kafolatlaydi.

Yaxshi amaliyot dasturlari sifatli va xavfsiz, foydali oziq-ovqat ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan ekologik va ishlab chiqarish sharoitlarini ta'minlaydi.

Codex Alimentarius oziq-ovqat gigienasi umumiy tamoyillari xalqaro savdo uchun mo'ljallangan oziq-ovqat uchun kutilayotgan asosiy shartlar va amaliyotlarni tavsiflaydi.

Qoidalarda ko'rsatilgan talablarga qo'shimcha ravishda, sanoat ko'pincha o'z faoliyatiga xos bo'lgan siyosat va tartiblarni qabul qiladi.

GMP ko'rsatmalari mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha ko'rsatmalar emas. Ular ishlab chiqarish jarayonida rioya qilinishi kerak bo'lgan umumiy tamoyillar to'plamini ifodalaydi.

Korxona o'zining sifat dasturi va ishlab chiqarish jarayonini o'rnatganida, u GMP talablariga javob beradigan ko'plab usullar bo'lishi mumkin. Eng samarali va natijaviy sifat jarayonini aniqlash korxonaning mas'uliyatidir.

HACCP - oziq-ovqat tarmog'idagi barcha ma'lum bo'lgan sog'liq uchun xavflarni aniqlash va nazorat qilishga asoslangan oziq-ovqat xavfsizligiga profilaktik, faol va tizimli yondashuv. Yetti printsipli tizim xom ashyo ishlab chiqarishdan tayyor mahsulotni ishlab chiqarish, tarqatish va iste'mol qilishgacha bo'lgan biologik, kimyoviy va fizik xavflarni nazorat qilish uchun ishlab chiqilgan.

Kodeks Alimentariusga (Alinorm 97/13A, III-ilova) muvofiq oziq-ovqat xavfsizligi birinchi navbatda manbadagi nazorat, mahsulot va jarayonlarni ishlab chiqishni nazorat qilish, shuningdek, ishlab chiqarish, qayta ishlash (shu jumladan etiketlash), ishlov berish, tarqatish, saqlash, sotish, tayyorlash va foydalanish jarayonlarida yaxshi gigiena qoidalarini qo'llash va HACCP tizimini qo'llash bilan birgalikda foydalanish orqali ta'minlanadi.

Xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish HACCP tizimini zaruriy dasturlarning mustahkam poydevoriga qurishni talab qiladi. Ishlab chiqarishgacha bo'lgan dasturlar oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lsa-da, ular oziq-ovqatning foydali va iste'molga mos bo'lishini ta'minlashga qaratilgan. HACCP rejalari iste'mol uchun oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash bilan chegaralangan torroq doiraga ega [6].

ISO 9000 seriyasidagi standartlar 2000-yilda katta qayta ko‘rib chiqildi, o‘shanda uchta standart (9001, 9002 va 9003) 9001 deb nomlangan bitta standartga birlashtirildi. Dizayn va ishlab chiqish tartib-qoidalari, agar korxona haqiqatan ham yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish va ishlab chiqishda ishtirok etsagina talab qilinadi. ISO 9001 tafakkurni tubdan o'zgartirib, jarayonlarni boshqarish kontseptsiyasini samarali tarzda oldinga va markazga qo'ydi.

Jarayonlarni boshqarish nafaqat yakuniy mahsulotni tekshirish, balki korxonaning vazifalari va faoliyatini kuzatish va optimallashtirishni anglatadi. Ushbu standart, shuningdek, sifatni biznes tizimiga integratsiyalash va sifat funksiyalarining kichik ma'murlarga topshirilishining oldini olish uchun yuqori boshqaruv ishtirokini talab qildi. Standartning yana bir maqsadi vazifalar va faoliyat samaradorligini baholash uchun statistik vositalar yordamida jarayon samaradorligini o'lchash orqali samaradorlikni oshirishdir.

Jarayonlarni uzluksiz takomillashtirish va mijozlar ehtiyojini qondirish monitoringini kutish standartlar tamoyillarida aniq ifodalangan.

ISO 9004 ISO 9001 standartidan tashqariga chiqadi va biznesining sifat menejmenti tizimini qanday qilib doimiy ravishda takomillashtirish bo'yicha ko'rsatmalar beradi. Bu nafaqat mijozlarga, balki quyidagilarga ham foyda keltirishi mumkin: xodimlar; ta’sischilar; yetkazib beruvchilar va jamiyatga.

ISO 22000 oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish standarti bo'lib, ISO 9001 yondashuvi asosida oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish uchun maxsus ishlab chiqilgan. ISO 22000 tashkilotga quyidagilarga imkon beradigan talablarni belgilaydi:

- iste'molchi uchun xavfsiz mahsulotlarni ulardan foydalanish maqsadiga ko'ra ta'minlashga qaratilgan oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish tizimini rejalashtirish, joriy etish, ishlatish, saqlash va yangilash;
- oziq-ovqat xavfsizligi talablariga muvofiqligini ko'rsatish;
- iste'molchilarning talablarini baholash, tahlil qilish va ularning qoniqishini oshirish uchun oziq-ovqat xavfsizligi bilan bog'liq o'zaro kelishilgan talablariga muvofiqligini ko'rsatish;
- oziq-ovqat xavfsizligi masalalarini yetkazib beruvchilar, iste'molchilar va oziq-ovqat zanjiridagi tegishli manfaatdor tomonlarga samarali yetkazish;
- tashkilotning oziq-ovqat xavfsizligi siyosati bayonotiga muvofiqligini ta'minlash;
- tegishli manfaatdor tomonlarga bunday muvofiqlikni namoyish etish;
- tashqi tashkilot tomonidan oziq-ovqat xavfsizligini boshqarish tizimini sertifikatlash yoki ro'yxatdan o'tkazish yoki ISO 22000 muvofiqligini o'z-o'zini baholash yoki o'zini o'zi deklaratsiya qilish.

Umumiy sifat menejmenti (TQM) - bu mahsulot va jarayonlar sifatini doimiy ravishda yaxshilash uchun integral boshqaruv falsafasi. TQM mahsulot va jarayonlarning sifati tashkilot tomonidan taklif etilayotgan ishlab chiqarish yoki xizmatlarda ishtirok etuvchi har bir kishining javobgarligi degan asosda ishlaydi (7).

Oziq-ovqat sanoati uchun integratsiyalshgan yondashuvlar – qishloq xo’jaligi - oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish kutilgan sifat darajasiga erishish uchun alohida yondashuvlarni talab qiladi. Tizimlar umumiy sifatga qay darajada hissa qo'shishini bilish muhimdir [4].

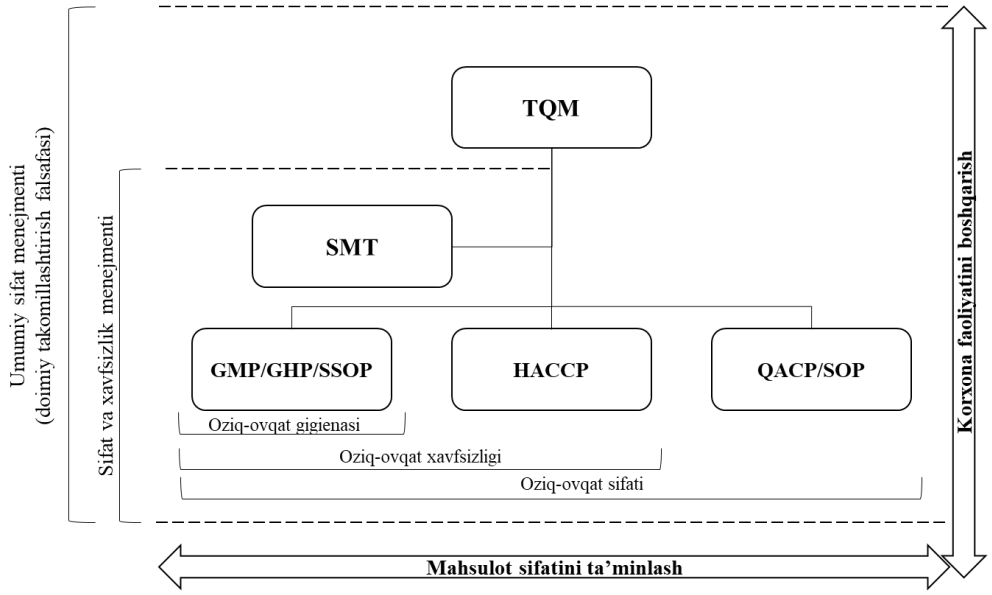
Yuqorida aytib o'tilgan individual tizimlarning samarali integratsiyasi tashkilotning samaradorligini yanada oshiradi. Efstratiadis va Arvanitoyannis HACCP sifat tizimining bir qismi sifatida nafaqat xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlarini ta'minlabgina qolmay, balki butun sifat

tizimini yaxshiroq va samaraliroq joriy etishni ta'minlashini ta'kidlaganlar [5].

“Ta’minlash” va “boshqaruv” atamalarini farqlash muhimdir. “Taminlash” atamasi mahsulotning o'ziga tegishli bo'lib, barcha xavfsizlik tizimlari (GMP, GHP va HACCP) va sifat ta’minlash nazorat nuqtalari (Quality Assurance Control Points-QACP) o'z ichiga oladi, ikkinchisi xavfsizlik emas, balki sifatni ta’minlashga ishora qiladi [8]. Sifatni ta'minlash tizimlarida oziq-ovqat mahsulotlarining boshqa barcha sifat xususiyatlarini (ozuqaviy, sensorik va qulaylik qiymatlari) saqlash va/yoki joriy etish qonun tomonidan talab qilinmaydi, garchi mijozlar uchun ma'qul bo'lsa ham.

Boshqa tomondan, “boshqaruv” atamasi korxonaning mahsulot sifati (shu jumladan xavfsizlik) bo'yicha umumiy tashkil etilishiga mos keladi va sifat menejmenti tizimlarini o'z ichiga oladi (ISO-9000, ISO-14000 va boshqalar). Sifatni ta'minlash va integratsiyalashgan menejment tizimlari sifatida istalgan (ISO 22000, ISO 9000, ISO14000 va/yoki ISO 45000) boshqaruv standartlarini ixtiyoriy ravishda amalga oshirishni ni o'z ichiga oladi.

ISO 9001 tizimlar va tartiblarni mustahkamlash orqali TQMda muhim rol o'ynashi mumkin, ammo bu TQM faoliyatining kichik bir qismidir. Shunday qilib, barcha sifat va xavfsizlik tizimlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish darajasini oshirish bilan SMTning ishlashi sezilarli darajada yaxshilanadi (1-rasm). Ushbu tizimlarning ishlashini yaxshilash uchun oziq-ovqat ishlab chiqaruvchilari oziq-ovqat xavfsizligining barcha jihatlari va talab qilinadigan sifat atributlari qamrab olinishini ta'minlash uchun bunday tizimlarni birlashtirishi yoki integratsiyalashi kerak. Masalan, oziq-ovqat xavfsizligi va sifati bilan bog'liq texnologik va boshqaruv masalalariga erishish uchun HACCP tamoyillari ko'pincha ISO 9001 bilan birlashtiriladi. Shunday qilib, ISO 9001 HACCP ni qo'llash uchun foydali bo'lishi mumkin [7].

1-rasm. Oziq-ovqat sanoatida sifat tizimlari o'rtasidagi bog'liqlik

Bundan tashqari, oziq-ovqat ishlab chiqaruvchilari qonun tomonidan HACCP tamoyillarini qo'llashlari shart, boshqa tizimlar esa oziq-ovqat sanoatida ixtiyoriy ravishda qo'llaniladi. 1-jadvalda oziq-ovqat sanoati uchun asosiy talablarning keng qamrovli modeli keltirilgan.

1-jadval

Oziq-ovqat sanoatida sifat va xavfsizlikka qo'yiladigan asosiy talablar

Funksiyalar	Umumiy talablar
1. Sifatni boshqarish	Yuqori rahbariyat ma’sulyati; Mas'uliyatni rejalashtirish va taqsimlash; Tegishli insonlarni tayinlash va moddiy resurslarni taqsimlash; Samarali sifat tizimini ta'minlash
2. Xodimlar	Tegishli tashkiliy tuzilmani yaratish; Asosiy lavozimlarni tavsiflash; Xodimlarni o'qitish; Xulq-atvor va baholash kompetentsiyalarini rivojlantirish; Shaxsiy gigiena va salomatlikni nazorat qilish.
3. Ishlab chiqarish maydonlari va jihozlari	Tegishli ob'ektlar va jihozlarning mavjudligini ta'minlash – tuzilmalar, o'rnatish, texnik xizmat ko'rsatish, atrof-muhit sharoitlari, dezinfeksiya, tozalash, tozalash tekshiruvi.
4. Hujjatlar	Hujjatlarni hujjatlashtirish, ishlab chiqish, tasdiqlash, yangilash, tarqatish va arxivlash.
5. Qayta ishlash	Jarayonlarni tekshirish; Ishlab chiqarish jarayonida o'zaro ifloslanishning oldini olish; Yaxshi xom ashyo sotib olish; Oraliq, ommaviy yoki yakuniy mahsulotlar uchun jarayon sifatini ta'minlash; Markirovka qilish uchun qonun hujjatlari talablariga rioya qilish; Yakuniy mahsulotlarning yaxshi sifatini ta'minlash (karantin, saqlash, qayta ishlash, yetkazib berish); Rad etilgan, qayta tiklangan va qaytarilgan mahsulotlarni kuzatib borish (kuzatuv va identifikatsiya).
6. Sifat nazorati	Yaxshi laboratoriya amaliyotlarini qo'llash; Namuna olish usullarini qo'llash; Analitik usulni tekshirish; Jarayonlarni tekshirish; O'lchov va nazorat asboblarini saqlash, tekshirish va kalibrlash.
7. Qoidalar	Majburiy talablarni qo'llash; Shartnoma talablariga rioya qilish.

8. Iste'molchilarning shikoyatlari	Shikoyatlarni ko'rib chiqish; Olib qo'yish/sharhlarni hujjatlashtirish; Yechimlarni tahlil qilish.
9. O'z-o'zini tekshirish	Ichki auditni o'tkazish. Muvofiqlik va tuzatish choralarini tekshirish.
10. Yetkazib beruvchilar bilan munosabatlar	Asosiy etkazib beruvchilarni aniqlash va tanlash. Aniq va ochiq muloqot qilish. Ma'lumot va kelajak uchun rejalar bilan o'rtoqlashish. Birgalikda rivojlantirish va takomillashtirish tadbirlarini tashkil etish. Yaxshilanishlar va yutuqlarni ilhomlantirish, rag'batlantirish va tan olish.

Xavfsiz ishlab chiqarish va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlarini ta'minlash oziq-ovqat sanoati uchun majburiy talab bo'lganligi sababli, bunga HACCP, ISO 9001 va 22000 seriyalarini o'z ichiga olgan sifat va gigiena tizimlarining asosini tashkil etuvchi standartlarga muvofiq tizimli va tashkiliy tuzilmani qabul qilish, faoliyat, jarayonlar, protseduralar va resurslarni nazorat qilish orqali erishish mumkin.

ISO 22000 ISO 9001 standartini tatbiq qilmaydigan va oziq-ovqat xavfsizligini boshqarishning samarali tizimiga ega bo'lishni xohlaydigan oziq-ovqat tashkilotlari uchun muqobil variantni taklif etadi.

SMTni amalga oshirish - to'liq hujjatlashtirilgan SMTni joriy etish ikkita muhim talabning bajarilishini kafolatlaydi:

- iste’molchilar talablari - tashkilotning o'z ehtiyojlari va kutishlariga doimiy ravishda javob beradigan kerakli mahsulot va xizmatlarni yetkazib berish qobiliyatiga ishonch.

- tashkilotning talablari - ichki va tashqi, mavjud resurslar, materiallar, mehnat, texnologiya va ma'lumotlardan samarali foydalanish bilan eng yaxshi narxda.

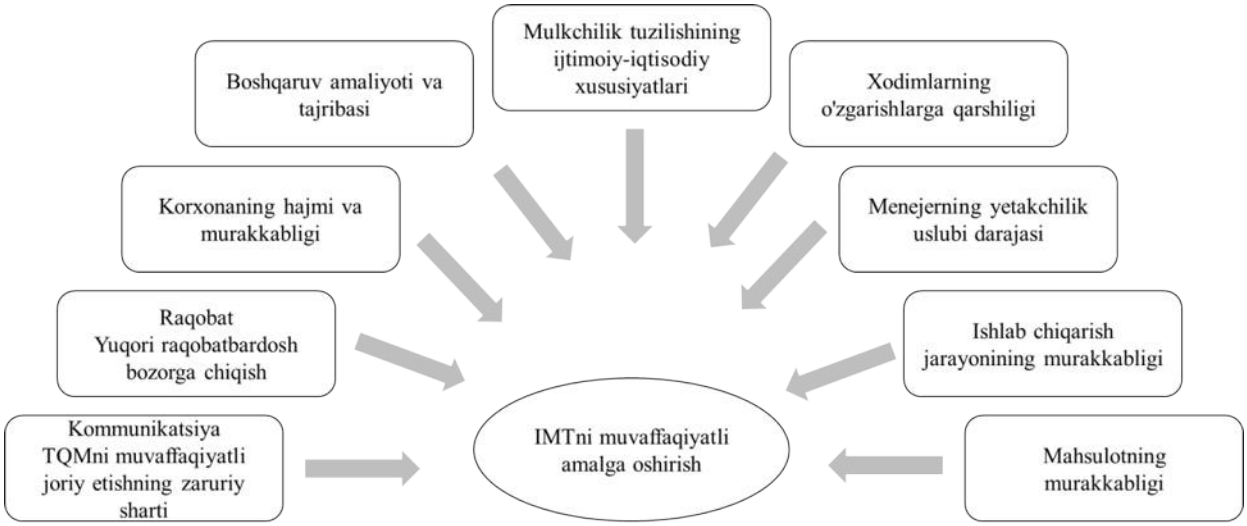
SMT to'rtta asosiy komponentdan iborat: sifatni rejalashtirish, sifat nazorati, sifatni ta'minlash va sifatni yaxshilash (2-rasm):

Oziq-ovqat sifati va xavfsizligini boshqarishning integratsiyalashgan tizimini joriy etishda yuqori xarajatlardan farqli ravishda moliyaviy va inson resurslarining yetishmasligi, cheklangan xodimlar va vaqt, umumiy bilim va tajribaning yetishmasligi muhim cheklovlardir. Integratsiyalashgan tizimlarni qo'llashga ta'sir etuvchi hal qiluvchi omillarning qisqacha tahlili ma'lum o'ziga xos elementlar o'rtasidagi munosabatlarni tushunishga yordam beradi, masalan: ichki (xodimlar ishtiroki, aloqa, yetakchilik), tashqi (raqobat darajasi, yetkazib beruvchilar bilan munosabatlar, mijozlar va hokimiyat organlari), tarkibiy (hajmi, mulkchilik tuzilishi) va boshqaruv usullarini

qo'llash darajasi (3-rasm). Faqatgina ushbu elementlarning barchasi yaxshi rivojlangan bo'lsa, tashkilotlar integratsiyalashgan boshqaruv tizimini joriy etishga tayyor bo'ladi.

2-rasm. SMT amalga oshirish sxemasi

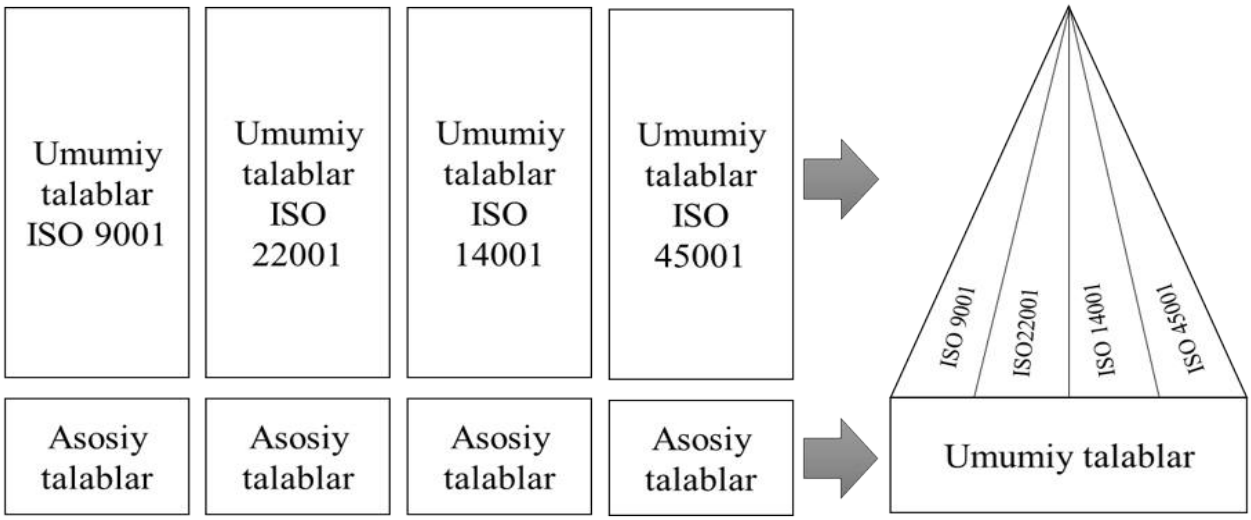

3-rasm. Integratsiyalangan menejment tizimini amalga oshirishga ta'sir etuvchi omillar

IMTni tatbiq etuvchi tashkilotlar mijozlar o'z ehtiyojlarini qondiradigan, o'z vaqtida yetkazib berilgan hamda tegishli qiymat, narxga ega bo'lgan mahsulot va xizmatlarni doimiy ravishda olsagina qoniqishini tushunishadi. ITM tashkilotlari barqaror va mijozlar talablarini qondirishga qodir bo'lgan nazorat qilinadigan xarajatlar bilan jarayonlarni ishlab chiqish uchun jarayonlarni boshqarish usullaridan foydalanadilar.

IMT ISO 9004 standartini joriy qilish orqali boshlanishi mumkin va bu tashkilot madaniyatini o'zgartirish, sifat va takomillashtirishga sodiqlikni o'z ichiga olgan oldinga qadam bo'ladi. Menejment tizimi standartlari va hususiyatlari talablariga javob beradigan integratsiyalashgan

menejment tizimini yaratish, hujjatlashtirish, joriy etish va doimiy ravishda takomillashtirish integral tizim modeli asosida amalga oshiriladi (2-rasm).

4-rasm. Umumiy talablar asosida menejment tizimlarini yagona tizimga integratsiyalash

IMT yondashuvining muvaffaqiyatiga, agar tizim (korxona, tashkilot) biznesning strategik asosiy muammosi sifatida qarsagina erishiladi.

Bundan tashqari, IMT ko'proq boshqaruv jihatlariga, GMP va HACCP esa texnologik jihatlarga e'tibor berishini talab qiladi. HACCP - ISO nazorat ro'yxatidan farqli o'laroq, 14 bosqichli rejadan iborat yagona sifat kafolati tizimidir.

Integratsiyalashgan boshqaruv tizimini muvaffaqiyatli joriy etishning kalitlaridan biri doimiy takomillashtirish zarurligini tan olishdir. ISO 9001 yoki ISO 22000 xalqaro standartlari talablari korxona / tashkilotlarni doimiy takomillashtirishni amalaga oshirishga undaydi.

XULOSA

Oziq-ovqat mahsulotlari sifati va xavfsizligini boshqarish tizimlarini muvaffaqiyatli joriy etish bugungi kunning zarurati hisoblanadi. Ushbu maqolada alohida va integratsiyalashgan oziq-ovqat sifati va xavfsizligi menejmenti tizimlarining qisqacha tahlili berilgan bo’lib, tizimni amalga oshirish jarayoniga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillar aniqlangan va tahlil qilingan.

Integratsiyalashgan tizimning samaradorligi ichki, tashqi va tarkibiy omillar o'rtasidagi munosabatlarga asoslanadi. Ushbu omillarga qo'shimcha ravishda, oziq-ovqat sanoati sifatni ta'minlash va xavfsizlikni boshqarish tizimlarini muvozanatlashi, o'z resurslari va ehtiyojlariga ko'ra moslarini tanlashi va individual yoki integratsiyalashgan boshqaruv tizimlarining samaradorligini doimiy o'lchash va baholash uchun tegishli vositalarni amalga oshirishi kerak.

REFERENCES

1. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. T.: 2022-yil 28-yanvar, PF-60-sonli Farmoni.
2. “Sertifikatlashtirish tartibotlarini va sifat menejmenti tizimlarini joriy etishni takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. T.: 2011-yil 28-aprel, 122–son.
3. O‘z DSt ISO 9000:2015. Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь.
4. Van der Spiegel, M, Luning, P.A., Yiggers, G.W., Jongen, W.M.F. (2003), Towards a conceptual model to measure effectiveness of food quality systems, Trends in Food Science and Technology, 14, 424-431.
5. Efstratiadis, M. M., & Arvanitoyannis, I. S. (2000). Implementation of HACCP to large scale production line of Greek ouzo and brandy: a case study. Food Control, 11, 19–30.
6. National advisory Committee on Microbiological Criteria for Foods/FDA (1997), Hazard Analysis and Critical Control Point Principles and Application Guidelines (http://www.fda.gov/Food/FoodSafety/HazardAnalysisCriticalControlPointsHACCP/HACCPPrinciplesApplicationGuidelines/default.htm#app-a);
7. Rotaru, G., Borda, D, Sava, N., Stanciu, S. (2005), Quality Management in Food Industry, Ed. Academica, Galati, Romania.
8. Sikora, T., Strada, A. (2003). Safety and Quality Assurance and Management Systems in Food Industry: An Overview, available on line at http://www.ip.aua.gr/Studies/Sikora-Strada_final.pdf.
9. Khakimov D., Nosirova N. Monitoring the effectiveness of the quality management system in production enterprises //BIO Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – T. 149. – C. 01032.
10. Khakimov D. et al. Improvement of the Quality Management System at Machine-Building Enterprises and Analysis of Its Efficiency //International Scientific Conference Fundamental and Applied Scientific Research in the Development of Agriculture in the Far East. – Cham : Springer Nature Switzerland, 2023. – C. 719-728.
11. Hamidov A. O., Xakimov D. V. XALQARO STANDARTAR ASOSIDA QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARINI SIFAT VA XAVSIZLIGINI TA’MINLASH //NRJ. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 749-754.
12. Хакимов Д. В., Умаров А. К. Управление рисками на предприятиях на основе международных стандартов //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 1 Part 2. – С. 52-66.
13. Khakimov D., Nosirova N. Analysis of the possibility of production processes based on modern methods //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – T. 376. – C. 02016.

OZIQ-OVQAT KORXONALARIDA INTEGRATSIYALASHGAN MENEJMENT TIZIMINI SHAKLLANTIRISH

Obidjon Xamidovich Abdurahmanov
Toshkent davlat agrar universiteti katta o'qituvchisi

Dilmurod Valijon o'g'li Xakimov
Toshkent davlat agrar universiteti dotsenti t.f.f.d. (PhD)
dhakimov91@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oziq-ovqat korxonalarida integratsiyalashgan menejment tizimini shakillantirishning maqsadi, vazifalari, mexanizmlari va joriy etishning avfzalliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat korxonalari, integratsiyalashgan menejment tizimi, Sifat, atrof-muhit, oziq-ovqat xavfsizligi, jarayon va boshqalar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье описаны цель, задачи, механизмы и преимущества внедрения интегрированной системы управления на предприятиях пищевой промышленности.

Ключевые слова: пищевые предприятия, интегрированная система менеджмента, качество, окружающая среда, безопасность пищевых продуктов, процесс и др.

ABSTRACT

This article describes the purpose, objectives, mechanisms and benefits of implementing an integrated management system at food industry enterprises.

Keywords: food enterprises, integrated management system, quality, environment, food safety, process, etc.

KIRISH

Hozirgi kunda mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish, qadoqlash, realizatsiya va iste'mol qilishda uning sifati va xavfsizligini zamonaviy talablarga jovob berishini ta'minlash ustivor va dolzarb vazifalardan biri hisoblanmoqda [1-3]. Oziq-ovqat korxonalarida xalqaro standartlar talablariga muvofiq boshqaruv tizimlarini joriy etilishi mahsulot sifati va xavfsizligini ta'minlash iste'molchilar hayoti,

sog‘ligi va mulki, atrof muhit uchun xavfsizligini nazorat qilish imkoniyatini oshiradi.

Oziq-ovqat sanoatida integratsiyalashgan menejment tizimini (IMT) joriy etish mahsulotlarning sifati, xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash uchun juda muhimdir. Ushbu izlanishlar oziq-ovqat sanoati korxonalarida integratsiyalashgan boshqaruv shakllantirish va joriy etishni o'rganishga qaratilgan bo'lib, ushbu jarayon bilan bog'liq muammolar va imtiyozlarga e'tibor qaratadi. Oziq-ovqat mahsulotlariga global talabning ortishi bilan kompaniyalar ushbu sohaning murakkab talablarini samarali hal qila oladigan mustahkam boshqaruv tizimlarini yaratishi shart. Sifat, atrof-muhit, sog'liqni saqlash va xavfsizlikni boshqarish tizimlarining integratsiyasi operatsion samaradorlikni oshirishi, xavflarni kamaytirishi va umumiy ish faoliyatini yaxshilashi mumkin. IMT ning asosiy tarkibiy qismlari va eng yaxshi amaliyotlarini o'rganib chiqib, oziq-ovqat sanoati mutaxassislari va siyosatchilar uchun o'z tashkilotlarida boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishga qaratilgan qimmatli tushunchalarni taqdim etishga intiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Integratsiyalashgan menejment tizimlarini shakillantirish, joriy qilish, boshqarish va takomillashtirish borasida xorijiy olimlardan G.Kacicka, Chad Kymal, Gregory Gruska, L. Holighaus, T. Zanon, Wijnand van Plaggenhoef rus olimlaridan A.N.Yaskin, I.V.Surkov, Ye.O.Yermolayeva, T.V.Shkolina, T.A.Andreyevalar e’tiborga loyiq ishlar olib borganlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot vazifalarni yechish uchun tizimli tahlil usullari, jarayonli yondashuv, ko‘p o‘lchovli ma’lumotlar tahlili, jarayonlarni boshqarishning statistik usullari, sifatni boshqarishning axborotli modellaridan foydalanilgan.

TADQIQOT TAHLILI VA NATIJALARI

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida integratsiyalashgan menejment tizimlarining ahamiyatini baholash murakkab jarayon hisoblanadi. Sifat, atrof-muhit va oziq-ovqat xavfsizligi kabi turli xil boshqaruv tizimlarini birlashtirib, tashkilotlar o'z faoliyatini soddalashtirishi, samaradorlikni oshirishi va umumiy ish faoliyatini yaxshilashi mumkin. Ushbu yaxlit yondashuv jarayonlarning mos kelishini va me'yoriy talablarni qondirish va iste’molchilarning talablarini qondirish uchun resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Masalan, ISO 9001 + ISO 22000 + ISO 14000 va/yoki ISO 45000 standartlarining integratsiyasi oziq-ovqat sanoatidagi kompaniyalarga mahsulot sifati, xavfsizligi va

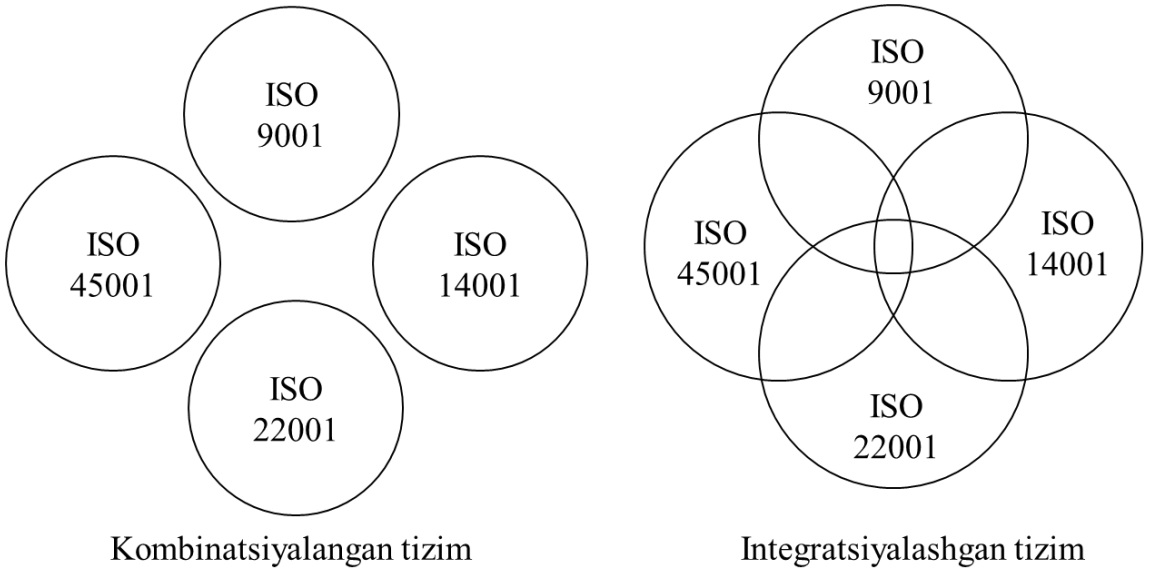
iste’molchilar ehtiyojini qondirishga yordam beradi [4]. Integratsiyalashgan menejment tizimlari, shuningdek, tashkilotlarga xavflarni aniqlash, bartaraf etish, xarajatlarni kamaytirish va doimiy takomillashtirish imkonini beradi. Buning natijasida, oziq-ovqat sanoati korxonalarida integratsiyalashgan menejment tizimini joriy etish barqaror o'sishni ta'minlash, raqobatbardosh ustunlikni saqlash va uzoq muddatli muvaffaqiyatni ta'minlash uchun juda muhimdir.

Integratsiyalashgan menejment tizimlarini ishlab chiqishda tashkilot integratsiyasi maqsadlarini aniq belgilashi lozim. Bunda,

• faqat tashqi sharoitlar bosimi ostida joriy qilingan (biznes foyda olish maqsadiga ega bo'lmagan) boshqaruv tizimlari integratsiyaga mos kelmasligi;

• tashkilotning o'zi kerakli integratsiya darajasini aniqlashi kerak (bir-biridan ajratilgan yoki to'liq integratsiyalashgan) kerak.

Bunda integratsiyalashgan va kombinatsiyalangan tizimlarning o'rtasidagi farqni aniqlash hamda xavf va imkoniyatlarni ko’rib chiqish lozim (1-rasm).

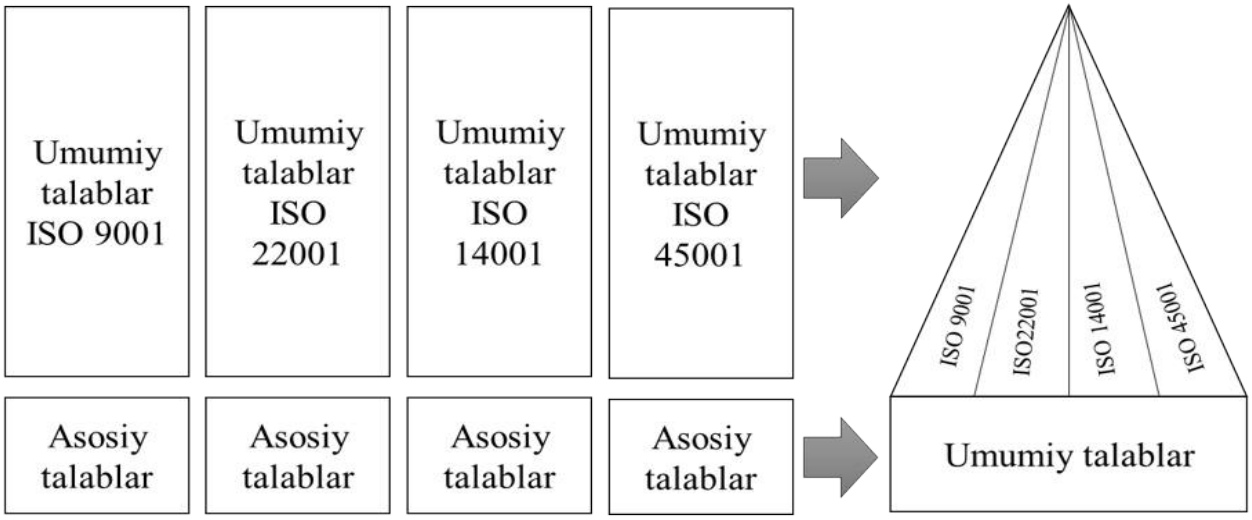

1-rasm. Kombinatsiyalangan va integratsiyalashgan menejment tizimlari mexanizmlari

Oziq-ovqat sanoatida integratsiyalashgan menejment tizimining asosiy tarkibiy qismlari: aniq maqsadlarni belgilash, xavf va imkoniyatlarni aniqlash, samarali aloqa strategiyalarini amalga oshirish va ishlash ko'rsatkichlarini doimiy monitoringini o'z ichiga oladi [5]. Ushbu komponentlar birgalikda operatsiyalarning umumiy samaradorligini oshirishga, me'yoriy talablarga muvofiqligini ta'minlashga va oziq-ovqat sanoati korxonalarida doimiy takomillashtirish madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Tashkilotning vazifasi va qadriyatlariga mos keladigan aniq maqsadlarni belgilash orqali kompaniyalar o'z jarayonlarini soddalashtirishlari va resurslardan foydalanishni

optimallashtirishlari mumkin. Bundan tashqari, xavflarni baholash mexanizmlarining integratsiyasi potentsial muammolarni faol boshqarishga imkon beradi va shu bilan mahsulot sifati va iste'molchilar xavfsizligini himoya qiladi. Samarali aloqa strategiyalari turli bo'limlarda ma'lumotlarni tarqatishni osonlashtiradi, tashkiliy maqsadlarga erishishda hamkorlik va sinergiyani rivojlantiradi. Doimiy ish faoliyatini monitoring qilish orqali kompaniyalar takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashlari va tuzatish ishlarini zudlik bilan amalga oshirishlari mumkin, shu bilan ularning integratsiyalashgan boshqaruv tizimining yaxlitligini saqlab qolishadi.

Menejment tizimi standartlari va hususiyatlari talablariga javob beradigan integratsiyalashgan menejment tizimini yaratish, hujjatlashtirish, joriy etish va doimiy ravishda takomillashtirish integral tizim modeli asosida amalga oshiriladi (2-rasm).

2-rasm. Umumiy talablar asosida menejment tizimlarini yagona tizimga integratsiyalash

Integratsiyalashgan tizim modelini ishlab chiqish boshqaruv tizimlariga qo'yiladigan oltita umumiy talablarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir (1-jadval).

1-jadval

Integratsiyalashgan menejment tizimiga qo'yiladigan umumiy talablar

№	Asosiy toifalar	Umumiy elementlar
1	Siyosat	Siyosat va tamoyillar

2	Rejalashtirish	Ehtiyojlar, talablar va muhim parametrlarni tahlil qilish va o’rnatish; • jarayonlarni hujjatlashtirish; • maqsad va vazifalarni belgilash; • zarur resurslarni aniqlash; • tashkiliy tuzilma, rollar, majburiyatlar, vakolatlarni o’rnatish; • tashkiliy nazorat rejalarini ishlab chiqish; • kutilayotgan o'zgarishlarga tayyorlik ko’rish.
3	Amalga oshirish va bajarish	• jarayonlar nazorati; • inson resurslarini boshqarish; • hujjatlashtirish va hujjatlarni boshqarish; • aloqa; • iste'molchilar va etkazib beruvchilar bilan o'zaro munosabatlar.
4	Samaradorlikni baholash	• Monitoring va o'lchovlar; • nomuvofiqliklarni tahlil qilish va boshqarish; • tizim auditi.
5	Takomillashtirish	• tuzatuvchi va oldini oluvchi tadbirlar; • doimiy takomillashtirish.
6	Yuqori rahbariyat tahlili	• yuqori rahbariyat tahlili

Menejment tizimlari integratsiyasining maqsadlari va afzalliklarini quyidagicha ifodalash mumkin:

• biznesga yaxshiroq e'tibor va biznes xavflarini boshqarishga global yondashuvni qo'llash qobiliyati;

• boshqaruv tizimlarini saqlash va sertifikatlash xarajatlarini kamaytirish;

• amaldagi standartlar talablarini birlashtirish va boshqaruv tizimlari o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish;

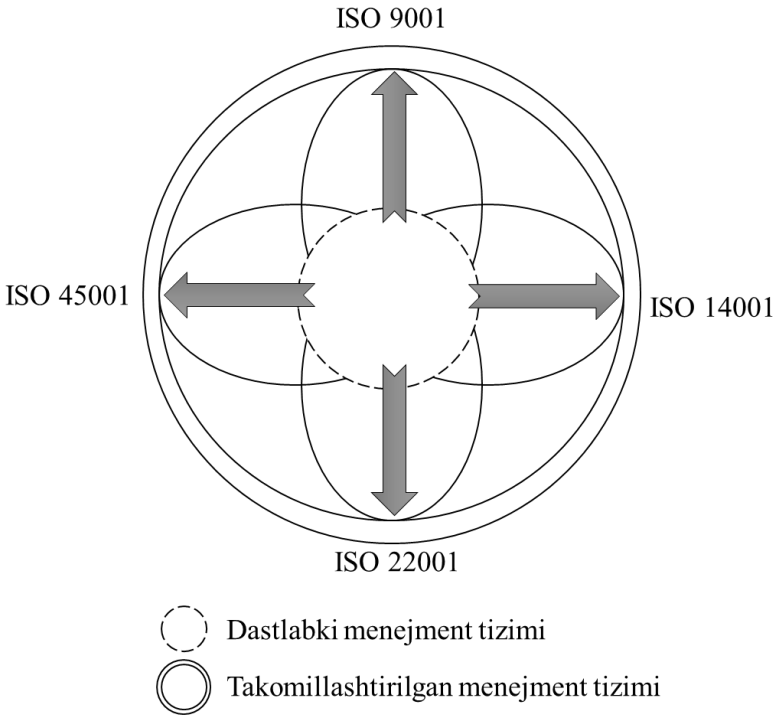
• takrorlash va byurokratizatsiya darajasini pasaytirish;

• tekshirishlar sonini qisqartirish va ularning samaradorligini oshirish.

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida integratsiyalashgan menejment tizimlarini joriy etishdagi muammolar ko'p qirrali hisoblanadi. Asosiy to'siqlardan biri bu sifat menejmenti, oziq-ovqat xavfsizligi, atrof-muhitni boshqarish va sog'liqni saqlash va xavfsizlik protokollari kabi turli xil tizimlarni yaxlit tuzilishga moslashtirishning murakkabligi. Ushbu tizimlar o'rtasida sinergiyaga erishish katta resurslarni va har bir komponentni

chuqur tushunishni talab qiladi. Bundan tashqari, tashkilotlar ichidagi o'zgarishlarga qarshilik IMTning muvaffaqiyatli tarqalishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Xodimlar yangi protseduralar yoki texnologiyalarni qabul qilishda ikkilanishlari mumkin, bu esa amalga oshirishning kechikishi yoki samarasizligiga olib keladi. Bundan tashqari, oziq-ovqat sanoatida IMT joriy etish bo'yicha standartlashtirilgan ko'rsatmalarning yetishmasligi jarayonni yanada murakkablashtiradi, chunki har bir korxona o'zining noyob muammolarini aniq sanoat ko'rsatmalarisiz boshqarishi kerak. Ushbu muammolarni hal qilish oziq-ovqat sanoati korxonalarida IMT ning umumiy ish faoliyatini yaxshilash va operatsiyalarni soddalashtirish uchun samarali integratsiyasi uchun juda muhimdir [6].

Shuni yodda tutish kerakki, real bozorda ishlaydigan menejment tizimining maqsadlari nafaqat manfaatdor tomonlarning talablarini qondirishga bo'ysunadi, balki bugungi kunda ham tobora ortib borayotgan boshqa talablar bilan ham amalga oshiriladi. Manfaatdor tomonlarning talablarini qondirishga yo’naltirilgan menejment tizimi integratsiyalash modelini 3-rasmda ko’rish mumkin.

3-rasm. Manfaatdor tomonlarning talablarini qondirish asosida menejment integratsiyasi modeli

Manfaatdor tomonlar, korxona muvaffaqiyati nimadan iborat bo'lishi haqida o'z nuqtai nazariga ega. Tashkilot bozorga kirgan paytda mavjud bo'lgan menejment tizimi manfaatdor tomonlarning ta'siri ostida doimiy ravishda o'zgarib turadi. Demak, manfaatdor tomonlar menejment

tizimining vektorini tashkil qiladi va u mos ravishda u bilan birga “boshqaruv maydonini” kengaytiradi.

Oziq-ovqat sanoatida integratsiyalashgan menejment tizimlarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlash uchun turli strategiyalarni qo'llash kerak. Birinchidan, yuqori rahbaryat majburiyati butun tashkilot bo'ylab sifat va xavfsizlik madaniyatini targ'ib qilish uchun juda muhimdir [7]. Ushbu majburiyat umumiy biznes strategiyasiga mos keladigan aniq siyosat va maqsadlarga aylantirilishi kerak. Ikkinchidan, xodimlarni jalb qilish va o'qitish barcha xodimlarning integratsiyalashgan tizimni saqlashdagi rolini tushunishlari va o'z vazifalarini samarali bajarish uchun zarur ko'nikmalarga ega bo'lishlarini ta'minlashda muhim tarkibiy qismlardir.

Tizimning samaradorligini monitoring qilish va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash uchun muntazam tekshiruvlar va ish faoliyatini baholash zarur [8]. Turli bo'limlar va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi doimiy aloqa har qanday yuzaga keladigan muammolarni zudlik bilan hal qilish uchun ham muhimdir. Ushbu strategiyalarni o'z ichiga olgan holda, oziq-ovqat korxonalari samaradorlik, sifat va me'yoriy standartlarga muvofiqligini oshiradigan mustahkam integratsiyalashgan boshqaruv tizimlarini yaratishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oziq-ovqat korxonalarida turli xil menejment tizimlarining integratsiyasi samaradorlik, muvofiqlik va barqarorlikni ta'minlash uchun juda muhimdir. Sifat menejmenti, oziq-ovqat xavfsizligi, atrof-muhit menejmenti, sog'liqni saqlash va xavfsizlik menejmenti va boshqa tegishli standartlarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni qo'llash orqali tashkilotlar o'z jarayonlarini soddalashtirishi, takrorlanishini kamaytirishi va umumiy ish faoliyatini yaxshilashi mumkin. Bu nafaqat me'yoriy talablarni qondirishga yordam beradi, balki raqobatbardoshlik va iste’molchilar ehtiyojini qondirishni yaxshilaydi. Biroq, integratsiyalashgan boshqaruv tizimini muvaffaqiyatli amalga oshirish kuchli yetakchilik, xodimlarni jalb qilish va doimiy baholash va takomillashtirishni talab qiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar optimal natijalarga erishish uchun moslashtirilgan strategiyalar va ilg'or tajribalarni ishlab chiqish uchun oziq-ovqat sanoati korxonalarining har xil turlari va hajmlarida integratsiyalashgan boshqaruv tizimini shakllantirish bilan bog'liq aniq muammolar va imkoniyatlarni o'rganishga qaratilishi kerak. Oxir oqibat, uyg'unlashtirilgan va yaxlit boshqaruv tizimi biznesning katta muvaffaqiyatiga va sanoatning tan olinishiga olib kelishi mumkin.

REFERENCES

1. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. T.: 2022-yil 28-yanvar, PF-60-sonli Farmoni.
2. O‘zbekiston respublikasi investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi huzuridagi o‘zbekiston texnik jihatdan tartibga solish agentligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida. T.: 2021-yil 2-iyun, PQ-5133-sonli Qarori.
3. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida. T.; 2024-yil 21-fevral, PF-37-son
4. Kacicka, G. (2023). ADAPTIVE RISK MANAGEMENT IN FOOD INDUSTRY ENTERPRISES: INTEGRATION OF STRATEGIES AND INNOVATIONS IN AN ENVIRONMENT OF ECONOMIC INSTABILITY. International Interdisciplinary Scientific Journal "Expert", 1(1), 73-88. https://doi.org/10.62034/2815-5300/2023-v1-i1-006
5. Chad Kymal, Gregory Gruska, R. Dan Reid, "Integrated Management Systems" Quality Press, 2015-05-13
6. L. Holighaus, T. Zanon, N. Kemper, M. Gauly, "First evaluation of the practicability of the CLASSYFARM welfare assessment protocol in Italian small-scale mountain dairy farms - a case study", 2023, p. 995-1007
7. Wijnand van Plaggenhoef, "Integration and self regulation of quality management in Dutch agri-food supply chains" BRILL, 2023-08-28
8. Хакимов Д. В., Умаров А. К. Управление рисками на предприятиях на основе международных стандартов //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 1 Part 2. – С. 52-66.
9. Khakimov D., Nosirova N. Analysis of the possibility of production processes based on modern methods //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – Т. 376. – С. 02016.
10. Khakimov D., Nosirova N. Monitoring the effectiveness of the quality management system in production enterprises //BIO Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Т. 149. – С. 01032.
11. Abdurakhmonov O., Khakimov D. RISK MANAGEMENT IN MANUFACTURING ENTERPRISES //Central Asian Journal of Economics and Management. – 2023. – №. 2. – С. 04-06.
12. Khakimov D. V., Turgunov B. M., Muminov N. S. Development, provision and management of product quality in Jsc «Jizzakh Battery Factory» //Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent. – 2018. – Т. 8. – №. 2. – С. 112-116.

13. Khakimov D. et al. Improvement of the Quality Management System at Machine-Building Enterprises and Analysis of Its Efficiency //International Scientific Conference Fundamental and Applied Scientific Research in the Development of Agriculture in the Far East. – Cham : Springer Nature Switzerland, 2023. – С. 719-728.
14. Хакимов Д. В., Муминов Н. Ш., Сирожиддинов Ж. С. ОЗИҚ-ОВҚАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИГА MES ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ //Agro Inform. – 2022. – №. 3. – С. 60-70.
15. Ro‘ziohunova X., Xakimov D. OZIQ-OVQAT KORXONALARIDA HACCP TIZIMI ASOSIDA XAVFLARNI TAHLIL QILISH //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 6.

JAMIYATDA MADANIYATLARARO MULOQOT MASALASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Moxira Anvarovna Azizova
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
“Gumanitar fanlar” kafedrasi katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jamiyatda mavjud aloqa va muloqot muammolari bo‘yicha ilmiy nuqtai nazarlar ilgari surilgan. Jamiyatda madaniyatlararo muloqot nazariy, falsafiy va germenevtik jihatdan tahlil qilinib, madaniyatlararo aloqalarni ko‘rib chiqilgan. “Madaniyat”ni muloqot vositasi sifatida tushunish, tushuntirish va izohlash kerakligi, shuningdek, madaniyatlararo aloqani sub’ektiv tarzda talqin qilish jarayonlari ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Nazariya, falsafa, germenevtika, madaniyat, muloqot, madaniyatlararo muloqot, shaxsiy yetuklik, xalqaro muloqot.

ABSTARCT

This article presents scientific perspectives on the problems of communication and dialogue in society. Intercultural communication in society is analyzed theoretically, philosophically and hermeneutically, and intercultural communication is considered. The need to understand, explain and interpret “culture” as a means of communication, as well as the processes of subjective interpretation of intercultural communication, are scientifically analyzed.

Keywords: Theory, philosophy, hermeneutics, culture, communication, intercultural communication, personal development, international communication.

KIRISH

Insoniyat muayyan geografik makonni egallagan alohida, xilma-xil mahalliy jamoalar majmuasidan tashkil topgan bo‘lib, ular o‘rtasidagi o‘zaro kommunikatsiyalarning tarixiy taraqqiyoti o‘z navbatida jahon tarixini vujudga keltira borgan. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, bu ma’nodagi kommunikatsiya nafaqat shunchaki aloqa, balki sinergetik effektlarni yuzaga keltiradigan olamlar o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sirni ham anglatadi.

Falsafiy tadqiqotlarda madaniyatlararo muloqot tushunchasi ontologik va gnoseologik ma’nolarda talqin etiladi. Xususan, uning tuzilmaviy elementi bo‘lgan munosabat kategoriyasi sotsiumning tarkibiy

qismlarini o‘zaro bog‘lab uning yaxlitligini tashkil etuvchi aloqa vositasi sifatida qaraladi.

Insonning ijtimoiy-madaniy tabiati, xususan, unga o‘ziga o‘xshaganlar bilan aloqaga kirishish, hayotiy tajribalari, his-tuyg‘ulari, fikrlari bilan bo‘lishish imkonini beruvchi madaniy fenomenlarni interiorizatsiyalash jarayonidagi o‘z-o‘zini takomillashtirish qobiliyatida uni madaniyatlararo ta’sirga undovchi turtki mavjud.

Xalqaro muloqot ko‘p qirrali xarakter kasb etib, ular savdo, xalqaro siyosat singari ko‘plab sohalarda amal qiladi[1]. Uning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy aspektlardan tashqari, (millatlararo nikohlar, xalqlar va irqlar aralashuvi) kabilarni nazarda tutuvchi demografik aspekti ham mavjud. Madaniyat sohasidagi xalqaro muloqot esa qadim zamonlardayoq o‘rnatilib, to hozirgacha davom etayotgan, butun insoniyat tarixini qamrab oluvchi, milliy hamda jahon madaniyatining eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylangan madaniy aloqa va bog‘lanishlar shaklida yuzaga keladi.

Jahon madaniy aloqalari, bir tomondan, umumjahon tarixiy jarayonining barcha jihatlari hamda shakllari bilan uzviy bog‘langan bo‘lsa, boshqa tomondan, ular o‘ziga xos sifat va xususiyatlarga ega. Ular kishilik jamiyati tarixiy taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida jahon madaniy aloqalarini yagona, ob’ektiv zaruriy va barqaror rivojlanuvchi jarayon ko‘rinishida tasavvur qilish imkonini beruvchi o‘z qonuniyatlariga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ma’naviy ijod, shaxsiy yetuklik, yuqori darajadagi muloqot, ta’lim amaliyoti, jamiyat ishlab chiqarish kuchlarining o‘sishi kabilar madaniyatlararo aloqalar va madaniyatlar muloqoti tufayli takomillashib bordi[2].

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni aytish mumkinki, xalqaro madaniy aloqalar umumjahon tarixiy taraqqiyot jarayonining ajralmas qismi sanaladi. Ular madaniyatlarning sinteziga – tashqaridan kelgan ma’lum hodisalarning madaniy-retseptorlarini o‘zlashtirish shaklida, ularning qayta ko‘rib chiqilishi, yangi madaniy muhitga kiritilishi va boshqa madaniyatlar ta’siri ostida o‘zlarinikini ishlab chiqish jarayoniga olib keladi. Madaniy sintez qabul qiluvchi madaniyatlarning rivojlanishi va umuman, madaniyatlarning boyib borishiga turtki beradi. Ijtimoiy ahamiyatga molik muammolarni hal qilish jarayonida ijtimoiy-kommunikatsion mexanizmni yaratish, qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish, o‘zaro tushunish va muloqot asosida hamkorlik qilish yo‘llarini izlash madaniy va ijtimoiy dinamikaning muhim omillari hisoblanadi.

Ijtimoiy-gumanitar fan sohalariga oid tadqiqodlarda “Madaniy aloqa” tushunchasining mohiyatini ochib berishga

qaratilgan xilma-xil yondashuvlar mavjud bo‘lib, uning aniq bir ma’noli ta’rifini uchratish qiyin[3]. Ko‘pincha, odatda, madaniy aloqalar deganda san’at, adabiyot, fan hamda aksiologik sohalardagi delegatsiyalar almashinuvi va shu boradagi hamkorlik tushuniladi.

Agar madaniyat kategoriyasi keng ma’noda moddiy, ijtimoiy va ma’naviy shakllardagi o‘z-o‘zini rivojlantiruvchi tizim sifatida tushunilsa, xalqlar o‘rtasidagi madaniy aloqalar turli sohalardagi moddiy va ma’naviy madaniyat yutuqlarining almashinuvi, qadriyatlarning o‘zaro muloqoti kabi xususiyatlarni qamrab oluvchi mazmunga ega tushuncha ekanligi ma’lum bo‘ladi.

Turli madaniyatlar o‘rtasidagi aloqalar sub’ekt-ob’ekt – monologik va sub’ekt-sub’ekt – dialogik tamoyil asosida qurilishi mumkin[4]. Birinchi holatdagi madaniyat, o‘tmishdan yoki hozirgi kunda, foydali bo‘lgan madaniyatning boshqa turiga mansubdir (oxirgi holat bu fath qilingan odamlarning ibodatxonasini otxonaga aylantirilishi, bronza haykallarini eritib qurol-aslahaga aylantirilishi yoki boshqa madaniyat yodgorliklarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri yo‘q qilish, masalan, Janubiy Amerikadagi konkistadorlarning harakatlari kabi), yoki kognitiv tarzda o‘rganish mavzusiga oid bo‘lishi mumkin.

Ikkinchi holatdagi madaniyatga teng huquqliligi, teng qiymatliligi, barcha farqlari bilan, qiziqarliligi, kerakliligi, istalganligi bilan, o‘zining boshqalarga o‘xshamasligi, o‘ziga xosligi bilan munosabatda bo‘lishdir[5]. Ayni shu holatda, madaniyatlar o‘rtasidagi muloqot deb ataladigan munosabatlar paydo bo‘ladi.

NATIJALAR

Shunday madaniyat turlari borki, ular boshqa madaniyatlar bilan muloqotni nihoyatda cheklaydi. Ular boshqa madaniyatlar bilan aloqa qilishni istamaydigan egotsentrik, xudbin, narsis, yopiq fikrli madaniyatlar bo‘lib, ular “nomukammal”, “past”, “madaniyatsiz” hisoblanadi. Dialogga bir madaniyatning “norasolik kompleksi” boshqasiga nisbatan ta’sir qiladi, bu o‘z-o‘zini tanib olishdan, o‘zidan voz kechishga, boshqa madaniyatga ixtiyoriy ravishda bo‘ysunishga olib keladi (anglomaniya, frankomiya, germanofillik yoki qadimiy davrga taqlid qilish, o‘rta asrlarga o‘xshashlik, zamonaviy davrda Yevropa madaniyatida Uyg‘onish davri kabi holatlar) .

Madaniyatlar o‘rtasida muloqot har doim mavjud bo‘lib kelgan. XX asrda madaniy aloqalarni rivojlantirish bilan birga u ikki tendensiya ziddiyatida ifoda topgan qarama-qarshilik xarakteriga ega bo‘ldi. Bir tomondan, har bir xalqning madaniyati, o‘zining ma’naviy noyobligini belgilab, o‘z ijodiy kuch-qudrati va qobiliyatlarini ifodalaydigan, ayni paytda butun insoniyatning madaniy boyligi muloqot jarayonlari va

texnologiyalarini jadal rivojlanishi bilan bir qatorda turmoqda. Turli xil shakllarga ega bo‘lgan madaniyatlar muloqoti xalqlar o‘rtasida o‘zaro tushunishni ko‘proq ta’minlaydi va ularning ma’naviy noyobligini ochib beradi.

Madaniyatlar o‘rtasidagi muloqot har doim ham o‘zaro ta’sir ko‘rsatuvchi sub’ektlar uchun ijobiy bo‘lavermaydi. Bu muloqot raqobat, konkurensiya, bir tomonlama o‘z manfaatini ta’qib qilish, xukmronlikka intilishga urinish kabi ko‘rinishlarni olishi mumkin. Tarixdan ma’lumki, bu singari muloqotlar natijasi madaniyatni boyishiga emas, aksincha qabul qiluvchi madaniyatning kuchsizlanishiga olib kelgan. Bunga XIX asrda yevropaliklarning hujumi ostida deyarli yo‘q bo‘lib ketgan Okeaniya xalqlarining taqdiri guvohlik berishi mumkin. Bu kabi tarixiy faktlarning turliligi madaniy aloqalarning millatlar va insoniyat hayotidagi roliga kengroq qarashga undaydi.

Asl muloqot o‘zligiga egalikni, o‘zaro ta’sirga kirishgan madaniyatlarning autentikligini taklif qiladi. Madaniy organizmning bu xususiyati ikki nuqtai nazardan ko‘rib chiqiladi: ontologik o‘xshashlik (madaniy qadriyatlar, mezonlar, hayot tarzi va hokazolarning tarixiy uzluksizligi) va madaniy mavjudlik realliklari bilan madaniy o‘zligini anglashning mutanosibligi. Mavjud emperik ma’noda autentik madaniyat – bu o‘z tarixidan ajralmagan holda, o‘tmish va kelajakni birlashtiruvchi, milliy xarakter va psixologiya tabiatini ochib beruvchi va aks etuvchi madaniyat hisoblanadi[6].

Sotsio-madaniy kommunikatsiyaning tahliliga bunday yondashish to‘laqonli to‘g‘ri hisoblanadi. Zero, madaniyat shunchaki hodisa emas, muayyan makon va zamonda mavjud bo‘ladigan voqelikdir[7]. Yaxlit ma’naviy tizim sifatida u bugunni ham, o‘tmishni ham qamrab oladigan yirik tarixiy zamonda amal qiladi. O‘tmish bilan madaniy muloqot esa eski g‘oyalar va muammolarni ijtimoiy ongni yuksaltirish yo‘li orqali bugungi kun nuqtai nazaridan tushunish hamda qayta talqin etish vositasi hisoblanadi.

MUHOKAMA

Madaniyatlararo kommunikatsiyani tahlil etish bilan bog‘liq falsafiy-germenivtik muammolar doirasi nafaqat chuqur nazariy yondashuvlarni, shuningdek, madaniyatlararo aloqalarni intensifikatsiyalash jarayonida namoyon bo‘ladigan ziddiyatlarnni ham taqazo qiladi.

Epestimologik (ilmiy-nazariy) sohadagi inqiroz uning umumiy asoslari buzilganligi, haqiqiylik va chinlik mezonlarining yo‘qolganligi bilan izohlanadi[8]. Soddaroq qilib ayni inqirozni paradigma inqirozi deb atash mumkin. Ob’ekt, reallik, olam, bilim kabi tushuncha va kategoriyalar tobora noma’lumlik kasb etib boradi. XVI-XVII

asrlarda shakllangan, tabiiy-ilmiy soha hamda texnogen sivilizatsiya doirasida muvafaqqiyatli qo‘llanilib kelinayotgan haqiqat mezonlari va ob’ektivlik tushunchalariga bugungi kunga kelib, ularga istiqboldagi taraqqiyotga qo‘yilgan g‘ov sifatida qaralmoqda.

Madaniy-semiotik sohadagi inqiroz fundamental asoslari qadimgi Yunon sivilizatsiyasiga borib taqaluvchi, shuningdek, Yangi davr mutafakkirlari tomonidan yuqori darajada e’tirof etilgan olam manzarasining buzilganligi yoki uning keskin o‘zgarib ketganligi bilan izohlanmoqda. Olamni qabullashning ayni shakli inson va tabiatni o‘z ichiga qamrab olgan holda uni inson va fizik dunyoga bog‘liq bo‘lmagan tarzda ob’ektiv mavjud deb qarab, simvolik borliq shakllarining ahamiyatini to‘g‘ri baholamaydi.

XULOSA

Kishilik jamiyati taraqqiyotining informatsion bosqichiga o‘tilishi ham jonli madaniy muloqot uchun yangicha dunyoqarash asoslarini izlab topish shuningdek, madaniyatlararo kommunikatsiyaning samarador texnologiyalari-ni ishlab chiqish zaruriyatini kuchayishiga olib kelmoqda. Tabiiyki, bu bilan bog‘liq ravishda qator kulturologik muammolari ham paydo bo‘la boshlaydi.

REFERENCES

1. Флиер А.Я. Массовая культура и ее социальные функции // ОНС. 2018. № 6. С.144- 146
2. Ценность. // Новейший философский словарь.- Мн.: Изд.В.М.Скакун, 2008.- С.798.
3. Кенжаева Д. Маданиятнинг тарбиявий функцияси ва унинг ижтимоий-фалсафий таҳлили. Фалсафа фанлари номзоди дис.автореф. – Т.: 1999. – 21 б.
4. Б.Тўраев. Танланган асарлар: Жилд II: Ижтимоий фалсафа, социология, миллий ғоя ва публицистика. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутабхонаси нашриёти, 2015. – Б. 248-249.
5. Мадраҳимова Ф. Глобаллашув ва “оммавий маданият”. – Тошкент: Чашма принт. 2013. – Б. 180.
6. Сафаров Б.Ш. Миллий туризм хизматлар бозорини инновацион ривожлантиришнинг методологик асослари. // Монография. - Тошкент: Фан ва технология, 2016. – Б. 184.
7. Тўйчиев Б. Жамиятни демократлаштириш ва сиёсий маданият. Монография. – Тошкент. Фан, 2011. – Б. 284.

8. Holzner, M. (2011).Tourism and economic development: The beach disease? TourismManagement, 32, pp. 922-933.
9. Qaxxarova, M., & Absattorov, B. M. (2020). Evolution of views on ethics, ethical criteria and ethical standards. *The Light of Islam*, *1*, 110-115.
10. Absattarov, B. M. (2019). Evolution Of Views On Ethics, Ethical Criteria And Ethical Standards. In *НОВАЯ НАУКА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ* (pp. 135-141).
11. Mamarasulovich, A. B. (2021). Improvement and Development of Ethical Criteria and Norms. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, *2*(10), 41-45.
12. Mamarasulovich, A. B., & Ismoil o'g'li, T. M. (2023). GENETIC MARKERS AND EVOLUTIONARY MANIFESTATIONS OF THE "NAFS" CONCEPT. *World Bulletin of Social Sciences*, *29*, 16-19.
13. Mamarasulovich, A. B., & Ismoil o'g'li, T. M. (2023). GENETIC MARKERS AND EVOLUTIONARY MANIFESTATIONS OF THE "NAFS" CONCEPT. *World Bulletin of Social Sciences*, *29*, 16-19.
14. Qahhorova, M. (2021). SOCIO-PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE SOCIO-RELIGIOUS SPIRITUAL AND MORAL ENVIRONMENT. *Theoretical & Applied Science*, (6), 135-138.
15. Каххарова, М. М. (2018). Этическое наследие мыслителей востока. *Актуальные проблемы современной науки*, (5), 47-52.
16. Kakhkharova, M. M. (2019). СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ СРЕДЫ. *Theoretical & Applied Science*, (10), 682-687.
17. Sanaqulov, A. N. Prospective Directions of Effective Use of Virtual Technologies in Increasing the Power of Youth. *JournalNX*, 897-903.
18. Sanaqulov, A. (2022). FEATURES OF PREVENTING METAMORPHOSIS OF SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN THE VIRTUALIZATION OF PUBLIC LIFE. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS)*.
19. Nazarovich, S. A., & Olimjanovich, X. A. (2022). FEATURES OF PREVENTING METAMORPHOSIS OF SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN THE VIRTUALIZATION OF PUBLIC LIFE. *International Journal of Early Childhood Special Education*, *14*(7).
20. Mamarasulovich, A. B. (2021). Improvement and Development of Ethical Criteria and Norms. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, *2*(10), 41-45.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI GASTRONOMIK TURIZMI SOHASIDAGI ISLOHOTLAR VA JORIY HOLATINING TAHLILI

Shaxribonu Gapparovna Izamova
Buxoro davlat universiteti, Iqtisodiyot va turizm fakulteti, 2-bosqich magistranti
sh.g.izamova@buxdu.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O’zbekiston Respublikasida gastronomik turizmning joriy holati, olib borilayotgan islohotlar, soha ravnaqi va taraqqiyoti uchun qabul qilingan qator chora-tadbirlar va ularning ijrosi ta`minlanganlik darajasining tahlili, gastronomik festivallarning O'zbekiston turizm sohasiga ta'siri, tadqiqotning so’rovnoma usulidan foydalangan holda respondentlarning ma`lumotlari qayta ishlab, ilmiy-amaliy jihatdan o’rganilgan.

Kalit so’zlar: festival, marketing, 25-kadr, street-food, gastronomik muzey, organic food.

ABSTRACT

This article examines the current state of gastronomic tourism in the Republic of Uzbekistan, the ongoing reforms, measures adopted for the development and progress of the sector, and the analysis of their implementation. It also explores the impact of gastronomic festivals on Uzbekistan’s tourism industry. The study utilizes the survey method to process respondents' data and examines the findings from a scientific and practical perspective.

Keywords: festival, marketing, 25th frame, street food, gastronomic museum, organic food.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida gastronomik turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyat mavjud, chunki uning o‘ziga xos milliy taomlari va mehmondo‘stlik an’analari mamlakatning asosiy kuchli tomonlaridan biridir. O‘zbek oshxonasi, Sharqning eng qadimgi oshxonalaridan hisoblanadi. Buyuk Ipak Yo‘li savdo karvon yo‘llarida joylashgan O‘zbekiston asrlar davomida turli mamlakatlardan eng qiziqarli va noodatiy taomlarni o‘zlashtirgan. Savdogarlar o‘zlarining ba’zi maxfiy retseptlarini almashgan va shu tariqa boshqa xalqlarning taomlari o‘zbek oshxonasiga kirib, deyarli milliy taomlarga aylangan. Har bir taomning o‘ziga xos an’anaviy marosimlari va tayyorlash usullari mavjud. Shu nuqtayi nazardan tahlil qiladigan bo’lsak, gastronomik turizm va

u bilan bog'liq bo'lgan tadbirlar, jumladan gastronomik festivallar yurtimizning turistik salohiyatida salmoqli o'rin egallaydi. Turizmning ba'zi sohalari yangi va jadallik bilan takomillashib borayotganini guvohi bo'lyapmiz, gastronomik festivallar esa mazkur tendentsiyaning muhim zanjirlaridan biridir. Xorij amaliyoti, olib borilgan tadqiqotlar va ilmiy-amaliy izlanishlar natijasida xulosa qilish mumkinki, festivallar hattoki turizmning boshqa turlarini rivojlantirishga madaniy-tarixiy obidalarga yoki resurlarga ega bo'lmagan davlatlarda ham gastronomik turizm va festivallarni shakllantirib,undan oqilona va samarali foydalangan holda iqtisodiyotga bevosita ta`sir ko'rsatadi. Gastronomik tadbirlar, xoh u festival, xoh mahorat darslari, malakali oshpazlarning ta'lim dasturlari, o'qitish kurslari, hosil yig'ish jarayonlari bo'lsin, barchasi mamlakatning gastronomik brendini shakllantiruvchi va uni jahon bozorida targ`ib qiluvchi asosiy elementga aylanyapti.

TADQIQOTNING OBYEKTI VA METODOLOGIK ASOSLARI

Tadqiqot obyekti etib, O'zbekiston Respublikasi gastronomiya turizmi, shuningdek, soha takomillashishiga xizmat qiluvchi tadbirlar, xususan, gastronomik festivallar va yurtimizda joriy qilingan *gastro-ko'chalar* tanlab olingan.

Tadqiqot davomida so'rovnoma usuli, ma`lumotlarni statistik tahlil qilish kabi usullardan foydalaniladi. Asosiy tadqiqot usuli sifatida materiallarni tasniflash va deduktiv tahlil qilish usullari qo'llanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

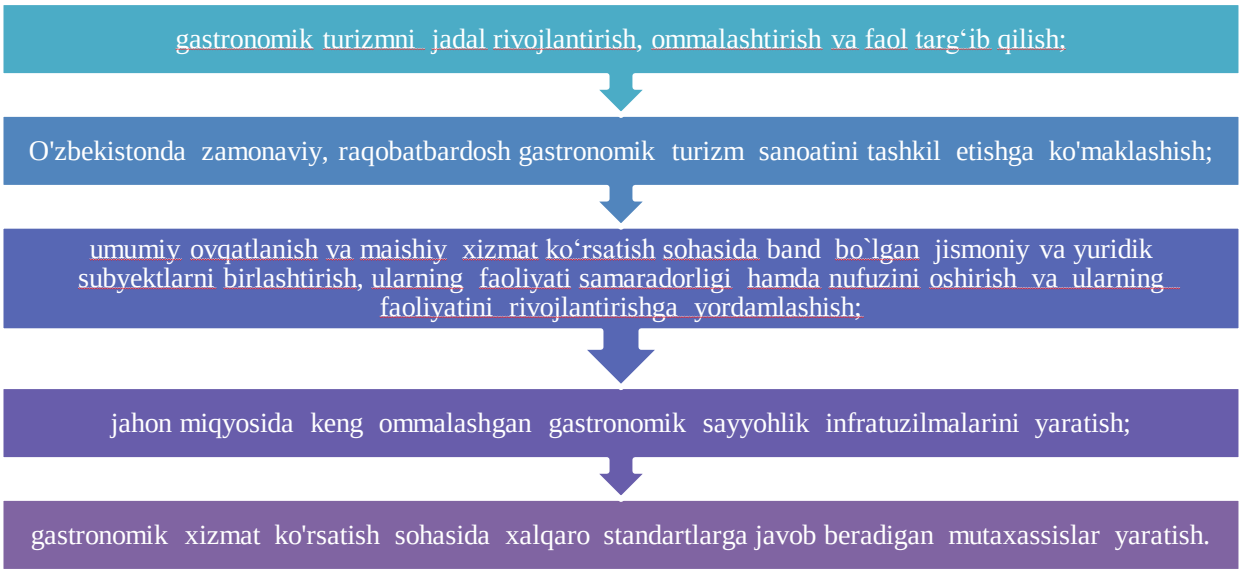
Xorijdagi bir nechta tahliliy tadqiqotlar agentliklari va jurnallar o'tkazgan so'rovnomalarda O'zbekiston *gastronomik turizm yo'nalishida eng mashhur* yo'nalish sifatida tan olingan.

Davlatimizda gastronomik turizmni rivojlantirish maqsadida qator amaliy islohotlar olib borilyapti.

Xususan, 2018-yil O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 5326-sonli Qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi tarkibida "Milliy PR-markazi" tashkil etildi, markazning qator vazifalari mavjud va aynan mazkur markaz gastronomik festivallarni tashkil etish jarayonidagi asosiy bo'g'im ya`ni tashkilotchi korxona hisoblanadi va mamlakatimizning boy madaniy merosini targ'ib qiluvchi tadbirlarni (forum,xalqaro ko'rgazmalar, yarmarkalar, festivallar) uyushtiradi [1].

- 2019-yil 17-iyulda muhtaram Prezidentimiz rahnamoliklari ostida va Vazirlar Mahkamasining qarori bilan

O’zbekiston Gastronomik Turizm assotsiatsiyasiga asos solindi [2]. Assotsiatsiyaning asosiy vazifa va maqsadlari quyidagilardan iborat:

Belgilangan vazifalarning amalga oshirilishi gastronomik turizmni jadal rivojlantirish uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy shart-sharoitlar yaratishga, hududlarning ulkan gastronomik salohiyatidan yanada to‘liq va samarali foydalanishga, turizm tarmog‘ini tubdan takomillashtirishga, milliy gastronomik brendlarni dunyoga tanitishga yordam beradi.

- Assotsiatsiya tashkil etilgach, O’zbekiston tarixida ilk marta 2019-yil ***Toshkent shahrida “Gastro Bazaar” Xalqaro gastronomik festivali*** o’tkazilgan va festivalda O’zbekistonning mashhur milliy hamda yevropa oshxonalarini namoyish etuvchi 60ga yaqin ovqatlanish korxonalari qatnashib, xorijiy hamkorlar bilan tajriba almashilgan. 2024-yil sentabr oyida esa gastronomiya bo'yicha hamkorlarni tadbirga jalb qilgan holda mahorat darslari tashkil etish dasturi bo`yicha festival takror bo’lib o’tdi [3].
- 2019-yil 13-avgustda 5781-sonli Prezident Farmoni qabul qilindi. Unga ko’ra, 2019-2025 yillarga mo‘ljallangan Turizm sohasini takomillashtirish konsepsiyasi ishlab chiqildi va O’zbekiston Respublikasining turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo’yicha *“Yo’l xaritasi*” tuzildi[4]. Farmonda gastronomik turizmga oid ***“Organic Food Festival”*** va ***“Taste of Uzbekistan Festival”*** markasi ostida milliy taomlar va organik festivalini xalqaro darajada tashkil etish vazifasi qo’yildi.
- 2022-yil 28-sentabrda Hukumatning “2022 — 2026-yillarda Buxoro viloyatida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 543-sonli qaroriga asosan,viloyat kesimida

❖ Vobkent, G'iduvon tumanlari va Buxoro shahrida "Turistik mahalla","Turistik qishloq", "Turistik ko'cha" loyihalarini joriy qilish;

❖ Buxoro shahri I.Karimov ko'chasida "Street-food" gastronomik ko'chasini tashkil qilish va ko'chani gastronomik ko'cha maqomini olganligini reklama va bannerlar orqali targ'ib qilish kabi vazifalarni qamrab olgan.

Qaror ijrosi ta'minoti amalga oshirilib, hozirgi kunda I.Karimov ko'chasida oziq-ovqat shaxobchalari, kafeteriylar soni ko'paytirilib, sayyohlarning talab darajasida muvofiqlashtirilyapti.

Gastronomik turizmni rivojlantirish nafaqat mamlakatning boy madaniy merosini namoyish etish, balki iqtisodiy o'sish va turizm sohasining diversifikatsiyasini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

➢ 23.04.2023 yilda qabul qilingan 135-sonli qarorga ko'ra, gastronomik turizm sohasida quyidagi islohotlar amalga oshirilishi rejalashtirilgan:

1. Andijon shahrida "Gastro food" respublika gastronomik festivali o'tkazish;
2. Buxoro shahrida XIX asrga taalluqli bo'lgan "Bozori qaymoq" obyektida gastronomik muzeyini tashkil etish;
3. Toshkent viloyati Bo'stonliq tumanida Gastronomik festivallarini tashkil qilish.
4. Toshkent shahrida "Somsa festivali" uyushtirish;
5. Sirdaryo viloyatida "Mirzaobod qovunlari" gastronomik festivalini tashkil etish va xorijiy sayyohlarni jalb etish;
6. Mo'ynoq tumanida "Orol baliqlaridan 99 tur taom" gastrofestivalini tashkil qilish.

Yuqoridagi vazifalar ijrosi 2023-yil so'ngiga qadar ta`minlanishi kerak edi ammo amalda faqatgina "Orol baliqlaridan 99 tur taom" festivali o'tkazilgan. Festival 2017-yilda ilk marta tashkillashtirilgan va davomiylik kuzatilmagani sababli qayta yo'lga qo'yilgan.

➢ 18.07.2024 yilda 102-sonli Prezident farmonida esa, xorij davlatlaridan yanada ko'proq sayyohlarni jalb qilish chora-tadbirlari dasturiga kiritilgan, gastronomik turizmga taalluqli reja quyidagi banddan iborat:

T/r	Chora-tadbir nomi	Ijro muddati	Mas'ul ijrochilar

1	*Xiva shahrida xalqaro gastronomik festival tashkil qilish.*	2025-yil	*Turizm qo‘mitasi, Xorazm viloyati hokimligi*

Jumladan, farmonga muvofiq, Turizm qo‘mitasi 2024–2025 yillarda auditoriyasi 10 milliondan ortiq bo‘lgan 50 nafargacha xorijiy jurnalist, bloger, vloger va inflyuenserlarni jalb qiladi.

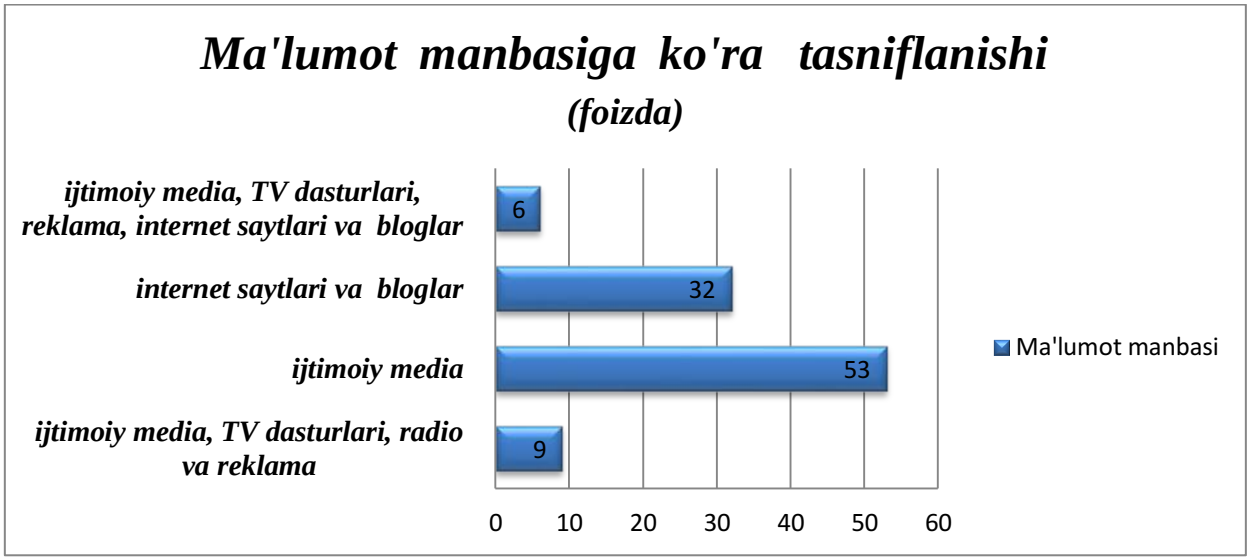
Bu deganiki, ijtimoiy media orqali yurtimizning turistik salohiyatini, ayniqsa, Gastronomik potensialini ommaga namoyish qilish imkoniyati ortadi.

Yuqorida keltirilgan qaror va farmoyishlarga ko’ra, gastronomik turizm sohasida qator tashkiliy va amaliy islohotlar olib borilayotganligi guvohi bo’lyapmiz. Mamlakatimiz doirasida gastronomik festivallar soni tobora ortayotganligi fikrimiz isbotidir. Umuman olganda, gastronomik festivallar orqali sayyohlarga yurtimizning boy oshpazlik merosi bilan tanishish, xalqimizning samimiyligi va mehmondo‘stligini his qilish uchun noyob imkoniyatni taqdim etadi.

Festivallarning xalqaro va mahalliy ko’lamda tashkillashtirilishi nafaqat umumiqtisodiy jihatdan balki mintaqaviy iqtisodiyot sektoriga ham foydasi beqiyos ammo mahalliy aholining festivallar haqida ma`lumotga ega emasliklari, targ’ibot-tashviqot, reklama kabi vositalardan yetarlicha va samarali foydalanilmaslik bizning katta kamchiligimizdir.

Izlanish davomida ko’ngilli ishtirokchilar yordamida Gastronomik festivallar va ularning O'zbekiston turizm sohasiga ta'siri, mahalliy aholining mazkur tadbirlardan xabardorligini baholash, joriy holatni o’rganish va fikrlarini bilish maqsadida tuzilgan so’rovnoma orqali ma`lumotlar tahlil qilindi va qayta ishlandi. So’rovnomada 40 nafar respondent qatnashdi. Ishtirokchilarning 55%ni 18-25yoshgacha bo’lgan shaxslar, 30foizini 26-35 oralig’idagi shaxslar, 15 foizini esa 36-45 va 45yoshdan yuqori bo’lgan shaxslar tashkil qildi. Ularning 75 %ini ayol, 25%ini esa erkaklar tashkil qildi.

Respondentlarga gastronomik festivallar haqida ma`lumotga ega ekanliklari haqida savol berildi, 78% “Ha”, 22% esa “Yo’q” deya javob berdi. Ishtirokchilarning 53 foizi faqatgina ijtimoiy media orqali, 32 foizi internet saytlari va bloglar orqali, 9% ijtimoiy media, TV dasturlari va reklama vositalari yordamida, 6 foizi esa ijtimoiy media, TV dasturlari, reklama, internet saytlari va bloglar orqali xabardorliklarini ta’kidlashdi.

1-chizma, respondentlarning gastronomik fetivallar haqida qaysi manba orqali ma`lumotga ega ekanligi aks etgan statistik ma`lumot. Manba : muallif ishlanmasi.

Statistik ma`lumotga asosan, shuni aytish mumkinki, ijtimoiy media orqali aholiga ma`lumot yetkazish oson va samarali vositalardan biridir, sababi internet hozirgi kunda rivojlanib boryapti va axborot almashinuvining muhim elementidir. Internetning faol foydalanuvchisi bo'lmagan kategoriyadagi qatlam uchun TV dasturlari, 25-kadr reklama roliklari, radio eshittiruvlar orqali e`lon qilish mumkin.

NapoleonCat ma`lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda 2023-yil holatiga ko'ra faol ijtimoiy media platformalari va foydalanuvchilari soni[5]:

Platforma nomi	O'zbekiston foydalanuvchilari soni
	22 354 200
	11 675 400
	17 396 400
	6 700 000

Ko'rinib turibdiki, internet foydalanuvchilari aholi soniga nisbatan solishtirsak, salmoqli qismini tashkil qiladi, shu bois gastronomik festivallarning targ`ibotini aynan ijtimoiy media (tik-Tok, Telegram, Facebook,Instagram) orqali, xorijiy food-blogger, travel bloggerni jalb qilish yordamida olib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

So'rovnoma ishtirokchilarining 63 foizi gastronomik festivallarda ishtirok etmagan, 37 foizi ishtirok etgan. Ishtirok etgan respondentlarga festival mobaynida yoqqan va noxush bo'lgan holatlar yuzasidan tahlil shuni ko'rsatdiki,

- 55 foiz aholiga atmosfera, taomlarning xilma-xilligi yoqqan bo'lsa,
- 20 foiz aholiga esa mahorat darslari va ko'ngilochar dasturlar yoqqan,
- 15 foizga esa tartibsizlik va 10foizga xizmat ko'rsatish sifati ma`qul kelmagan.

Shubhasiz, festivallarni tashkillashtirish davomida ba`zi xato va kamchiliklarga yo'l qo'yilyapti biroq bizda hali gastronomik festivallar tashkillashtirish bo'yicha tajriba kamligini inobatga olsak, 2-3yilda kamchiliklarni bartaraf qilishga erishamiz.

Respondentlarga "*Sizning fikringizcha gastronomik festivallar qanday o'tkazilishi kerak va nimalarni o'zida aks etishi kerak"* degan savol berildi. Natijalar quyidagicha bo'ldi:

Berilgan takliflar	Respondentlarning foizi
Mahorat darslari	30
Milliy taomlar ko'rgazmasi	28
Musobaqalar va milliy san`at ko'rgazmalari	22
Mahalliy oshpazlar va restoranlar ishtiroki	20

"O'zbekiston Respublikasida gastronomik turizm rivojlanishining hozirgi holatini va salohiyatini qanday baholaysiz?" degan savolni berdik (1 dan 5 gacha ballar bilan, bu yerda 1 – eng past ball, 5 – eng yuqori ball).

- 30% respondentlar rivojlanish darajasi va salohiyatini 3 ball bilan baholadi. Bu, albatta, so'nggi yillarda O'zbekistonda gastronomik turizm rivojlanishiga qaratilgan alohida e'tibor bilan bog'liq.
- 23 % respondentlar esa eng yuqori baho 5 ball qo'ydi.
- 22 % respondentlar– 2 ballni berdi.
- 15 % respondentlar 4 ball qo'ydi va yana 10% eng past baho – 1 ball bilan baholadi.

Savollar tahlili natijasida, **"Sizningcha, O'zbekiston Respublikasida gastronomik festivallarni yaxshilash uchun qanday takliflaringiz bor?"** savoliga berilgan javoblardan quyidagilar aniqlandi:

- *marketing yaxshi rivojlanmaganligi. Zamonaviy turizm bozori gastronomik turizmni rivojlantirish uchun yangicha yondashuvlarni talab qiladi;*
- *bir nechta javoblar bir-biriga o'xshash ya`ni festivallarni musobaqa-bellashuv tarzida o'tishi;*
- *har bir milliy taomlarni kelib chiqish joyi va xususiyatiga ko'ra o'z mintaqalarida tashkillashtirish. Ya`ni Buxoroning Sofi oshi, Qashqadaryoning tandir go'shtlari, Xorazmning yumurta barak kabi taomlari o'z hududlarida milliy festival tashkil etish taklifi;*

- *mohir oshpazlarimiz nafaqat milliy kesimda balki xalqaro festivallarda ham ishtirok etishi yordamida, yurtimizni jahon turizm bozorida yanada tanitib, turistik oqim oshishiga sabab bo'ladi;*
- *organik va ekologik sof mahsulotlarni targ'ib qilish hamda taomlarning tibbiy foydalarini qamrab olishi;*
- *sog`lom raqobat muhitini yaratib, chinakam o'z ishining ustasi bo'lgan professional oshpazlar o'rtasida kuchli bellashuvlar orqali festival dasturini boyitish.*

Ushbu javoblar O'zbekiston Respublikasida gastronomik festivallarni tashkillashtirishda mavjud muammolarni aniqlash va ularga qarshi samarali strategiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Qolaversa, aholining xabardorligini oshirish maqsadida reklama faoliyatini kuchli strategiyalarga asoslangan holda yo'lga qo'yish kerak.

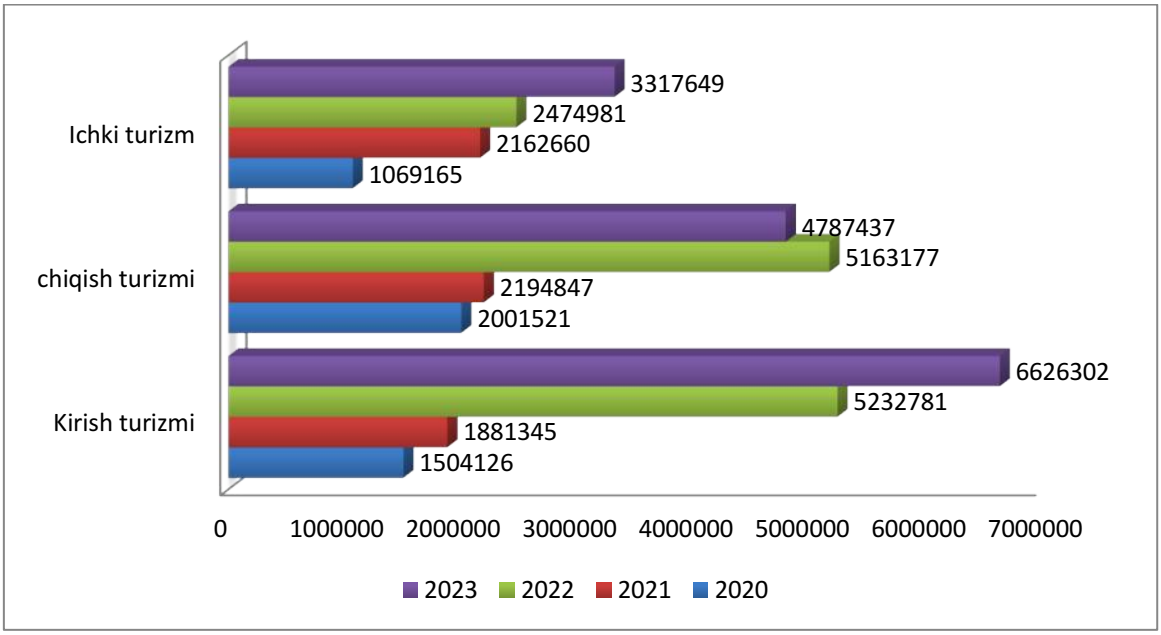
Olingan natijalar gastronomik festivallarni rivojlantirish uchun istiqbolli chora-tadbirlarni belgilashda muhim hisoblanib, ular orqali ushbu yo'nalishning jadal rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Gastronomik festivallarni milliy va xalqaro ko'lamda olib borilishi qator foydalarni o'zida jamlaydi. Shu jumladan,

- ✓ Gastronomik brendlar yordamida hududning jozibadorligi oshadi;
- ✓ Mahalliy oshpazlarni qo'llab-quvvatlash;
- ✓ Yangi ishchi o'rinlari yaratilishi va hududiy iqtisodiyotga ijobiy ta`sir;
- ✓ Fermer xo'jaliklari faoliyatini rag'batlantirish;
- ✓ Madaniy merosni targ'ib qilish va integratsiya.

Festivallarni mintaqalarda tashkillashtirilganda, ichki turizmni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish maqsadida mahalliy aholiga sayohat davrida, avia chipta, temir yo'l chiptalarining ma`lum miqdori qaytarilishi, mehmonxonalarda chegirmalar amal qilishi masadga muvofiq bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarish i vazirligi huzuridagi Turizm qo'mitasi ma`lumotlariga ko'ra, COVID-19 pandemiyasidan keyin nafaqat kirish va chiqish balki ichki turizm ko'rsatkichlari ham sezilarli darajada o'zgargan, 2020-yilga nisbatan 2023-yilda 3 barobarga oshgan.

2-rasm. O'zbekiston Respublikasi miqyosida 2020-2023 yillarda tashrif buyurgan turistlar soni[6].

Ulardan,

T/r	Davlatlar nomi	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil
1	MDH	89980	208200	606352	763169
2	Qo'shni davlatlardan	1350372	1540867	4364926	5349473
3	AQSH	1797	5423	13136	22952
4	Hindiston	4710	10655	16769	45456
5	Buyuk Britaniya	1396	3996	10544	16165
6	Italiya	904	2088	8783	25592
7	Janubiy koreya	6693	5752	19945	37057

3-rasm. O'zbekiston Respublikasiga tashrif buyuruvchilar soni, davlatlar kesimida[7].

Davlatlar kesimida tahlil qilishdan maqsad, eng ko'p turistlar soni bo'yicha yetakchi ko'rsatkichlarni MDH davlatlari va qo'shni davtlatlar ko'rsatyapti, uchish vaqti 5soatdan oshmasligi va madaniyatimiz, ovqatlanish odatlarimiz, an`analarimiz bir-biriga yaqinligi alohida e`tabor qaratish lozim bo'lgan jihat, shu bois gastronomik festivallarni tashkil qilishimizda postsovet davlatlarining an`analarini ham inobatga olgan holda bayram dasturlari tashkil qilish, xalqaro darajadagi festivallarda esa oshpazlarining tashrifini hamda bellashuvlarni ta`minlash samarali hisoblanadi deb o'ylayman.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan barcha ma`lumotlarni umumlashtiradigan bo'lsak, yurtimizda gastronomik festivallarni keng ommaga taqdim qilish va salohiyatimiz yetarli darajada, biroq bizda hali infratuzilma takomillashmaganligi bois ma`lum kamchiliklar mavjud. Kelgusida mazkur yo'nalish turizmning ilg`or va istiqbolli yo'nalishlaridan biriga aylanishiga shubha yo'q. Bizdan talab, xorijiy auditoriyaga yangi sayohat yo'nalishlarimiz haqida faol translyatsiyalar olib borish va ularni ma`lumotlar bilan ta`minlash.

Xorij tajribasi va ularning faoliyatiga asoslangan holda, o'z milliy gastronomik brendlarimizni mukammalashtirish o'z samarasini beradi. Festivallarda, o'tkazilgan so'rovnoma asosida keltirilgan fikrlarni inobatga olgan holda sog'lom turmush tarzini rag`batlantirib, ekologik sof mahsulotlardan foydalanilsa, qishloq xo'jaligi sanoatiga ham bevosita ijobiy ta`sir ko'rsatadi.

REFERENCES

1. https://nationalprcenter.uz
2. https://uzbekfoodtour.uz
3. https://uzbekistan.travel/uz/vt/gastro-bazaar-gastronomik-festivali/
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 13.08.2019 yildagi 5781-sonli farmoni.
5. https://pr.uz/polzovateli-uzb-soczseti-2023/#
6. https://uzbektourism.uz/research/statistics
7. https://stat.uz/uz/

G‘O‘ZANING TURLARARO F_2 DURAGAYLARINING SITOGENETIK TAHLILI

Tillakhan Elmuratovna Seytnazarova
Dilshod Yesirgapovich Musirmanov
Luyza Rayipjanovna Allanazarova
Jamilbek Shuxrat o‘g‘li Tog‘anov
O’simliklar genetik resurslari ilmiy-tadqiqot instituti
seytnazarovatillahan@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada g‘o‘zaning turlararo F_2 duragaylarida sitogenetik tahlillar (meyoz, sporada tahlillari, changchilarning fertillik darajasi) natijalari keltirilgan. Olib borilgan sitogenetik tahlillar natijasida, xromosoma kon’yugasiyasi to‘liq - 26^{II} yopiq bivalent, meyotik indeksi 95% va changchilarning fertilligi 95% dan yuqori duragaylar sitologik barqaror duragay o‘simliklar sifatida ajratib olindi.

Kalit so’zlar: xromosoma kon’yugasiyasi, sporada tahlillari, meyotik indeksi, turlararo duragaylar, changchilarning fertillik darajasi.

ABSTRACT

The article presents the results of cytogenetic analyses (meiosis, sporulation analyses, pollen fertility) of interspecific F_2 cotton hybrids. As a result of the cytogenetic analyses, hybrids with complete chromosome conjugation - 26^{II} closed bivalent, meiotic index of 95% and pollen fertility of more than 95% were isolated as cytological stable hybrid plants.

Keywords: Chromosome conjugation, sporadic analysis, meiotic index, interspecific hybrids, pollen fertility.

KIRISH

Bugungi kunda dunyo buylab kuzatilayotgan iqlim sharoitining o‘zgarishi (global isish, qurg‘oqchilik) seleksionerlar oldiga qishloq xo‘jaligi ekinlarining stress omillarga chidamli bo‘lgan yangi navlarni yaratishga bo‘lgan talabini yanada oshirdi. Butun jahon meteorologiya tashkiloti ma’lumoti ko‘ra, 2023 yil havo harorati 1850-1900 yillarga nisbatan solishtirganda 1,4 ºC (±0,12 ºC xatolik bilan) yuqori bo‘lgan. Oxirgi to‘qqiz yil, 2015 dan 2023 yilgacha bo‘lgan davrda rekord darajada eng issiq yillar hisoblangan. Bundan tashqari suv tanqisligi, ekin maydonlaridagi tuproqning sho‘rlanish darajasining ortishi kabi muammolarga ham echim topish dolzarbligicha qolmoqda. Ma’lumki, qishloq xo‘jaligi ekinlarining yovvoyi va yarim yovvoyi turlari yuqorida keltirilgan stress omillarga chidamlilik genetik potensialiga ega bo‘lib, ularni madaniy navlar genomiga kiritish yuqorida keltirilgan muammolarni hal etishda katta ahamiyatga egadir.

Sitogenetik tahlillar asosida har xil turlarga, genomlarga, turkumlarga tegishli o‘simliklardan fertil gibridlar olish mumkin. Duragaylash nafaqat har xil turlarga tegishli belgi xususiyatlarni bitta genotipda yig‘ish imkonini emas balki, rekombinogenez natijasida duragay o‘simliklarda butunlay yangi belgi xususiyatlarni yaratish mumkin. Olingan duragay o‘simliklarda o‘zgaruvchanlik spektrining kengayishi, seleksionerlar uchun tanlash imkonini oshiradi, yangi navlar yaratish uchun birlamchi manba bo‘lib xizmat qiladi.

Qishloq xo‘jaligi ekinlarining yangi navlariga bo‘lgan talablari ichida stress omillarga chidamlilik bilan birga, kasallik va zararkunandalarga bardoshlilik xususiyatlarini o‘zida mujassamlashtirishi lozim. Bu esa, qishloq xo‘jaligi ekinlarining yovvoyi turlaridan seleksion dasturlarida keng foydalanish zaruriyati va dolzarbligini bildiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Sitogenetika belgi va xususiyatlar irsiylanish holatining xromosomalar tabiati va tuzilishi bilan bog‘liqligini o‘rganadi. Xorijiy olimlardan S.G.Navashin (1898), V.I.Belyaev (1885-1898), Strasburger (1888), Ginyar (1889), Flemming (1889), I.D.Chistyakov (1871), L.P.Breslavets (1930), I.N.Gorojankin (1881) larning olib borgan ilmiy izlanishlari sitogenetika yo‘nalishining rivojlanishiga asos bo‘lgan.

Dunyoning sitogenetik olimlari (Sakamura, 1918; Nikolaeva, 1922-23; Saks, 1922; Kihara, 1924; Kihara va Lilienfeld, 1935; Thompson et al., 1948; Sirs, 1948) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida yumshoq bug‘doyning (2x=42) tetraploid bug‘doy genomi bilan *Aegilops Squarrosa* L. turi ishtirokida olingan allopoliploid ekanligi aniqlangan.

V.E.Pisarev va M.D.Jilkina (1963) tomonidan bug‘doy-arpa ishtirokida olingan 56 va 42-xromosamali amfidipoliploidlarini chatishtirib ota-ona shakllariga nisbatan ustun formalarni yaratgan. V.E.Pisarev, A.Myuntsing, N.N.Sinin, A.F.Shulindin kabi sitogenetik olimlarning ilmiy tadqiqotlari amfidiploidlar olishga va ulardagi meyoz jarayonining o‘ziga xosligini o‘rganishga qaratilgan.

E.R.Sears tomonidan bug‘doyning Chinese Spring navidan 21 ta xromosomasi bo‘yicha monosomik liniyalar yaratilgan (1974). Ushbu liniyalar yangi aneuploidlarni olishda va qator belgilarning irsiylanish xarakterini aniqlashda, xromosomalar va ular boshqaradigan genlarni lokalizatsiyalashda qo‘llanilib kelmoqda.

Sitogenetik tahlillar Z.P.Pausheva “Praktikum po sitologii rasteniy” (1974) metodik qo‘llanmasi asosida olib borildi. Changchilarning fertilligi, sporada tahlillari va xromosoma kon'yugasiyasi NLCD-307B mikroskopida 10x40 va 10x100 kattalikda aniqlandi. Fiksatorlar etil spirti C_2H_5OH(96,5%) va uksus kislotasining (CH_3COOH (99,6%)) 7:3 nisbatida tayyorlandi. Atsetokarmin 2 g karmin 45 ml uksus kislatasi 55 ml distillangan suvli aralashmada eritilib tayyorlandi. G‘o‘zada butunlar 1-1,2 sm kattalikda terib olindi. Xromosoma kon'yugasiyasi meyozning Metafaza I bosqichida aniqlandi.

NATIYJALAR

Meyoz tahlillari. Meyoz tahlillari mikrosporangenez jarayonida Metafaza I bosqichida aniqlandi. Ma'lumki, mikrosporongenezda Metafaza I bosqichida xromosoma kon'yugasiyasining to'liq holatda bivalentlar hosil qilishi fertillikni ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi. O'z navbatida xromosoma kon'yugasiyasining to'liqsiz bo'lishi, univalentlarning namoyon bo'lishi va sterillikga olib keladi. O'rganilgan turlararo duragay o'simliklardan xromosoma kon'yugasiyasi to'liq va to'liqsiz holatdagi 26^{II} bivalentlar kuzatilgan o'simliklar ajratib olindi (1-jadval).

Sporada tahlillari. Ma'lumki, sporada bosqichida abberatsiyalarning kuzatilishi xromosoma kon'yugatsiyasining buzilishi hisobidan yuzaga keladi, meyotik indeksning pasayishiga olib keladi. O'rganilgan duragay o'simliklarda monada, diada, triada, mikroyadrali tetradi, pentada kabi abberatsiya holatlari kuzatildi. Meyotik indeks o'rganilgan duragay o'simliklarda 95% dan 100% oralig'ida kuzatildi (2-jadval).

Changchilarning fertillik darajasi. Sitologik tahlillarning yukuniy bosqichi fertillik darajasini aniqlash hisoblanadi. Fertil changchilar gina to'liq hosil beruvchi urug'larni shakllantira oladi. O'rganilgan o'simliklarda changchilarning fertillik darajasi 94% dan 100% gacha oraliqda bo'ldi (3-jadval). Olib borilgan sitologik tahlillar natijasida, xromosoma kon'yugasiyasi to'liq 26^{II} yopiq bivalent, meyotik indeksi 95%, changchilarning fertilligi 95% dan yuqori duragaylar sitologik barqaror duragay o'simliklar sifatida ajratib olindi.

MUHOKAMA

G'o'zaning *G.hirsutum* L., *G.barbadense* L., *G.tricuspidatum* Lam. va *G.arboreum* L. turlararo duragaylarida xromosoma kon'yugasiyasining to'liq kechishini mazkur turlarining filogenetik jihatdan bir-biriga yaqinligi bilan izohlash mumkin. *G.tricuspidatum* Lam va *G.hirsutum* L. turlari ishtirokida olingan F_2 duragaylarining metafaza I bosqichida xromosoma kon'yugasiyasi to'liq, 26^{II} bivalent kuzatildi, univalentlar aniqlanmadi. Meyotik indeks – 100% ni, changchilarning fertillik darajasi ham 100% ni tashkil etdi. *G.tricuspidatum* Lam va *G.barbadense* L turlararo F_2 duragaylarida bivalentlar o'rtacha 25,3 tashkil etdi, univalentlar esa o'rtacha 0,7 ga teng bo'lishi kuzatildi. Mazkur duragay o'simlikda meyotik indeks - 97,2% ga, changchilarning fertillik darajasi - 98,2% ga teng bo'ldi. *G.hirsutum* L va *G.arboreum* L. turlari ishtirokida olingan F_2 duragaylarida to'liqsiz xromosoma kon'gasiyasi kuzatilib, o'rtacha bivalentlar 25,6 ga, univalentlar o'rtacha 0,4 ga teng bo'ldi. Mazkur duragay o'simlikda meyotik indeks - 95% ga, changchilarning fertillik darajasi - 98,1% ga teng bo'ldi.

1-jadval

G‘o‘zaning F_2 turlararo duragaylarida Metafaza I bosqichida xromosoma kon’yugasiyasi

№	Turlararo duragaylar	Bivalentlar			Bivalent larga kiruvchi xromosoma miqdori,%	Univa lentlar, dona
		Yopiq bivalent lar	Ochiq bivalent lar	umumiy		
1	F_2(*G.hirsutum* L (3068) x *G.barbadense* L. (4594))	24,2±0,4	1,5±0,4	25,7±0,21	97,8	0,6±0,4
2	F_2(*G.tricuspidatum* Lam (5269) x *G.hirsutum* L Nells Sellst (5269))	24,7±0,19	1,3±0,2	26±0	100	0
3	F_2(*G.tricuspidatum* Lam (4028) x *G.barbadense* L (4441))	23,4±0,3	1,9±0,2	25,3±0,1	98,3	0,70±0,06
4	F_2(G.*barbadense* L (4751) x *G.hirsutum* L (L-7))	21,9±0,3	3,6±0,3	25,5±0,1	98,7	0,5±0,2
5	F_2(*G.hirsutum* L (3068) x *G.barbadense* L. (4441))	23,0±0,3	2,3±0,3	25,3±0,1	98,4	0,7±0,2
6	F_2(*G.hirsutum* L (Omad) x *G.barbadense* L. (225188))	25,3±0,1	0,97±0,16	26±0	100	0
7	F_2(*G.hirsutum* L *ssp.punctatum* (5263) x *G.tricuspidatum* Lam)	23,9±0,3	1,4±0,2	25,3±0,1	96,1	1,7±0,1
8	F_2(*G.hirsutum* L (L-9) x *G.barbadense* L. (5771)	21,8±0,28	2,4±0,2	24,2±0,04	95,8	1,8±0,2
9	F_2(*G.hirsutum* L (Omad) x *G.barbadense* L. (5438))	21,4±0,21	2,8±0,1	24,2±0,09	98,5	1,8±0,2
10	F_2(*G.hirsutum* L *sumpkins urg.* x *G.arbareum* L.(12475)	24,1±0,2	1,6±0,2	25,6±0,04	98,8	0,4±0,2
11	Omad navi (*G.hirsutum* L)	24,9±0,2	1,1±0,2	26±0	100	0

2 - Jadval

G‘o‘zaning F_2 turlararo duragaylarida sporada tahlillari

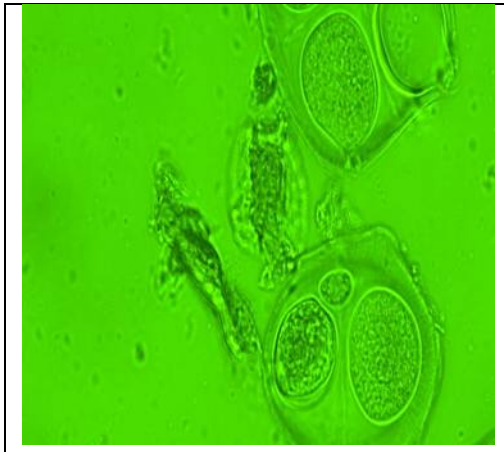
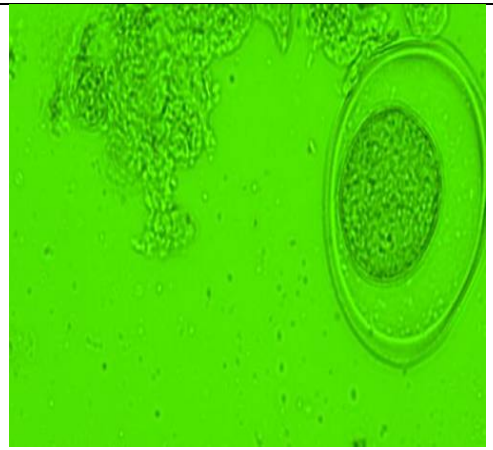
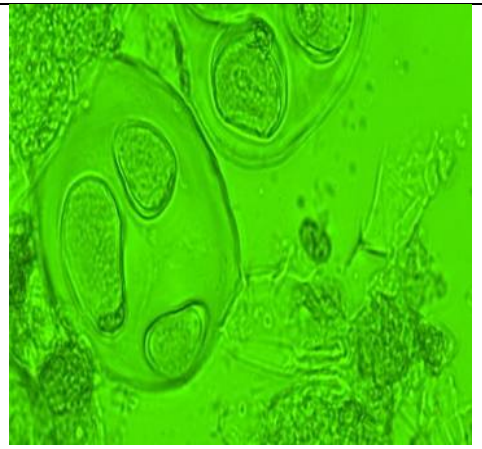
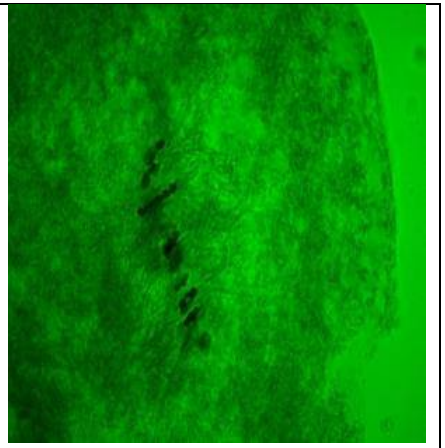
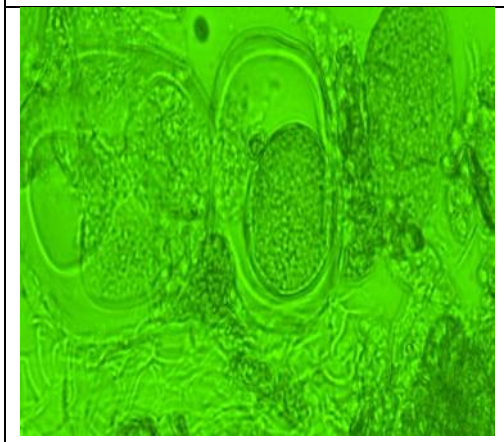
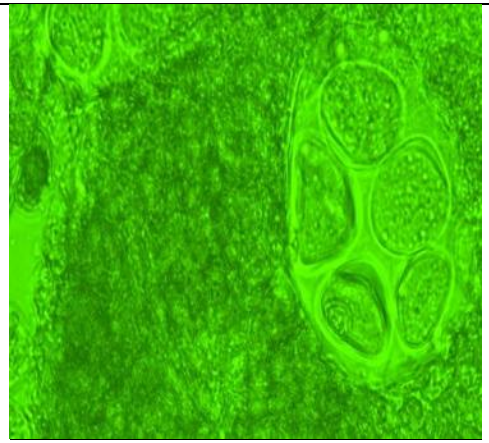
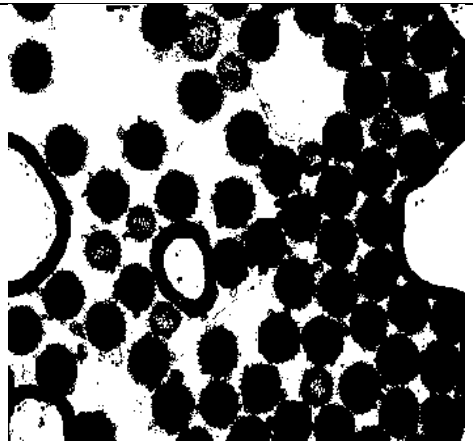
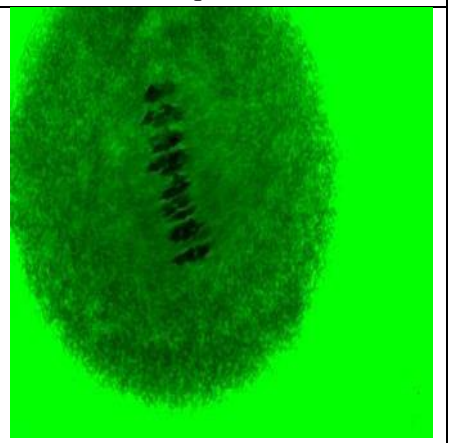
№	Turlararo duragaylar	Monada	Diada	Triada	Tetrada	Tetradas mikro yadrom	Pentada	Geksada	Geptada	Meyotik indeks
1	F_2(*G.hirsutum* L (3068) x *G.barbadense* L. (4594))	3	16	0	185	1	1	0	0	89,8±2,0
2	F_2(*G.tricuspidatum* Lam (5269) x *G.hirsutum* L Mells Sellst (5269))	0	0	0	139	0	0	0	0	100
3	F_2(*G.tricuspidatum* Lam (4028) x *G.barbadense* L (4441))	3	0	2	174	0	0	0	0	97,2±1,2

4	F_2(G.*barbadense* L (4751) x *G.hirsutum* L (L-7))	0	2	0	303	0	0	1		99±0,5
5	F2(*G.hirsutum* L (3068) x *G.barbadense* L. (4441))	0	0	1	328	2	0	0	0	99±0,2
6	F_2(*G.hirsutum* L (Omad) x *G.barbadense* L. (225188))	0	0	1	360	5	0	0	0	98,3±0,6
7	F_2(*G.hirsutum* L *ssp.punctatum* (5263) x *G.tricuspidatum* Lam)	0	0	10	800	6	0	0	0	98±0,4
8	F_2(*G.hirsutum* L (L-9) x *G.barbadense* L. (5771)	8	2	1	290	1	0	0	0	96±1,0
9	F_2(*G.hirsutum* L (Omad) x *G.barbadense* L. (5438))	0	1	1	62	2	0	0	0	96,8±2,1
10	F_2(*G.hirsutum* L *sumpkins urg.* x *G.arbareum* L.(12475)	2	0	1	84	1	0	0	0	95±2,3
11	Omad navi (*G.hirsutum* L)	0	0	0	148	0	0	0	0	100

3-jadval

G‘o‘zaning F_2 turlararo duragaylarida changchilarning fertillik darajasi, %

№	Turlararo duragaylarning kelip chiqishi	O‘rganilgan changchilar miqdori	Fertil chang chilar miqdori	Fertil chang chilar miqdori,%	Steril chang chilar miqdori	Steril chang chilar foizi,%
1	F_2(*G.hirsutum* L (3068) x *G.barbadense* L. (4594))	670	630	94	40	5,9
2	F_2(*G.tricuspidatum* Lam (5269) x *G.hirsutum* L Mells Sellst (5269))	370	370	100	0	0
3	F_2(*G.tricuspidatum* Lam (4028) x *G.barbadense* L (4441))	840	825	98,2	15	1,8
4	F_2(G.*barbadense* L (4751) x *G.hirsutum* L (L-7))	740	720	97,2	20	2,7
5	F_2(*G.hirsutum* L (3068) x *G.barbadense* L. (4441))	200	194	97	6	3
6	F_2(*G.hirsutum* L (Omad) x *G.barbadense* L. (225188))	790	780	98,7	100	1,30
7	F_2(*G.hirsutum* L *ssp.punctatum* (5263) x *G.tricuspidatum* Lam)	125	121	96,8	4	3,30
8	F_2(*G.hirsutum* L (L-9) x *G.barbadense* L. (5771)	680	643	94,5	37	5,7
9	F_2(*G.hirsutum* L (Omad) x *G.barbadense* L. (5438))	580	556	95,8	24	4,3
10	F_2(*G.hirsutum* L *sumpkins urg.* x *G.arbareum* L.(12475)	640	628	98,1	12	1,9
11	Omad navi (*G.hirsutum* L)	240	240	100	0	0

			
Mikroyadroli diada	**monada**	**triada**	**xromosoma kon'yugasiyasining to'liqsiz holati**
			
Monada s mikroyadrom	**Pentada**	**Changchilarning fertilligi**	**Xromosoma kon'gatsiyasining to'liq holati**

G'o'zaning turlararo duragaylarida sitologik tahlili

XULOSA

G‘o‘zaning *G.hirsutum* L., *G.barbadense* L., *G.tricuspidatum* Lam. va *G.arboreum* L. turlari ishtirokida olingan duragaylarida xromosoma kon'yugasiyasining to‘liq kechishini mazkur turlarining filogenetik jihatdan bir-biriga yaqinligi bilan izohlash mumkin. Olib borilgan sitologik tahlillar natijasida, xromosoma kon’yugasiyasi to‘liq 26^{II} yopiq bivalent, meyotik indeksi 95%, changchilarning fertilligi 95% dan yuqori duragaylar sitologik barqaror duragay o‘simliklar sifatida ajratib olindi.

REFERENCES

1. Pisarev V.E. 1964 Seleksiya zernovix kultur.M., “Kolos”
2. Belyaev V.I.(1894) Zur Kenntnis der Karyokinese bei den Pflanzen.- Flora,79:430-442.
3. Navashin 1926- O parnom sochetanii xromosom pri delenii somaticheskix kletok.- DAN, S.121-150.
4. Sorokina O.N. 1938. Rol amfidiploidov i drugix sbalansirovannix form v otdalennix skrechivaniyax.-DAN, №20, 7-8, s.591-597.
5. Sears E.R., Chromosomes in *Triticum aestivum*, Genetics, 37, 624 (1953).
6. Pausheva Z.P. Praktikum po sitologii rasteniy. Izd. M.1986, 206 s.
7. Kihara H., Triploidnie arbuzi, Poliploidiya (sbornik statey), 228-240, Il, M, 1956.
8. Sanamyan M.F., Sh.U.Boboxujaev, Makamov A.K. Sozdanie novix serii aneuploidnix liniy u xlopchatnika (*G.hirsutum* L) s identifikatsiey otdelnix xromosom s pomochyu translokatsionnix i SSR – markerov.// Vavilovskiy jurnal genetiki i seleksii. 2016, 20(5), 643-652.
9. Sanamyan M.F., Musaev D.A., Obnarujenie i sitologicheskie izuchenie aneuploidnix i euploidnix rasteniy s translokatsiyami xromosom u xlopchatnika *G.hirsutum* L. Genetika 1990, 26(3); 506-515.
10. Uxinova Ye.P., Pilnev V.V., Rubes V.S. Sitogeneticheskie analiz gibridov myagkoy pshenisi (Triticum *Aestivum* L) s pchenisi Timofeeva (Triticum *Timopheevii Zhuk*), Izvestiya TSXA, vipusk 2, 2009 god.
11. Morris Ye.R., Sirs E.R. Sitogenetika pshenitsi i rodstvennix form // Pshenitsa i yee uluchshenie.- M.Kolos, 1970.- S.33-110.

ПОМИДОР ЎСИМЛИГИДА ЗАНГ КАНАГА ҚАРШИ СИНАЛГАН ЗАМОНАВИЙ ПРЕПАРАТЛАР БЎЙИЧА ОЛИНГАН НАТИЖАЛАР

Камол Шавқиевич Маматов
СПЭваКИТИ
https://orcid.org/0009-0005-1091-6885

АННОТАЦИЯ

Мақолада иссиқхонада помидор экинида занг канасига қарши синалган замонавий препаратларнинг биологик самарадорлиги бўйича олинган маълумотлар натижалари келтирилган.

Калит сўзлар:иссиқхона, помидор, кана, зараркунанда, ҳосил, ўсимлик, препарат, самара

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси 2018-2030 йилларда иссиқхоналарнинг ривожланиш истиқболлари хақида ООО “ЗАМОНАВИЙ ИССИҚХОНА” ташкилоти берган маълумотга кўра, республикамизда 2030 йилга бориб 65-70 минг гектарли замонавий иссиқхона комплекслари фаолият кўрсатади. 2018-2030 йилларда ҳар йили ўртача 4230,8 гектар ва ҳаммаси бўлиб 55 минг гектар иссиқхона комплекслари қурилиши режалаштирилган. Помидор иссиқхоналарда етиштириладиган асосий сабзавот экинлардан бири ҳисобланади. У қишки иссиқхоналарда турли (кузги-қишки, қишки-баҳорги, ўтувчан ва узайтирилган) даврларда етиштирилади. Мамлакатимиз иссиқхона сабзавотчилигидаги мавжуд муаммоларни ва камчиликларни бартараф этиш, замонавий технологияларни ишлаб чиқаришга жорий этиш, ҳосилдорликни ошириш омилларини излаш муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун помидорнинг биологик хусусиятлари, иссиқхоналарда уни турли даврларда етиштиришда таъминланадиган шарт-шароитларни, навларни тўғри танлаш, ўсимликларни парваришлаш каби барча технологик элементларни чуқур ўрганиш ва уларни ишлаб чиқариш шароитида қўллай олиш юқори ҳосил олишга имкон беради.

Республикамизда бугунги кунда тахминан 10 минг гектар майдонда сабзавот экинларини етиштириш учун мўлжалланган турли хилдаги (пленкали, ойнали, ерда ва

гидропоника) иссиқхоналар қурилиб ишга туширилган.

Қурилган иссиқхоналарнинг кўпчилиги томчилатиб суғоришга мослашган бўлиб, помидорнинг турли хилдаги F_1 дурагайлари, бодринг, ширин ва аччиқ қалампир ҳамда карам экинлари экилиб, мамлакатимиз аҳолисини озиқ овқат маҳсулотига бўлган талабини қондириш мақсадида етиштирилган маҳсулотлар бозорларга (ички ва ташқи) чиқарилмоқда Иссиқхонада етиштириладиган помидор экинига бир нечта турдаги сўрувчи ва кемирувчи зараркунандалар зарар етказиб, 30-40% ҳосил йўқотилмоқда. Республикамизда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, экспорт салоҳиятини ошириш ҳамда аҳолини сифатли маҳсулот билан таъминлашда помидорни зараркунанда ва касалликлардан ҳимоя қилиш муҳим аҳамиятга эга.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Сўнгги йилларда сабзавот экинларини зарарли организмлардан ҳимоя қилишда катта ютуқларга эришилганлигига қарамай, ҳозиргача ҳосилнинг кўпгина қисми зараркунанда ва касалликлар таъсиридан йўқотилмоқда. Таҳлил қилинган маълумот натижаларига кўра қишлоқ хўжалик экинларида буғимоёқлиларнинг 80 мингдан ортиқ тури учрайди. Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат муаммолари билан шуғулланувчи ФАО маълумотига қараганда дунёда етиштириладиган ўсимликлар зараркунанда, касалликлар ва бегона ўтларнинг келтирадиган зарари сабабли йилига ҳосилдорликнинг 30-35 фоизи камаяди [2]. Қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган ялпи маҳсулотнинг 40% и зарарли организмлар таъсирида нобуд бўлиб, бу эса тахминан 300 млрд. долларига тўғри келиши таъкидланган.

Бир қатор изланувчиларнинг маълумотида [4;6;8;] сабзавот экинларида зарарли организмларни кўплаб турлари учраши келтирилган. Булардан оққанотлар, нематодалар тунламлар, ўсимлик ширалари, ўргимчаксимонлар асосий зараркунандалар ҳисобланиб, қишлоқ хўжалиги экинларида етказадиган зарари сезиларли даражада бўлиб, бунда оққанот ёки ўргимчаккана билан зарарланганда эса умумий ҳосил 15-20% ғўза тунлами билан зарарланган сабзавот экинлар ҳосили 50-60% гача нобуд бўлиши мумкинлиги келтирилган.

Р.Муминованинг таъкидлашича, сабзавот экинларидан помидорни занг кана билан қаттиқ зарарланиши оқибатида ҳосилнинг 60-80% йўқотилишига олиб келганлиги бир қанча олимлар томонидан тасдиқланган [3].

А.Ш.Ҳамраев ва бошқ. [7] лар ўтказган тажрибаларида

дала экинлари қатори сабзавот экинларига ҳам кўплаб турли хил кемирувчи ва сўрувчи зараркунандалар зарар етказади. Улардан қарийб 10 га яқин тури помидорга ва 5 га яқин тури бодрингга жиддий зарар етказади. Кемирувчи зараркунандалардан илдиз кемирувчи тунламлар, ғўза тунлами, сўрувчилардан ўсимлик ширалари, каналар, оққанот каби зараркунандалар катта миқдорда зарар етказиши ва ёпиқ майдонларда кенг тарқалганлиги аниқланган.

А.К. Ахатов [1] олиб борган изланишларида помидорда учрайдиган асосий зараркунандаларга қарши турли синфга ҳамда таъсир этувчи моддалари турли хил бўлган препаратлар қўлланилган. Бунда сўрувчи зараркунандаларга қарши бифентрин, ацетомиприд, пропаргит, делтаметрин асосидаги препаратлар ишлатилганда яхши самара олинган. Кемирувчи зараркунандаларга қарши эса, таъсир этувчи моддаси бензоат супер, эмомектин, дельтаметрин бўлган препаратлар 85-90 фоизгача самара берган.

ТАДҚИҚОТ УСУЛИ

Катта дала тажрибаларида иссиқхоналарда махсус марказлашган пуркагичлар ёрдамида, 1000 л/га ишчи суюқлик сарфланиб қўлланди. Зараркунандаларни ҳисоб қилиш препарат сепилгунга қадар ва препарат сепилгандан сўнг 1, 3, 7, 14 кунлари олиб борилди. Ҳар қайси тажрибада назорат ва андоза вариантлари бўлиши таъминланди. Пестицидларни биологик самарадорлигини аниқлаш тавсия этилган формула ёрдамида амалга оширилди.

$$Бс = \frac{(Ав - Ва)}{Ав} \times 100\%$$

Бунда, Бс – биологик самарадорлик, %

А – тажрибада ишловдан олдин зараркунанда сони, дона

а – тажрибада ишловдан сўнг зараркунанда сони, дона

В – назоратда ишловдан олдин зараркунанда сони, дона

в – назоратда ишловдан сўнг зараркунанда сони,

Ўсимликдаги зараркунандаларни ҳисоблашда ва тажрибаларни ўтказишда Ш.Т.Хўжаев услубий кўрсатмалар бўйича олиб борилди [9].

Тажриба натижалари: Помидорда занг канага қарши: Эффектум-Дуо, 40% к.с., Римон Фаст, 10% с.к. препаратлари синаб кўрилди.Таққослаш учун (андоза) Акаринсект (Абамектин), 1,8% эм.к.препарати ишлатилди (жадвал).

жадвал

Помидорда занг канага қарши синалган препаратларнинг биологик самарадорлиги

Дала тажрибаси, (Аксиома F_1), Тошкент вилояти Кибрай тумани,
Ишчи суюқлик 600 л/га., 2016-2018 йй.

Вариантлар	Таъсир этувчи моддаси	Дорининг сарф-меъёри, л/га.	Ишловдан олдин зараркунанда сони	Биологик смарадорлик, %			
				1	3	7	14
Эффектум-Дуо, 40% с.к.	Лямбдацигалотрин +имидоклоприд	0,15	9,1	86,7	90,2	91,3	87,8
Римон Фаст 10% с.к.	Новалурон+ бифентрин	0,3	8,3	88,8	90,9	92,8	89,5
		0,5	9,5	87,3	89,7	91,6	87,7
Акаринсект, 1,8% эм.к. (андоза)	Абамектин	0,25	9,8	85,8	89,3	91,2	88,2
Назорат (ишловсиз)	-	-	8,6	-	-	-	-

Олинган натижалар жадвалда келтирилган бўлиб, бунда Эффектум-Дуо, 40% с.к.препарати 0,15л/га сарф меъёрда қўлланилганда 3чи ҳисоб куни 90,2% самара бериб, 7 кундан сўнг 91,3 фоиз биологик самарадорликка эришилди. Римон Фаст 10% с.к 0,3-0,5 л/га сарф меъёрда синалди. Ушбу препаратнинг самарадорлиги 7 кундан кейин мос равишда 92,8-91,6 фоизга тенг бўлиши тажрибаларимиз натижасида аниқланди.

ХУЛОСА

Эффектум-Дуо, 40% к.с., Римон Фаст, 10% с.к. препаратлари юқорида кўрсатилган сарф меъёрда ишлаб чиқариш шароитида керакли муддатда қўлланилса кутилган натижага эришилади

REFERENCES

1.Ахатов А. К., Камаев И. О., Мешков Ю. И. Практическое пособие по идентификации членистоногих в теплицах. – М.: Товарищество научных изданий КМК. – 2023.- 37 с.

2.Долженко Т. В. Биологизация и экологическая оптимизация ассортимента средств защиты сельскохозяйственных культур от вредителей: дис. Д-ра биол. Наук / Долженко Т. В. - СПб.-Пушкин, 2017. – 30 с.
3.Мўминова Р.Д. Acariphormes оиласига мансуб зараркунандаларнинг помидорда келтирадиган зарари ва уларга қарши кураш усулларини такомилаштириш : Автореф.дисс. қ.х.ф.ф.д. – Ташкент, 2020. – 22 с.
4.Расулов Ш. А., Гасанов А. Р., Керимханова У. М. Насекомые — вредители томата ЗАО «Тепличное» // Вестник Социально-педагогического института. -№ 1 (21). 2017. - С.12-18.
5.Тореniязов Е.Ш. Қарақалпақстанда аўыл хожалық илиминин дийханшылық машқалаларын шешиўдеги роли /«Аўыл хожалық тараўын раўажландырыўда илимий изертлеўлердиң рөли ҳәм өндириске ендириўдиң әҳмийети» атамасындағы илимий әмелий конференция. –Нөкис: «Farma print Nukus», 2016. –Б. 4-7.
6.Тареniязов Е.Ш. Дийханшылық тараўы раўажланыўындағы илим-изертлеўлер нәтийжелериниң орны /«Қарақалпақстан мәмлекетлик университети ғәрезсизлик жылларында» атамасындағы республика илимий-әмелий конференциясы материаллары топламы II том.-Нөкис, 2017. - Б. 69-71.
7. Хамраев А.Ш. Болтаев Б., Хасанов Б., Ўсимликларни биологик ҳимоя қилиш. Тошкент, 2014. -Б. 84-88.ва Ш.Т.Хўжаев [147; 375-б.]
8.Хўжаев Ш.Т. Умумий ва қишлоқ хўжалик энтомологияси ҳамда уйғунлашган ҳимоя қилиш тизимининг асослари. Тошкент: «Yangi Nashr Nashriyoti», 2019. - 375 б.
9.Хўжаев Ш.Т. Агротоксикология асослари хамда тадкикот утказиш коидалари. Тошкент: 2018. - 144 б.

“ФАЛСАФАИ ҲАСРАТ” ДАР ТАҲҚИҚОТИ МУТАФАККИРОНИ ҒАРБ

Ҷаъфар Муҳаммадиевич Холмӯъминов
доктори илмҳои фалсафа (DSc), профессори кафедраи “Илмҳои гуманитарӣ ва табиӣ”-и Институти ISFT (Тошканд)
jafarmuhammad@mail.ru
https://orcid.org/0009-0009-6853-7019

Далер Рустамович Комилов
номзади илмҳои фалсафа, дотсент**,** мудири кафедраи “Таърих ва робитаҳои байнифарҳанги”и Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (Душанбе, Тоҷикистон)

АННОТАТСИЯ

Мафҳуми ҳасрат яке аз унсурҳои муҳими андешаи фалсафии Ғарб ба шумор меравад. Мутафаккирон дар тӯли таърих ҳасратро ҳамчун ҳолати рӯҳии инсон, ки натиҷаи ихтилофи байни воқеият ва орзуҳо мебошад, таҳлил намудаанд. Аз Афлотун то Шопенгауэр ва Ницше, ҳасрат ҳамчун падидаи маърифатӣ ва вуҷудшиносӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Фалсафаи экзистенсиалистӣ, хусусан дар осори Сартр ва Камю, ҳасратро бо мафҳумҳои маънои зиндагӣ ва абсурд алоқаманд месозад. Ин таҳқиқот нишон медиҳад, ки ҳасрат на танҳо ҳолати эҳсосӣ, балки як унсури бунёдии таҷрибаи инсонӣ мебошад, ки ба худшиносӣ ва маърифат мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: Ҳасрат, фалсафа, Ғарб, экзистенсиализм, маърифат, вуҷудшиносӣ, Афлотун, Шопенгауэр, Нитше, Сартр, Камю.

ABSTRACT

The concept of longing is one of the most important elements of Western philosophical thought. Thinkers throughout history have analyzed longing as a human mental state that is the result of the conflict between reality and dreams. From Plato to Schopenhauer and Nietzsche, longing has been considered as a cognitive and ontological phenomenon. Existentialist philosophy, especially in the works of Sartre and Camus, links longing with the concepts of the meaning of life and the absurd. This study shows that longing is not only an emotional state, but also a fundamental element of human experience that contributes to self-knowledge and enlightenment.

Keywords: Longing, philosophy, West, existentialism, enlightenment, ontology, Plato, Schopenhauer, Nietzsche, Sartre, Camus.

БАҲШИ АСОСӢ

Ҳасрат яке аз таҷрибаҳои амиқи инсонӣ мебошад, ки дар фалсафа, адабиёт ва равоншиносӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Он ҳиссиёти нофаҳмо ва мураккаби дилтангӣ, пушаймонӣ ва ё хоҳиши бозгашт ба даврони гузашта ё лаҳзаҳои сипаришуда мебошад. Ҳасрат метавонад ҳамчун таҷассуми шиддати эҳсосии инсон дар байни воқеият ва ормонҳои ғайрирасо амалӣ шавад. Аз нигоҳи фалсафӣ, ҳасрат ҳам ҳамчун як ангезаи маънавӣ ва ҳам ҳамчун як монеа дар роҳи рушду такомули инсонӣ арзёбӣ мешавад.

ТАҲЛИЛ ВА МЕТОДОЛОГИЯИ АДАБИЁТ

Ҳасрат яке аз таҷрибаҳои амиқи инсонӣ мебошад, ки дар фалсафа, адабиёт ва равоншиносӣ баррасӣ шудааст. Он ҳиссиёти нофаҳмо ва мураккаби дилтангӣ, пушаймонӣ ва ё хоҳиши бозгашт ба гузашта мебошад. Ин таҳқиқот ҳадаф дорад, ки моҳияти фалсафии ҳасратро баррасӣ намуда, назарияҳои муҳимро дар ин замина мавриди таҳлил қарор диҳад.

Таҳлили фалсафии ҳасрат нишон медиҳад, ки ин эҳсос на танҳо як таҷрибаи шахсӣ, балки як навъ зуҳуроти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ низ мебошад. Бисёре аз файласуфон ва мутафаккирон ҳодисаи “ҳасрат”-ро ҳамчун як омили таъсиргузор ба ҳувияти инсонӣ ва дарки маънои ҳаёт баррасӣ кардаанд. Дар ин таҳқиқот мо мекӯшем, ки ба равишҳои гуногуни фалсафии баррасии мафҳум ва ҳодисаи “ҳасрат” назар андохта, робитаи онро бо омӯзишҳои экзистенсиалистӣ, психоанализ ва замони муосир таҳлил намоем.

Ҳасрат яке аз мафҳумҳои муҳими фалсафӣ мебошад, ки ба муносибати инсон бо гузашта, ҳозира ва оянда рабт дорад. Ин мафҳум бо гуногунии тафсирҳо дар таълимоти файласуфон бо хусусиятҳои мухталиф мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Ҳасрат метавонад бо назарияҳои вуҷудгароӣ, диалектика ва психоаналитика (равонтаҳлилӣ) робита дошта бошад. Дар баррасии фалсафии он ду ҷанбаи асосӣ дида мешавад:

1. **Ҳасрат ҳамчун эҳсоси вуҷудӣ** – он бо мафҳумҳои нооромии дарунӣ ва ҷустуҷӯи маънои ҳаёт иртибот дорад.

2. **Ҳасрат ҳамчун омили иҷтимоӣ ва таърихӣ** – он бо таҷрибаҳои ҷомеавӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ алоқаманд аст.

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҲО

Ҳасратро метавон бо равиши диалектикӣ низ таҳлил кард. Ба андешаи Гегел, дар диалектикаи рӯҳ ҳолати

номувозинати маънавӣ метавонад боиси ҳасрат гардад. Ин ҳолат дар натиҷаи ихтилофи байни воқеияти феълӣ ва идеалҳои инсонии ноилнашуда ба вуҷуд меояд. Ҳасрат дар ин маврид на танҳо як эҳсос, балки як марҳилаи равонии гузариш байни ҳолати мавҷуда ва ояндаи эҳтимолӣ мебошад.

Шопенгауэр (Schopenhauer) ҳасратро ҳамчун натиҷаи ихтилофи иродаи инсон ва воқеияти объективӣ мебинад. Ба гуфтаи ӯ, иродаи инсон ҳамеша ба сӯи чизе равона аст, ки дастнорас аст, ки ин боиси ҳасрат мегардад. Ҳасрат дар ин дидгоҳ бо ноқаноатмандии абадии инсон робита дорад.

Дар таълимоти гуногуни фалсафӣ ҳасрат бо маърифати инсонӣ, ирода ва муносибати инсон бо вақт алоқаманд дониста мешавад.

Файласуфони вуҷудгаро (экзистенсиал), аз ҷумла Жан-Поль Сартр ва Сёрен Керкегор, ҳасратро ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи озодии инсонӣ баррасӣ мекунанд. Ба ақидаи Сартр, ҳасрат натиҷаи масъулияти пурраи инсон дар қабули қарорҳост, ки ҳамеша бо эҳсоси пушаймонӣ ва номуайянӣ ҳамроҳ аст. Керкегор бошад, ҳасратро бо "тарси вуҷудӣ" ва ҷустуҷӯи маънои ҳаёт иртибот медиҳад.

Файласуфон ҳасратро ҳамчун як ҷузъи муҳими таҷрибаи инсонӣ маънидод кардаанд. Дар таълимоти экзистенсиалистӣ, ҳасрат ҳамчун ҳисси камбудӣ ё ангезае барои дарки маънои ҳаёт дида мешавад. Ҳасрат метавонад бо мафҳумҳои "Dasein" (Ҳузур доштан) дар таълимоти Ҳайдеггер (Heidegger) ва "Bad Faith" дар фалсафаи Сартр (Sartre) робита дошта бошад.

Экзистенсиалистҳо, бахусус Жан-Поль Сартр ва Мартин Ҳайдеггер, ҳасратро ҳамчун таҷассуми нооромиҳои вуҷудӣ мебинанд. Ҳайдеггер ба назарияи "Seinsvergessenheit" (фаромӯшии ҳастӣ) ишора мекунад, ки дар он инсон дар ҷаҳони пур аз машғулиятҳо гум мешавад ва ҳасрат эҳсоси ноогоҳона нисбат ба ин ҳолат мебошад.[1:125]

Сартр ҳасратро ҳамчун як шакли "ҳастии барои худаш" ва "ҳастии барои дигарон" таҳлил мекунад, ки дар он шахс аз гузаштаи худ фирор карда наметавонад ва онро тағйир додан ғайриимкон аст.[2:98] Ба андешаи ӯ, ҳасрат як шакли "нобудсозии эҳтимолият" мебошад, ки инсонро дар доираи имкониятҳои гузашта маҳдуд мекунад.

Фрейд (Freud) ҳасратро ҳамчун як зуҳуроти "fixation" (часпидан ба гузашта) ва "repression" (саркубкунии ҳиссиёт) арзёбӣ кардааст. Ба ақидаи ӯ, ҳасрат метавонад ҳамчун механизми дифоии равонӣ хизмат кунад, ки инсонро аз рӯ ба рӯ шудан бо ҳақиқати дарднок нигоҳ медорад.[3:203]

Юнг (Jung) ҳасратро бо архетипҳо ва "аними" ё "анимус" рабт медиҳад, ки он метавонад эҳсоси нофаҳмои ҷустуҷӯи пуррагиро ба вуҷуд орад.[4:157] Ба назарияи Юнг,

ҳасрат на танҳо ба гузашта, балки ба оянда низ нигаронида шудааст, зеро инсон талош мекунад, ки тавассути ҳасрат як навъ комилиятро дарк кунад.

Дар замони муосир, ҳасрат тавассути технология ва шабакаҳои иҷтимоӣ шаклҳои нави худро пайдо кардааст. Масалан, таъсири "FOMO" (fear of missing out) метавонад эҳсоси ҳасрати зиндагии беҳтарро дар дигарон ба вуҷуд орад. Таҳлилгарон монанди Марк Фишер (Mark Fisher) ҳасрати муосирро ҳамчун натиҷаи "hauntology" (ҳузури ғайримустақими гузашта) шарҳ медиҳанд. [5:191] Ба гуфтаи ӯ, ҷомеаи муосир бо як навъ "имкону интихобҳои гумшуда" зиндагӣ мекунад, ки инсонро дар ҳолати пайвастаи ҳасрати номаълуми равонӣ нигоҳ медорад.

ХУЛОСА

“Ҳасрат” як мафҳум ва падидаи бисёртабақаи фалсафӣ мебошад, ки дар таълимоти гуногун мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Он метавонад ҳамчун ангезаи дарунӣ барои худшиносӣ ва ё ҳамчун манбаи ноумедӣ ва пушаймонӣ зуҳур кунад. Таҳлили он дар замони муосир метавонад ба фаҳмиши амиқи равони инсонӣ ва таҷрибаҳои иҷтимоӣ кӯмак расонад.

REFERENCES

[1] Heidegger, M. Sein und Zeit. Tübingen: Niemeyer. 1927. P.125.
[2] Sartre, J.-P. L'Être et le Néant. Paris: Gallimard. 1943. P.98.
[3] Freud, S. The Unconscious. London: Hogarth Press. 1915. P.203.
[4] Jung, C.G. Aion: Researches into the Phenomenology of the Self. Princeton: Princeton University Press. 1951. P.157.
[5] Fisher, M. Ghosts of My Life: Writings on Depression, Hauntology and Lost Futures. London: Zero Books. 2014. P.191.

CONTENTS

1. Sultanov, Sh. R. (2025). TEXNOKRATIK TA'LIM PARADIGMASI VA UNI IJTIMOIY FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 5-11.

2. Ergasheva, F. B. (2025). O'ZBEK TILIDAGI RASMIY-IDORAVIY HUJJATLARDA KELTIRILGAN NEMISCHA EPONIMIK NOMLARNING YARATILISH TARIXI. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 12-15.

3. Yasin Ahmadi, M. Y., Mohammadi, M., & Sayyedan, E. (2025). INVESTIGATING THE EFFECT OF STORIES AND POETRY ON CHILDREN'S LANGUAGE DEVELOPMENT AND LEARNING. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 16-24.

4. Abdurahmanov, O. X., Kadirova, N. S., & Xakimov, D. V. (2025). OZIQ-OVQAT SIFATI VA XAVFSIZLIGINI BOSHQARISH TIZIMLARIGA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVNING TAHLILI. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 25-35.

5. Abdurahmanov, O. X., & Xakimov, D. V. (2025). VR OZIQ-OVQAT KORXONALARIDA INTEGRATSIYALASHGAN MENEJMENT TIZIMINI SHAKLLANTIRISH. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 36-44.

6. Azizova, M. A. (2025). JAMIYATDA MADANIYATLARARO MULOQOT MASALASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 45-50.

7. Izamova, Sh. G. (2025). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI GASTRONOMIK TURIZMI SOHASIDAGI ISLOHOTLAR VA JORIY HOLATINING TAHLILI. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 51-60.

8. Seytnazarova, T. E., Musirmanov, D. Y., Allanazarova, L. R. & Tog'anov, J. Sh. (2025). G'O'ZANING TURLARARO F2 DURAGAYLARINING SITOGENETIK TAHLILI. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 61-67.

9. Маматов, К. Ш. (2025). ПОМИДОР ЎСИМЛИГИДА ЗАНГ КАНАГА ҚАРШИ СИНАЛГАН ЗАМОНАВИЙ ПРЕПАРАТЛАР БЎЙИЧА ОЛИНГАН НАТИЖАЛАР. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 68-72.

10. Холмўъминов, Ҷ. М. (2025). "ФАЛСАФАИ ҲАСРАТ" ДАР ТАҲҚИҚОТИ МУТАФАККИРОНИ ҒАРБ. *Academic Research in Educational Sciences*, *6*(2), 73-76.